

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**DTÖ TARIM ANLAŞMASI SONRASI TÜRK
TARIMI VE SORUNLARI**

ÖZGE NUR DEMİR

**İKTİSAT ANABİLİM DALI
EKONOMİK KALKINMA VE BÜYÜME BİLİM DALI**

ŞUBAT 2020

DTÖ TARIM ANLAŞMASI SONRASI TÜRK TARIMI VE SORUNLARI

ÖZGE NUR DEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

EKONOMİK KALKINMA VE BÜYÜME BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

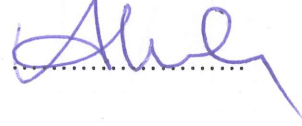
ŞUBAT 2020

ÖZGE NUR DEMİR tarafından hazırlanan “ DTÖ Tarım Antlaşması Sonrası Türk Tarımı ve Sorunları ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi İKTİSAT Anabilim Dalında EKONOMİK KALKINMA VE BÜYÜME Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç.Dr. Fetullah AKIN

İKTİSAT – ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan : Doç. Dr. Özgür TEOMAN

İKTİSAT – HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Prof. Dr. Ozan ERUYGUR

İKTİSAT – ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 25/02/2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZALF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Özge Nur DEMİR

25.02.2020

DTÖ TARIM ANLAŞMASI SONRASI TÜRK TARIMI VE SORUNLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Özge Nur DEMİR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Şubat 2020

ÖZET

Tarım sektörü; beslenme ihtiyacını karşılamanın yanında, milli gelire, ülke istihdamına ve biyolojik çeşitliliğe katkı sağlaması, diğer sektörlerle hammadde ve sermaye ihtiyacını karşılması ile dış ticarete katkı sağlaması gibi işlevleriyle, geçmişten günümüze kadar sosyal ve ekonomik açıdan stratejik öneme sahip bir sektör olarak kabul edilmektedir. Tarım sektörü ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, tüm ülke ekonomilerinin temelini oluşturan ve ikamesi olmayan bir sektördür. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası ülkelerin izlediği korumacı ticaret politikalarının olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için, dış ticaret konusunda atılan ilk adımlardan olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) çerçevesinde bu alanda serbestleşme çalışmaları yapılmış olup, Uruguay Turu ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Tarım Anlaşması (TA), dünya üzerinde tarım ürünleri için ticaretin serbestleştirilmesi ve serbest piyasa mekanizması ilkelerine dayanan adil bir sistem oluşturmak için atılan en önemli adımdır. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisi, tarımsal üretim bakımından kendi ihtiyacını karşılayabilecek durumda olmasının yanında, yapılan ihracat içerisindeki tarım ürünleri ve tarıma dayalı sanayi malları büyük bir orana sahip olduğu için, tarımsal dış ticaret Türkiye için büyük önem arz etmektedir.

Bilim Kodu : 111903
Anahtar : Tarım, Dış Ticaret, Dünya Ticaret Örgütü, GATT, Tarım
Kelimeler : Anlaşması
Sayfa Adedi : 115
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Fetullah AKIN

AFTER WTO AGRICULTURE AGREEMENT TURKISH AGRICULTURE AND PROBLEMS

(M.S. Thesis)

Özge Nur DEMİR

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
February 2020

ABSTRACT

The agricultural sector has been accepted as a strategically important sector from the past to the present in social and economic terms in addition to meeting the nutritional needs; contributing the national income, employment, biological diversity; meeting the raw material and capital needs of other sectors and contributing to foreign trade. Regardless of the development level of countries, the agricultural sector is a sector that constitutes the basis of the economies of the whole country and has no substitution. Within the framework of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) which is one of the first steps taken in the field of foreign trade, liberalization studies have been carried out in this field and it has gained a different dimension with the establishment of the World Trade Organization (WTO) as a result of the Uruguay Round in order to eliminate the negative effects of the protectionist trade policies pursued by the countries after the First and Second World Wars. The Agricultural Agreement (TA) is the most important step in the world to establish a fair system based on the principles of trade liberalization and free market mechanism for agricultural products. Besides, agricultural trade has a great importance for Turkey although it is able to meet own needs in terms of agricultural production since exports of agricultural products in the economy of Turkey based on agricultural and industrial goods as it has a large proportion.

Science Code : 111903
Key Words : Agriculture, Foreign Trade, World Trade Organization, GATT, Agriculture Agreement
Page Number : 117
Supervisor : Doç. Dr. Fetullah AKIN

TEŞEKKÜR

Tez konu belirleme sürecimden, teslim sürecime kadar her noktada bana yardımcı olan, her anlamda beni yönlendiren danışman hocam sayın Doç. Dr. Fetullah AKIN'a sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Yazım süresince desteğini esirgemeyen sevgili eşim Yasin'e ve motive edici görüşleriyle bana her zaman güç veren aileme sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELER LİSTESİ	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xi
KISALTMALAR.....	xii
1. GİRİŞ	1
2. TARIMDA TEMEL GÖSTERGELER	5
2.1. Kırsal Nüfus	5
2.2. İstihdam.....	6
2.3. Tarımsal Alanlar ve Tarımsal Üretim	8
2.4. Serbest Ticaret	8
3. DÜNYA EKONOMİSİNDE TARIMIN YERİ	11
3.1. Dünya Ülkelerinde Tarım Sektörünün Yeri	11
3.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)	15
3.2.1. GATT'ın Amaçları.....	17
3.2.2. GATT'IN Temel İlkeleri	18
3.2.3. GATT'ın İlkelerinden İstisnalar.....	20
3.2.4. GATT Müzakere Turları	21
3.3. Uruguay Turu.....	22
3.4. Doha ve Diğer Turlar	24
3.5. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ).	26

	Sayfa
3.5.1. DTÖ'nün Amaçları	28
3.5.2. DTÖ'ye Üye Ülkeler	30
3.5.3. DTÖ'ye Getirilen Eleştirilen	31
3.5.4. DTÖ Öncesi Tarım Politikaları.....	31
3.6. Tarım Anlaşması (TA)	33
3.6.1. Tarım Anlaşması'nın Unsurları.....	33
3.6.1.1. Pazara Giriş.....	33
3.6.1.2. İç Destekler	35
3.6.1.2.1. Kırmızı Kutu (Amber Kutu – Kehribar Kutu)	35
3.6.1.2.2. Yeşil Kutu.....	36
3.6.1.2.3. Mavi Kutu.....	37
3.6.1.3. İhracat Sübvansiyonları.....	40
3.7. Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO)	40
3.8. Avrupa Birliği (AB) ve Doğuşu	41
3.9. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası	43
3.9.1. OTP'nin İlkeleri	44
3.9.2. OTP'nin Birlik Dışı Ülkeler İle Ticareti.....	45
3.9.3. OTP'nin Geleceği	46
3.10. Türkiye – AB İlişkileri.....	50
3.10.1. AB'ye Uyum Sürecinde Yapılanlar	52
4. TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜ VE POLİTİKALARI	55
4.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türkiye'de Tarım Politikaları	58
4.2. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarım Politikaları.....	59

	Sayfa
4.3. Tarım Anlaşması Sonrası Türkiye’de Tarım Politikaları.....	66
4.3.1. Pazara Giriş Alanındaki Etkiler.....	66
4.3.2. İhracat Sübvansiyonları Alanındaki Etkiler.....	69
4.3.3. İç Destekler Alanındaki Etkiler.....	71
5. TÜRKİYE TARIMINDA YENİ UYGULAMALAR.....	73
5.1. Lisanslı Depoculuk.....	73
5.1.1. Lisanslı Depoculuk Uygulamasının Amaçları.....	74
5.1.2. Lisanslı Depoculuk Sisteminde Karşılaşılan Aktörler.....	75
5.1.3. Lisanslı Depoculuk Sisteminin İşleyişi.....	76
5.1.4. Lisanslı Depoculuk Sisteminin Sağladığı Faydalar.....	76
5.2. Akıllı Tarım Sistemleri.....	77
5.2.1. Akıllı Tarım Uygulamaları.....	78
5.2.2. Akıllı Tarım Uygulamasına Örnekler.....	80
5.2.3. Akıllı Tarım Uygulamasının Getireceği Sonuçlar.....	81
5.3. Organik Tarım.....	82
6. TÜRK TARIM SEKTÖRÜNE GENEL BAKIŞ.....	85
6.1. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kapsamında Tarım Sektörü.....	97
6.2. 2018-2022 Stratejik Plan Kapsamında Tarım Sektörü.....	101
6.3. Brexit Sürecinde Türkiye.....	102
7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	105
KAYNAKÇA.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	115

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 3.1. AB-28 ve Türkiye’de Tarım Sektörünün Toplam İstihdamdaki Payı	12
Çizelge 3.2. AB-28 ve Türkiye’de Tarım Sektörünün GSYH’deki Payı.....	14
Çizelge 3.3. DTÖ’nün Gelişimi	24
Çizelge 3.4. Tarım Anlaşması Taahhüt Oranları	38
Çizelge 3.5. Bazı Ülkelerde Uygulanan Yeşil Kutu Önlemlerinin Miktarları	39
Çizelge 4.1. Cari Fiyatlarla Tarımsal GSYH ve Tarımın Payı	57
Çizelge 4.2. Yıllara göre Dünya İhracatında Türkiye'nin Payı.....	65
Çizelge 4.3 Yıllara göre Dünya İthalatında Türkiye'nin Payı	65
Çizelge 4.4 TA Tarife Oranları - Türkiye	68
Çizelge 5.1. Genel Organik Tarım Bitkisel Üretim Verileri	84
Çizelge 6.1. Toplam Dış Ticaret ve Tarım	85
Çizelge 6.2. Yıllara Göre Tarım Ürünleri Alanları	87
Çizelge 6.3.Yıllar İtibariyle Seçilmiş Ürünler İçin Ekilen Alan.....	88
Çizelge 6.4.Yıllar İtibariyle Seçilmiş Ürünlerde Üretim Miktarı	89
Çizelge 6.5.Türkiye’de Yıllar İtibariyle Toplam Nüfus, Kent ve Köy Nüfusu	91
Çizelge 6.6. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Gelişimi.....	92
Çizelge 6.7. Türkiye’de Yıllar İtibariyle İstihdam ve Tarımın Payı	93
Çizelge 6.8. Ülkelerin Sektörel Çalışma Oranları	94
Çizelge 6.9. Tarımın GSYH İçindeki Payı.....	95
Çizelge 6.10. Türkiye’de Uygulanan Kalkınma Planları	97
Çizelge 6.11. 11. Kalkınma Planı Büyüme ve İstihdam Gerçekleşme ve Hedefleri	99
Çizelge 6.12. Türkiye İle İngiltere Arasındaki Dış Ticaret	103

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 3.1. DTÖ'nün Kurumsal Yapısı.....	27
Şekil 3.2. OTP'nin Yıllar İçerisindeki Bütçe Dağılımı.....	44
Şekil 3.3. OTP'nin Tarihsel Gelişimi	46
Şekil 3.4. Yeni OTP'nin 9 Temel Amacı	49
Şekil 4.1. Türkiye'de Temel Sektörlerin GSYH içindeki Payı	56
Şekil 5.1. Lisanslı Depoculuk Sisteminin İşleyişi	76
Şekil 5.2. Akıllı Tarım Sistemi Uygulamaları	79
Şekil 6.1. Dış Ticarete Tarımın Payı.....	86
Şekil 6.2. Türkiye'de Çiftçi Sayısı.....	92

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
BM	Birleşmiş Milletler
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EAGÜ	En Az Gelişmiş Ülke
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülke
GÜ	Gelişmiş Ülke
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITO	Uluslararası Ticaret Birliği
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
OECD	Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
OTP	Ortak Tarım Politikası
TA	Tarım Anlaşması
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WB	Dünya Bankası

1. GİRİŞ

Tarım, insanlığın en temel ihtiyacı olan beslenmenin karşılanması için birincil kaynaktır. Tarım sektörü; ülke nüfusunun beslenme ihtiyacını karşılamasının yanında, milli gelire katkı sağlaması, ülke istihdamına katkı sağlaması, ekonomideki diğer sektörlerin hammadde ihtiyacını karşılaması, biyolojik çeşitliliğe katkı sağlaması, ihracata olan doğrudan ya da dolaylı etkileri ile dış ticarete katkı sağlayarak arttırması gibi işlevleriyle, ilk çağlardan günümüze kadar sosyal ve ekonomik açıdan stratejik öneme sahip bir sektör olarak kabul ediliyor. Tarım sektörü ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, tüm ülke ekonomilerinin temelini oluşturan ve ikamesi olmayan bir sektördür. Piyasada artan rekabet ortamı ve değişen pazar şartlarının da etkisiyle, ülkelerin kalkınmasında her zaman rol oynayan tarım sektörünün önemi giderek artmaktadır. Kırsal kesimden kentlere göç eden insanlarla birlikte dünyadaki kentleşme oranı yükseldikçe, kentsel alanlarda yaşayan insanlara sürdürülebilir ve sağlıklı besin kaynakları sunmak da giderek zorlaşıyor.

Ülkeler kendi tarihleri süresince tarım sektörü üzerine politikalar oluşturmuş ve tarımda kendi kendine yeterliliği sağlamayı ve dışa bağımlılığı azaltmayı hedeflemişlerdir. Söz konusu bu hedefler tarım sektörünün sürekli desteklenmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu durumun sonucu olarak dünyada devlet müdahalesinin en yoğun olduğu sektör tarım sektörü olmuştur. Ve tarım sektörüne yönelik politikalar daima destek ve koruma düzeyi en yüksek olan politikalardan olmuştur.

Ekonomik kalkınma sürecinde tarım ve sanayi sektörleri arasında güçlü bir bağ vardır. Geçmişte ekonomileri tarıma dayalı olan gelişmiş ülkeler, ilk başta tarıma ağırlık vererek gelişmelerini sağlamıştır. Daha sonra gelişen tarım sektöründen elde edilen kaynak birikimleri ile sanayi sektörünün hız kazanmasını sağlamıştır.

Dünya tarihine bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik bunalım nedeniyle neredeyse tüm ülkeler korumacı politikalar benimseyerek ortamdaki olumsuz durumdan daha az etkilenmeye çalışmıştır. Uygulanan korumacı yaklaşımlar yüksek gümrüklere neden olmuş ve bu durumda uluslararası dış ticaret büyük ölçüde zarar görmüştür. Yaşanan ekonomik sıkıntılar ve dünya ülkelerinin benimsediği korumacı politikalar İkinci Dünya savaşının da temel nedenlerini oluşturmuştur. Savaş sonrası,

dünya ülkeleri dünya barışının yeniden sağlanması ve ticaretin canlandırılması gerektiği konusunu ön plana almıştır.

Yaşanan ekonomik buhran sonrası uluslararası ticari ilişki ve iş birliklerinin kalıcı olarak düzeltilmesi amacıyla çeşitli örgütler kurulmuştur. Ticari yapılanma süreci içerisinde uluslararası ticaretin güvence altına alınması amacıyla, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. İlk etapta geçici olacağı kararlaştırılan GATT, 1994 yılına Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kuruluşuna kadar geçen süre boyunca uygulamada kalmıştır.

GATT sistemi içerisinde çeşitli müzakere turları yapılarak uluslararası dış ticaretin önündeki engeller kaldırılıp serbestleşme çalışmaları yapılmış olup, son olarak düzenlenen Uruguay Turu ile DTÖ kurulmuştur. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuruluş anlaşmasına eklenen anlaşmalardan biri olan Tarım Anlaşması (TA), dünya üzerinde tarım ürünleri için ticaretin serbestleştirilmesi ve serbest piyasa mekanizması ilkelerine dayanan adil bir sistem oluşturmak için atılan en önemli adımdır.

Türkiye'de tarım sektörü, bulunduğu coğrafya itibariye, sahip olduğu iklim koşulları ve beşeri sermaye bakımından oldukça yüksek potansiyele sahiptir. Cumhuriyet tarihinden itibaren Türkiye ekonomisi incelendiğinde, tarımın kalkınmada en önemli sektörlerinden biri olduğu görülecektir. Türkiye'de tarımın hala devam eden önemi göz önüne alındığında; bir yandan uluslararası örgütlerle olan ilişkileri, diğer yandan Avrupa adaylık süreci çerçevesinde, tarım sektöründeki dengeleri sağlamak amacıyla uygulayacağı ekonomi politikalarına önem vermelidir.

Tezin yazılış amacı, öncelikle tarım sektörünün gelişimini inceleyerek ekonomi üzerindeki etkilerinin araştırılması, dış ticarete tarımın önemini ortaya koymaktır. Bu bağlamda tezin ilk bölümünde tarım sektöründe temel göstergeler incelenmiş, tarım sektörü için belirleyici olan kırsal nüfus, istihdam, tarımsal alanlar ve serbest ticaretten bahsedilmiş; ikinci bölümde dünya ekonomisinde tarımın yerine değinilerek, GATT'ın doğuşu ve önemi, Uruguay ve diğer müzakere turları, Dünya Ticaret Örgütü'nün doğuşu ve gelişimi, Tarım Anlaşması ile unsurları, Ortak Tarım Politikası ve OTP'nin geleceği, Avrupa Birliği doğuşu, gelişimi ve Türkiye AB ilişkisi ele alınmış; üçüncü bölümde Türkiye'de tarım sektörü ve politikaları geçmişten günümüze yıllar itibariyle ele alınarak

Tarım Anlaşmasının Türkiye üzerine etkilerine değinilmiş; dördüncü bölümde Türkiye tarımında yeni uygulamalardan lisanslı depoculuk önemi ve uygulamaları, akıllı tarım uygulamaları ve önemi, son dönemlerde bilinçli tüketicilerin artmasıyla gözde hale gelen organik tarım uygulamaları ve önemi ele alınmıştır. Son bölümde ise Türk tarım sektörüne genel bir bakış ile tarımın ekonomideki yerine, Kalkınma ve Stratejik Planlarda tarım sektörünün önemine ve tarımın dış ticaretteki yerine değinilmiş olup sonuç olarak Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı yapısal sorunların aşılması için öneriler ve yorumlarda bulunulacaktır.

2. TARIMDA TEMEL GÖSTERGELER

Tarım; besin maddeleri üretilir, bu maddeleri işleyerek besin maddelerinin çeşitlenmesini sağlayan, bireylerin gıda maddelerine olan ihtiyacını karşılayan bir özelliği olması sebebiyle toplumun beslenme güvencesi üzerinde önemli etkiye sahip olan bir sektördür.

Tarım sektörü, geçmişte olduğu gibi günümüzde de stratejik açıdan dünyanın en önemli sektörlerinden biridir. Önümüzdeki yıllar için yapılan öngörülerde; dünyada insanların beslenme alışkanlıklarının değişeceği, dünya nüfus artışının gelişmekte olan ülkelerde yükselmeye devam edeceği, yeni teknolojilerin ortaya çıkacağı ve gelişmiş ülkelerde beslenme alışkanlığı doğal gıdalara dönerken, gelişmekte olan ülkeler için genetiği değiştirilmiş gıdaların ön plana çıkacağı öngörülmektedir. (Hekimoğlu ve Altındağ, 2006).

Sanayileşmiş, gelişmiş bir ekonomiye geçebilmek için tarım sektörüne düşen bazı görevler vardır. Tarım sektörü ilk görevi olarak ülke nüfusunun en temel ihtiyacı olan beslenmeyi karşılaması gerekmektedir. Bunun yanında tarım sektöründen ülke nüfusu için istihdam yaratması da beklenmektedir. Bütün bu özellikleri yanında tarım sektörü sağladığı üretim fazlasını ihracat olarak değerlendirmeli, ithalat için gerekli olan döviz girdisine de katkı sağlamalıdır. Kendi dışında kalan sektörler için hammadde, sermaye ve talep potansiyeli oluşturması da önemli özelliklerindedir (Cinemre ve Kılıç, 2011). Bu yüzden tarım sektörü; ekonomide istihdam, üretim, milli gelir, tarımın sanayiye ve dış ticarete katkısı açısından önemini her zaman muhafaza etmektedir.

2.1. Kırsal Nüfus

Kırsal nüfus ve istihdam ekonomik gelişme açısından önemli bir dinamiktir. Ekonomik hayat insan tarafından şekillendiği nüfus ve ekonomi ilişkisi her zaman dinamik kalmaktadır. Nüfus bir taraftan bakıldığında insanın ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetlere yönelik talep oluştururken, diğer yandan üretimin önemli kalemi olan iş gücü arzına da katkı sağlar. Tarım, görece iş gücü gerektiren bir sektör olduğu için, üretim için gerekli insan gücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan tarımsal sürdürülebilirlik için öncelikle kırsal emek arzına ihtiyaç vardır.

Kırsal alanlar, sosyo-ekonomik açıdan tarımın parçası olduğu için, tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahiptir. Bu bölgelerde, geçimini tarımdan sağlayanlar ve tarımsal faaliyet yapıları temel belirleyicisi olarak tarımı ortaya koymaktadır. Kırsal bölgelerde ekonomik yapının temelini oluşturan tarım sektörü, göçün asıl belirleyicisi konumundadır. Kırsal bölgelerdeki göçün önlenmesiyle, tarımsal sorunların çözümü yakından ilişkilidir.

Kırsal alanlarda yaşayanların, yaşadıkları yerlerden ayrılarak tek başlarına veya gruplar halinde yer değiştirmesi ve kendilerine yeni yerleşim alanları belirlemeleri; kırsal göç olarak tanımlanmaktadır. Geçmişte olduğu gibi bütün ülkelerde, kırsal göç yaşanmış olup, günümüzde de devam etmektedir.

Kırsal bölgelerden, kente doğru olan göç hareketinin en önemli nedeni ekonomik etmenlerdir. Kırsal nüfusun temel geçim kaynağı olan tarım sektörüne, sanayi devriminden sonra yavaş yavaş makinenin girmesiyle tarımda işgücü ihtiyacı azalmıştır. Bu durumda işlerini kaybedenler yeni iş arayışları ile kentlere göçü başlatmıştır. Tarım arazilerinin miras gibi nedenlerle parçalanması sonucu, tarım işletmeleri geniş ve verimli olmaktan çıkıp, parçalı, küçük ölçekli işletmelere dönüşmüştür. Çiftçilerin yeterli düzeyde geliri elde edemediği için geçimini sağlayamaması köyden kente doğru yaşanan göçün ekonomik nedenlerinden biridir. Kırsal nüfusun yeni istihdam kaynakları araması, teknolojik gelişmelerin beraberinde şehirlerde artan istihdam olanakları göçü etkileyen durumlar arasındadır. Tarımsal üreticilerin piyasa fiyatına yeteri kadar müdahale edememesi, tarımsal üreticinin kırsal üretimden uzaklaşıp kente göç etmesine sebep olmaktadır.

BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre “Türkiye, son 10 yılda, 218 ülke içinde toplam kırsal nüfus kaybında dünyada 9’ncü, kırsal nüfus oranı azalmasında 27’nci oldu. Türkiye’de, 2007’de 21 milyon 562 bin olan kırsal nüfus 2017’de 20 milyon 55 bine, yüzde 30,98 olan kırsal nüfus oranı da yüzde 25,64’e geriledi.”

2.2. İstihdam

Türkiye istihdamı detaylı incelendiğinde, tarım sektörünün toplam istihdam içerisinde daima payının yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan Türkiye istihdam verileri yıllar itibariyle incelendiğinde, hem toplam nüfus içerisinde kırsal nüfusun payı, hem de toplam istihdam içerisinde tarımsal istihdamın payı giderek düşmektedir. 1990’lı

yıllara bakıldığında tarımsal istihdam oranı %46'larda iken, şimdilerde bu oran %18 civarına kadar düşmüştür. Fakat sanayileşmiş ülkeler ile kıyaslandığında, bu oranın hala önemli bir büyüklükte olduğu düşünülmektedir.

Tarım sektöründe istihdam edilen kişilerin büyük bölümü; tarım dışı sektörlerde istihdam fırsatı bulduğunda, bu fırsatı değerlendirerek tarım sektöründeki işini terk etmekle birlikte ekonominin daralmaya girdiği kriz dönemlerinde, tekrar eski işi olan tarım sektörüne kanalize olmaktadır. Bu durum ise; ülke ekonomilerinde kriz dönemleri yaşandığında, tarım dışı sektörler açısından istihdamda yaşanan daralmaları takiben, tarım sektörü istihdamının artmasına ve dolayısıyla tarımın toplam istihdam içerisindeki payının artmasına sebep olmaktadır.

Ülkemizde toplam nüfus içerisindeki kırsal nüfus oranı, uygulanan kalkınma politikaları ve tarımda makineleşmeye bağlı olarak yaşanan istihdam kaybı nedeniyle giderek azalmaktadır. Ayrıca miras vb. nedenlerden kaynaklı tarım arazilerinin bölünmesi sonucu üreticilerin verimi düşmüş olup, tarımsal gelir artık yetmeyecek hale gelmiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı üreticiler tarımsal üretimden vazgeçerek kırsal alanlardan kente göç etmiştir.

Ekonomik faaliyetlerin ve istihdamın öncü sektörü hizmetlerdir. Hizmetler sektörü GSYH'nin yaklaşık üçte ikisini, istihdamın ise yarısını oluşturmaktadır. Birinci sektör olan hizmetler sektörünün ardından ikinci olarak sanayi sektörüne gelmektedir. Tarım sektörü ise istidamın %18,4'ünü oluştururken GSYH içindeki payı %5,8 ile sınırlıdır.

Türkiye'de yıllar içinde kırsal nüfusun azaldığı gibi, tarımsal faaliyetlerde bulunanların payı da düşme eğilimindedir. Cumhuriyet döneminin başlarında, toplam istihdam içerisinde tarımsal istihdamın payı %80'ler düzeyinde iken, günümüzde yüzde 18,4'tür. Bu orana göre hala çalışan her beş kişiden biri tarım sektöründedir. Ancak görüldüğü üzere rakamlar yıllar itibariyle azalma eğilimindedir. Kırsal işgücünün kırsal alanları terk etmemesi ancak, ekonomik ve sosyal beklentilerinin karşılanması ile mümkün olacaktır. Aksi durumda tarımsal işgücü giderek daha da azalacak, tarımsal üretim kendi kendine yetemez hale gelecektir.

Bilindiği gibi, tarımsal istihdam açısından tarımdaki gelişme ölçüsü; ücretli çalışan işçi sayısı ile orantılı incelenmektedir. Ancak Türkiye tarımsal istihdama bakıldığında daha çok ücretsiz çalışan aile mensuplarından olduğu görülmektedir. Ülkemizdeki oranlar incelendiğinde; tarımsal üretimde ücretli çalışanlar sadece %6,5, ücretsiz çalışan aile mensupları %48,4 olmakla birlikte, nüfusun %43,8'i kendi hesabına çalışmakta ve son olarak %1,3'ü ise işveren olarak çalışmaktadır. Söz konusu oranlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de tarımsal istihdamda en yüksek payı ücretsiz aile mensupları alırken, bunu takip eden ikinci büyük kesimi ise kendi adına çalışanlar oluşturmaktadır. (Dikkaya, Üzümcü ve Özykışır 2018)

Türkiye'nin AB'ye uyum süreci çerçevesinde, tarımla ilgili mevzuatın en sorunlu kısmı hem kırsal nüfusun büyüklüğü hem de işletme büyüklüğü olmuştur. Bu nedenle Türkiye uyum sürecinde uygulanan tarım politikalarını genellikle kırsal kalkınma tabanlı seçerek, bir yandan tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesini, diğer yandan ise, bölgesel üretim kaynaklarının değerlendirilmesini sağlamış olacaktır.

2.3. Tarımsal Alanlar ve Tarımsal Üretim

Türkiye, yapısı itibarıyla geniş tarım alanlarına sahip olmakla birlikte ekolojik olarak konumu nedeniyle bir çok tarım ürününün yetiştirilmesine imkan sağlayan bir ülkedir. Ancak tarım arazilerinin yıllar içerisinde yapısal sorunlar sebebiyle küçülmektedir. Başlıca nedenleri arasında işletmelerin çok parçalı olması ve verimliliğin yeterince sağlanamaması sayılabilir. Türkiye tarım işletmeleri küçük ölçekli yapıya sahip olmakla birlikte parçalı bir yapısı da vardır. Tarım işletmelerinin % 10,24'ü bir parselden oluşmakta ve toplam arazinin %3,20'sini işlemektedirler. Arazi parça sayısı 4 ve daha fazla olan işletmelerin oranı % 63,24 olup, işledikleri arazinin toplam içerisindeki payı % 88,38 olarak belirlenmiştir.

2.4. Serbest Ticaret

Serbest ticaretin tanımı uluslararası piyasalarda mal ve hizmetin bağımsız ve herhangi bir engelle karşılaşmadan ticarete konu edilmesi olarak yapılabilir. Serbest ticarete ülkelerin önünde herhangi bir engel olmadan uluslararası piyasalara girebilmesi ve her bir ülke kendi malı ile diğer ülkelerin ürettiği mal arasında ayırım yapmamaktadır.

Ayrıca serbest ticaret, yerli üreticiler ve tüketiciler için dünya piyasasındaki ürün fiyatının geçerli olmasına imkan sağlar.

Serbest ticaret yerli üretim yapılan ürünlere eşit bir vergi uygulanması durumunda, gümrük tarifelerinin sıfır olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. (Irwin, 1996:5). Tarım sektöründe meydana gelecek serbestleşme, dünya ve Türkiye için farklı etkiler göstereceği düşünülmektedir. Öyle ki doğrudan ödemeler yöntemi ile birlikte bazı ürünlerin dünya fiyatlarında meydana gelecek artışlar ülkelere göre değişkenlik göstereceğinden sadece bazı ülkeler için refah artışı meydana getirebilecektir. Türkiye ekonomisi düşünüldüğünde, tarım sektöründeki üreticilerin üretim yöntemi ve gelir durumu sebebiyle destekleyici politikalara ağırlık verilmesi gerektiği öngörülmektedir. (Kıymaz, 2008:2)

Tarımsal ticaretin serbestleşmesi üç şekilde meydana gelebilir. Bunlardan ilki, tarım ticaretinde müdahalelerin azaltılarak tam rekabet ortamının sağlanmasıdır. Bunun sebebi, kamu müdahalesinin kaynak dağılımını etkileyeceği ve ülkeler arasındaki dengeyi bozacağı düşüncesidir. İkinci olarak gümrük tarifeleri ile tarım sektöründe uygulanan yurt içi desteklerin azaltılmasıdır, böylece serbest dış ticaretin gerektirdiği eşitlik sağlanacak ve herhangi bir ürün ya da ülke için haksız rekabet ortamı oluşmayacaktır. Son olarak, dış ticaret açısında önemli değişkenlerden olan istikrarlı reel kurun sağlanmasıdır. Uluslararası piyasalarda ticareti yapılan ürünlerin fiyatlarındaki oynaklığın azalması, serbest ticaret ilkelerine uygun ticari ilişkilerin sağlanmasına yardımcı olacaktır. (Togan ve diğerleri, 1996:7).

3. DÜNYA EKONOMİSİNDE TARIMIN YERİ

Tarım sektörünün ekonomi içerisindeki gelişimine değinmeden önce, Türkiye ve seçilmiş dünya ülkelerinde tarımın ekonomi içerisindeki yeri çeşitli istatistikler ile incelenecek olursa, Türkiye ve diğer ülkelerdeki tarım sektörünün mevcut durumunu ortaya koymuş oluruz.

3.1. Dünya Ülkelerinde Tarım Sektörünün Yeri

Çizelge 3.1.'de Avrupa Birliği ülkelerinde, tarımın istihdamdaki payı verilmiştir. Aşağıdaki Çizelgedan da görüleceği üzere; Türkiye'de tarım sektörünün toplam istihdamdaki payı 2006-2019 yılları arasındaki 13 yıllık dönem incelendiğinde giderek azalarak %23,4'ten, %20'lere kadar gerilemiş ve 2019 yılında %18,2 olmuştur. Bu durumun en büyük nedenlerinden biri kırdan kente göçtür. Söz konusu 13 yıllık dönem içerisinde Türkiye'de karşılaşılan bu düşüş önemli gibi gözükse de, Avrupa Birliği ülkelerinin oranlarına bakıldığında, Türkiye'de tarım sektörünün hala oldukça fazla bir yüzdeye sahip olduğu söylenilebilir. Avrupa Birliği ülkelerinin ortalaması alındığında, toplam istihdam içerisinde tarım sektörünün payı 2006 yılında %5,9 iken, 2016 yılında %4,5'e, 2019 yılında ise %3,8'e gerilemiştir. AB üyesi ülkeler içerisinde istihdam oranı Türkiye'den yüksek olan tek ülke %22,4 oranı ile Romanya'dır. Diğer tüm ülkeler Türkiye'den bir hayli düşük istihdam oranlarına sahiptir. Başta Belçika, Birleşik Krallık, Malta sadece %1,1'lik bir orana sahip iken takip eden Almanya %1,3 ; Fransa %2,6; İtalya %3,7 gibi düşük oranlar ile Birlik içerisindeki payın genel itibariyle düşük olmasını sağlamaktadır.

Diğer AB ülkelerine kıyasla bakıldığında Türkiye'deki tarım sektörünün payının yıllara göre seyrettiği düşüş eğilimine karşın bu kadar yüksek olması, ülkemizde tarım sektörünün yapısının AB ülkelerinden farklı olduğunu ve asıl önemli olan Türkiye'de tarım sektörünün desteklenmesi gerekliliğini bir kez daha göstermektedir.

Çizelge 3.1. AB-28 ve Türkiye’de Tarım Sektörünün Toplam İstihdamdaki Payı (%)

Ülkeler/Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	23,4	22,6	22,4	23	23,4	23,2	22,1	21,1	21,1	20,5	19,5	19,4	18,5	18,2
AB-28	5,9	5,6	5,4	5,1	5,1	5	4,9	4,8	4,7	4,6	4,5	4	3,9	3,8
Romanya	30,6	29,5	28,7	29,1	30,1	28,6	29	28,5	28,3	26,4	26,1	22,9	22,6	22,4
Yunanistan	11,7	11,3	11,3	11,9	12,5	12,4	13	13,7	13,6	13,2	13,1	12,1	12	11,9
Polonya	15,7	14,7	14	13,3	12,8	12,7	12,6	12	11,5	11,3	11,1	10,2	10,1	10
Hırvatistan	14,2	12,2	13,3	13,4	14,3	14,6	12,3	10,8	9,6	9,5	9,3	7	6,9	6,8
Slovenya	9,6	9,9	8,6	9,2	8,8	8,6	8,3	8,5	9,6	9,1	9	5,6	5,5	5,5
Litvanya	13,7	11,2	7,9	9,2	9	8,7	8,9	8,4	9,2	9,1	8,9	7,8	7,7	7,6
Portekiz	11,9	11,8	11,5	11,2	10,9	9,9	10,5	9,9	8,7	8,3	8,1	6,4	6,3	6,3
Letonya	11,3	10,2	7,9	8,7	8,8	8,9	8,4	8,1	7,5	7,6	7,4	6,9	6,8	6,7
Bulgaristan	8,1	7,5	7,5	7,1	6,8	6,8	6,4	6,7	7	6,9	6,7	7	6,9	6,9
İrlanda	5,6	5,4	5,8	4,9	4,5	4,5	4,7	5,7	5,7	5,4	5	5,1	5	5
Avusturya	5,2	5,5	5,4	5,3	5,2	5,3	4,9	4,7	4,8	4,8	4,7	3,9	3,9	3,9
Macaristan	4,7	4,5	4,5	4,6	4,5	4,8	5,2	4,9	4,7	4,5	4,4	5	5	4,9
Finlandiya	4,6	4,5	4,5	4,6	4,4	4,2	4,1	4,1	4,3	4,3	4,2	3,8	3,7	3,7
G. Kıbrıs Rum Y.	4,1	4,2	4,3	3,9	3,8	3,8	2,9	3,1	4,5	4	3,6	2,5	2,5	2,5
İspanya	4,8	4,5	4,3	4,2	4,3	4,2	4,4	4,4	4,2	4,1	4	4,4	4,3	4,3
Estonya	4,7	4,5	3,9	4	4,2	4,4	4,7	4,3	3,9	3,8	3,8	3,5	3,5	3,5
İtalya	4,3	4	3,8	3,7	3,8	3,7	3,7	3,6	3,6	3,6	3,6	3,8	3,8	3,7
Slovakya	4,4	4,2	3,8	3,6	3,2	3	3,2	3,3	3,5	3,4	3,3	2,7	2,7	2,7
Fransa	3,7	3,4	3,1	2,9	2,9	2,9	2,9	3,1	2,8	2,8	2,7	2,6	2,6	2,6
Çekya	3,8	3,6	3,3	3,1	3,1	3	3,1	3	2,7	2,6	2,6	2,8	2,8	2,8
Danimarka	3	2,9	2,6	2,6	2,4	2,4	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5	2,2	2,2	2,2
Hollanda	3,3	2,9	3	2,7	3,1	2,8	2,7	2,1	2,3	2,3	2,2	2,3	2,2	2,2
İsveç	2,2	2,2	2,2	2,2	2,1	2	2	2	2	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8
Almanya	2,3	2,3	2,3	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3
Lüksemburg	1,8	1,8	1,7	1,3	1,1	1,2	1,3	1,6	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
Belçika	1,9	1,8	1,8	1,5	1,4	1,3	1,2	1,4	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1
Birleşik Krallık	1,4	1,4	1,5	1,1	1,2	1,2	1,2	1,1	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1
Malta	1,7	1,6	2	1,4	1,3	1,1	1	1,3	1,3	1,3	1,2	1	1	1

Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye’de olduğu gibi dünya ülkelerinde de kırsal nüfus azalma eğilimindedir, başka bir deyişle dünya hızla kentleşiyor. 2007 yılında dünya nüfusunun %49,88’i kırsalda yaşarken, 2017 yılında bu oran %45,07’ye düştü. Buna karşın kent nüfusu %59,12’den %54,93’e yükseldi. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre bazı ülkelere göre kırsal nüfus oranları; ABD’de %18, bu oran Fransa’da %20, Almanya’da %24, Danimarka’da %12, Hollanda’da %8, İtalya’da %32, Çin’de %42, Mısır’da %50 olarak gerçekleşmiştir.

Tarım sektörünün GSYH’deki oranı ülkenin ekonomik yapısını anlamak için ayrı bir etmendir. Çizelge 3.2’de görüldüğü üzere; Türkiye’de tarım sektörünün GSYH’deki oranı da AB ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça yüksek kalmaktadır. Yıllar itibariyle bakıldığında Türkiye’de tarım sektörünün GSYH’deki oranı 2006’dan 2008’e kadar düşmüş, sonra 2010’a kadar tekrar artmış ancak 2010 yılından sonra giderek azalmış 2015 yılında ufak bir artış olsa da 2016 yılına kadar tekrar azalmıştır. İncelenen 10 yıllık dönemde Türkiye’nin verilerine bakıldığında, 2006 yılında %8,2 olan bu oran düzenli olmasa da 2016 yılında %6,2’lere, 2018 yılında ise %5,8’lere düşmüştür.

AB ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye’nin ne kadar yüksek oranlarda kaldığı görülebilir. 2006 yılında Türkiye’nin tarım sektörünün GSYH içerisindeki oranından bile daha yüksek bir orana sahip olan ülke Romanya bile, geçen 10 yıl içerisinde tarım sektörünün GSYH içerisindeki payını hızla düşürmüştü ve 2018 yılında %4,3’e kadar gerilemiştir. AB ülkeleri arasında Türkiye’ye en yakın olan ülke Bulgaristan’ın bile tarım sektörünün GSYH’deki payı %3,6 ile Türkiye’den daha düşüktür. AB’de ön planda olan ülkelere Almanya %0,8; Fransa %1,6; İtalya %1,9 iken, birlik içerisindeki en düşük orana sahip olan ülke Lüksemburg %0,2 oranındadır. AB üye ülkelerin genel bir ortalaması alındığında ise tarım sektörünün GSYH içerisindeki payı %1,3 olmaktadır.

Çizelge 3.2. AB-28 ve Türkiye’de Tarım Sektörünün GSYH’deki Payı (%)

Ülkeler/Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye	8,2	7,5	7,5	8,1	9	8,2	7,8	6,7	6,6	6,9	6,2	6,1	5,8
AB-28	1,7	1,7	1,6	1,5	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6	1,4	1,3
Bulgaristan	7,2	5,4	7	4,9	4,8	5,3	5,3	5,3	5,3	4,8	4,7	4,1	3,6
Macaristan	4	4	3,9	3,5	3,5	4,6	4,6	4,6	4,7	4,4	4,4	3,8	3,6
Romanya	8,7	5,5	6,6	6	6,3	7,3	5,3	6,1	5,3	4,8	4,3	4,3	4,3
Yunanistan	3,6	3,4	3,2	3,1	3,3	3,4	3,7	3,6	3,8	4,2	4	3,7	3,7
Hırvatistan	5,1	4,8	5	5	4,9	4,7	4,5	4,4	4,1	4,2	4	2,9	2,9
Letonya	3,7	3,7	3,3	3,7	4,4	3,9	3,7	3,7	3,8	4,1	3,9	3,5	2,9
Slovakya	3,6	4	4,1	3,3	2,8	3,4	3,5	4	4,5	3,8	2,7	2,4	2,4
Litvanya	4,3	3,9	3,7	2,8	3,3	3,9	4,4	3,9	3,8	3,6	3,3	3,5	2,9
İspanya	2,6	2,7	2,5	2,3	2,6	2,5	2,5	2,8	2,7	2,8	2,8	2,8	2,8
Polonya	3	3,4	2,9	2,8	2,9	3,2	3	3,2	2,9	2,5	2,7	2,8	2,1
Finlandiya	2,3	2,7	2,5	2,5	2,7	2,7	2,7	3	2,8	2,5	2,7	2,3	2,5
Estonya	3,1	3,5	2,7	2,4	3,2	3,9	3,7	3,4	3,5	3,1	2,6	2,4	2,7
Çekya	2,3	2,2	2,1	1,8	1,7	2,4	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5	2,1	2
Portekiz	2,6	2,3	2,2	2,2	2,2	2,1	2,2	2,4	2,3	2,4	2,2	2,1	2,1
Slovenya	2,3	2,1	1,9	1,9	2	2,3	2,1	2,1	2,3	2,3	2,2	1,9	2,1
İtalya	2,2	2,1	2,1	2	2	2,1	2,2	2,3	2,2	2,2	2,1	2	1,9
G.Kıbrıs Rum Y.	2,6	2,3	2,4	2,3	2,4	2,5	2,2	2,3	2,1	2,1	2,1	2	2
Hollanda	2,1	2	1,8	1,7	1,9	1,7	1,8	1,9	1,8	1,8	1,8	1,9	1,6
Fransa	1,7	1,8	1,7	1,5	1,8	1,8	1,8	1,6	1,7	1,8	1,6	1,6	1,6
Malta	2,2	2	1,4	1,7	1,7	1,6	1,5	1,4	1,3	1,3	1,4	0,8	0,9
İsveç	1,4	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,5	1,4	1,3	1,4	1,3	1,4	1,4
Avusturya	1,5	1,6	1,5	1,3	1,4	1,6	1,5	1,4	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1
İrlanda	1	1,2	0,9	0,6	1,1	1,3	1,1	1,2	1,4	1	1	1,2	0,9
Danimarka	1,4	1,4	1	1	1,4	1,5	1,9	1,5	1,6	0,9	0,9	1,4	1
Belçika	1	1	0,8	0,7	0,9	0,7	0,9	0,8	0,7	0,8	0,7	0,6	0,5
Almanya	0,8	0,8	0,9	0,7	0,7	0,8	0,8	1	0,8	0,6	0,6	0,8	0,8
Birleşik Krallık	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,7	0,6
Lüksemburg	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2

Kaynak: Dünya Bankası

Söz konusu ülkeler için genel bir durum değerlendirmesi yapmak gerekirse; bu ülkeler, tarımda makineleşmede belirli bir seviyeyi yakalamış, işgücü gereksinimini minimum düzeye indirmişlerdir. Bu durum tarımsal üretimde yüksek verimlilik düzeylerine ulaşmalarını sağlamıştır.

3.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)

1929 ekonomik buhranında diğer devletlere karşı egemen konumda olan Büyük Britanya'nın, uluslararası ekonomik sistemi koruma konusundaki başarısız olmuştur. Bu durum egemenliğine zarar vermiş olup, güçlü olan altın standardı sisteminin başarısızlığı göze batmıştır. ABD hegemonyası ürünleri olan GATT ve devamında kurulan DT'nün amaçları uluslararası dış ticareti istikrarlı bir şekilde sürdürmektir. (Frieden ve Martin, 2003:146).

1930'lu yıllarda tüm dünyada bir ekonomik bunalım kendini göstermiştir. Dünya lkeleri, ekonomik bunalımın getirdiği olumsuz etkilerden korunmak için kendi ilerine kapanmış dış ticaretten uzaklaşmıştır. Dünyada meydana gelen ekonomik sarsıntıdan etkilenmek istemeyen ülkeler kendi sanayilerini korumak adına ithalat kotalarını arttırmış, yüksel gümrük vergileri uygulamaya koymuşlardır. Birçok ülkenin uyguladığı bu korumacı politikanın sonucu olarak da ülkeler dış ticarete iş birliğinden uzaklaşmış, ortak politikalar yerine bağımsız ticaret ortaya çıkmıştı. Sonuç olarak ülkeler üzerindeki dış ticaret hacmi iyice daralmış olup, haksız rekabet koşulları meydana gelmiştir.

İkinci dünya savaşının sonrasında daralan uluslararası ekonominin kendine gelmesi, dış ticaretin artırılması, ülkelerin ekonomik alanda iş birliğine geri dönmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda uluslararası alanda mali düzen ihtiyaç duyulduğu için, Uluslararası para Fonu (IMF) , Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Bankası (WB) gibi kuruluşlar kurulmuştur. IMF, anlaşma yaptığı ve kredi verdiği ülkelerin ekonomisine doğrudan etki ettiği için dolaylı da olsa tarım ürünleri ticaretinin ve tarımsal piyasaların etkilenmesini sağlamaktadır.

1944 yılında Bretton Woods konferansında kurulan IMF ve Dünya Bankası'na paralel olarak, uluslararası ticaret için de bir olguya ihtiyaç duyulduğu anlaşıldı ve uluslararası ticaretin serbestleşmesi gerektiği için 50 civarı ülke karar alarak ve "Uluslararası Ticaret rgt (International Trade Organization – ITO)" kurulmasını sağlamışlardır. ITO, BM'in uzmanlık kurumu olarak görev yapmakta ve amacı, dış ticareti serbestleştirmek, monopollerle mücadele etmek, mal talebini artırmak, ülkeler arasındaki ticaret politikalarını düzenlemektir. (Ertürk;1993:178).

ITO, kuruluş çalışmalarına başlamış ve devam ederken, bir yandan da ticareti güvence altına almak için, Örgüt kuruluncaya kadarki sürede belirli mallar üzerinde tarife indirimleri uygulayıp bu indirimleri yürürlüğe koyabilecek bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaç üzerine 23 ülke Ekim 1947'de Cenevre şehrinde toplanan milletlerarası bir konferansta “geçici” olarak nitelendirilen GATT’ı imzalamışlardır. İngilizce adı “General Agreement on Tariffs and Trade” kelimelerinin baş harflerinin bir araya gelmesinden oluşan GATT, “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması” anlamına gelmektedir. GATT çok taraflı bir anlaşma olup, 1 Ocak 1948’de de fiilen yürürlüğe girmiştir.

GATT’ın asıl amacı, “Karşılıklı Ödün (reciprocity)” ilkesini gözeterek, anlaşmaya üye ülkelerin karşılıklı yapacağı görüşmeler ile dünya ticaretinin serbestleştirilmesine katkı sağlamaktır. Belirli mal gruplarında dünyada ihracatçı konumda olan ülkeler, ticaret ortaklarına satacağı ürünlerde gümrük indirimleri talep etmektedir. Bunun karşılığı olarak karşı tarafta olan ülke de kendi mallarından ödün vermektedir. Üye ülkelerin ticaret yaparken birbirlerine vermiş oldukları bu ödümler, ülkeler arası pazarlık ortamı doğmasına sebep olmuştur ve sonunda her iki taraf da bir grup malın ticaretinde gümrük indirimi yapılmasını kabul etmektedir. İlk etapta belirli ithalatçı ülkeler ile ihracatçı ülkeler arasında sağlanan bu gibi uzlaşmalar, daha sonra genel bir tarife anlaşması ile tüm üye ülkeler çerçevesinde yaygınlaştırılmıştır.

Gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması, farklı muamelelerin ortadan kaldırılması bununla birlikte dış ticaretin serbestleştirilmesi de GATT’ın temel amaçlarındanıdır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ile ortaya çıkan rekabetin ürün kalitesini artıracığı ve piyasa fiyatlarını düşüreceği, böylece dış ticaret hacminin artacağı beklenmektedir. 1948 yılından, 1995 yılına kadar geçen sürede GATT sanayi mallarında ticaretin serbestleşmesi hedefini büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.

GATT öncesinde tarım ve gıda ürünleri belirlenen kurallar dışında bırakılmıştır, ancak GATT bünyesinde tarım sektörü için sağlanan ayrıcalıkların sonraki yıllarda tarım ticaretindeki gelişmeleri dahi yönlendirdiği söylenebilir. Anlaşmada tarım ürünleri için miktar kısıtlamaları ve iç ve dış pazara yönelik teşvikler olmak üzere iki hüküm bulunmaktadır. (Josling ve diğerleri. 1996:11).

IMF, WB ve GATT önerdikleri çözümler genelde serbest ticaret üzerine kuruludur. Ancak serbest ticaret gelişmekte olan ülkelere yarardan çok zarar vermektedir. Öyle ki, serbest ticaret ortamında GOÜ'lerin ekonomisi sürekli olarak dış ticaret açığı vermektedir, bu açığı bir şekilde kapatmak isteyen GOÜ'ler, diğer ülkelerden borç almakta ve bu nedenle dış ülkelere bağımlı hale gelmektedir. Bu durumdan şikayetçi olan ülkelerin sorunlarına çözüm bulabilmek adına, 1964 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) oluşturuldu. UNCTAD, GOÜ'ler kalkınma sorununa destek olarak, tarımsal ürün ihracatı problemlerini çözmek amacı taşıyan bir kuruluştur. Ancak UNCTAD beklenen kadar etkili olamamış, GOÜ'ler ile birlik olup aldıkları kararlara GÜ'ler katılmamıştır, dolayısıyla tarımsal ürün ticareti açısından kararları tavsiye niteliğinde kalmıştır.

3.2.1. GATT'ın Amaçları

GATT'ın kuruluş amacı, ithalat vergilerini azaltmak, uluslararası ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmak ve ticarete ayırıcı uygulamalara son vermek olarak belirlenmiştir.

GATT'ın genel amaçları, ana hatları ile üye ülkelerin hayat standartlarını yükseltmek, reel gelirden ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme sağlanması ile dünya kaynaklarında tam kullanımı sağlamak, üretimin ve uluslararası ticaretin liberalleştirilerek geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Özel amaçlar ise, genel amaçlara ulaşmak için tarifeler yoluyla, uluslararası ticarete konan diğer engelleri azaltarak, mal fiyatlarında istikrar sağlamak, gelişmiş ülke pazarlarına gelişmekte olan ülkelerin sanayi ürünlerinin daha kolay girmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bunların yanı sıra ticarete uluslararası rekabet ortamını sağlamak, önceki dönem politikası olan korumacılığın önüne geçmek ve uluslararası ticarete serbestleşmeyi sağlayarak özgürlüğü teşvik etmektedir.

GATT'ın önsözünde anlaşmaya taraf olan ülkeler için belirlenen amaçlar şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Hükümetleri,

Ticari ve ekonomik gayeler çerçevesindeki ilişkilerini; yaşam standartlarını arttırmayı, tam istihdamı sağlamayı, reel gelir ve fiili talep hacmini yüksek oranda ve istikrarlı şekilde arttırmayı, dünya kaynaklarının tam kullanımını geliştirmeyi ve malların dolaşımını ve üretimini arttırmayı gözeterek yürütmeleri gerektiğini kabul ederek,

Uluslararası ticarete ayrımcı uygulamaların kaldırılmasına ve tarifeler ya da tarife dışı engellerin büyük oranda azaltılmasına yönelik karşılıklı ve müşterek yarar sağlayan düzenlemeler yaparak bu amaçlara katkı sağlamakta kararlı olarak...

Temsilcileri yoluyla anlaşmaya varmışlardır.”

3.2.2. GATT’ın Temel İlkeleri

GATT dört temel prensip üzerine inşa edilmiştir. Bunlar , en çok kayrılan ülke kuralı, ulusal muamele kuralı, gümrük vergilerinin indirilerek konsolide edilmesi ve tarifeler yoluyla koruma prensipleridir.

1-En Çok Kayrılan Ülke Kuralı: (Most Favoured Nation Clause, Non-Discrimination) : En çok kayrılan ülke kuralı, üye ülkelerin tüm ticari taraflara ayrımcı işlemler yapmadan, aynı gümrük oranının uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Başka bir deyişle, üye bir ülke, herhangi bir ülkeye tanıdığı özel bir rejimi şartsız olarak diğer tüm üye ülkelere uygulamak zorundadır. GATT’ın ilk maddesinde belirtildiği gibi, En Çok Gözetilen Ülke kuralında, eğer DTÖ’ye üye bir ülke, diğer bir üye ülkeye herhangi bir ayrıcalık tanıyor ise, söz konusu ayrıcalığı diğer tüm DTÖ üyesi olan ülkelere istisnasız şekilde sağlamak zorundadır.

Ancak bu kuralın çeşitli istisnaları da bulunmaktadır. Bunlar, gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları gibi bölgesel ekonomik birleşmeler yaratmaya yönelik anlaşmalar ve genel preferanslar sistemi (GPS) gibi gelişme yolunda olan ülkeler lehine düşük gümrük vergisi alınması veya gümrük vergisinin hiç alınmaması gibi ayrı nitelikteki

uygulamalar ile; Anlaşma'nın öngördüğü anti-damping ve telafi edici vergiler gibi bazı diğer uygulamalardır.

Söz konusu kural; genel itibariyle 'ayırım yapmama' ilkesi (non discrimination) altında yer almaktadır ve Ulusal Muamele hükmü ile birbirini tamamlayıcı niteliktedir. (Baklacı, Pınar 2009:62)

2-Ulusal Muamele Kuralı : (National Treatment): Ulusal Muamele kuralınca; DTÖ'ne üye olan bir ülke, üretimini gerçekleştirdiği herhangi bir ürüne kendi iç piyasasında nasıl bir uygulama gerçekleştiriyor ise, söz konusu ürünler ile temelde aynı özelliklere sahip olan, diğer DTÖ üyesi devletlerin üretmiş olduğu ürünler için de kendi iç piyasasındaki uygulamayı sağlamak zorundadır. Başka bir deyişle, ulusal muamele kuralı, iç pazarda yapılacak düzenleme ve uygulamalarda, ithal ve yerli mallar arasında ayırım yapılmamasını içermektedir. Söz konusu ilke, yalnız bir mal, hizmet ve fikri mülkiyet pazara girdikten sonra uygulanır. Bundan nedenle, ithal mal üzerinden gümrük vergisi alınması ve yerli üretimden gümrük vergisine eş bir vergi alınmamış olması, ulusal muamele ilkesine aykırı bir durum teşkil etmez.

3-Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi: GATT uyarınca asıl olarak gümrük tarifelerinin indirilmesi konusu üzerinde durulmuştur. Her bir üye ülke kendi listesinde yer almakta olan 'bound rates' olarak adlandırılan bağlı oranların üzerinde bir oran belirleyememektedir. Taviz listesinde belirlenen bu oranlar, söz konusu üye ülke açısından bağlayıcı olup, ticaret yapacağı ülke ile istişare etmeden artırılamamaktadır. Uruguay Turunun en önemli sonuçlarından biri, üye olan ülkelerin kendilerine özgü taviz listesi oluşturarak orada yer alan oranlara bağlı olmaları ve bu oranlar üzerinden yapacağı ticaretin artırılmasıdır.

4-Tarifeler Yoluyla Koruma: GATT'ın temel amacı ticarete tarife dışı engellerin tümüyle ortadan kaldırılarak, istisnai durumlar dışında zamanla da azaltılması gerektiğini içermektedir. Tarım ürünleri üzerinde yer alan ithalat kısıtlamalarının tarifelere dönüştürülmesi süreci "Tarifikasyon" olarak adlandırılmaktadır. Tarım ürünlerinin tarifeleriyle %100 oranıyla bağlıdır.

3.2.3. GATT'ın İlkelerinden İstisnalar

GATT tarafından, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için toplamda 5 temel alanda istisna tanınmıştır. Bu alanlar ve istisna durumları aşağıdaki gibidir.

Tarım: Hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkeler için tarım sektörü çok taraflı ticaret kuralları dışında tutulmuştur.

Tekstil: Tekstil ihracatı “Çok Elyaflılar Düzenlemesi (MultifiberArrangement-MFA)” ile yönetilmektedir. Çok Elyaflılar Düzenlemesi bir gönüllü ihracat kısıtlamasıdır. Söz konusu tekstil mallarını ihraç eden ülkeler ile bu malların alıcıları arasında kotalar belirlenmekte, ihracatçı ülkeler kendi rıza ve istekleriyle ile bu kotalara uymaktadır.

Hizmet: Hizmet sektörü ilk etapta sistem dışındadır. Hizmet sektörünün ve bu sektörde kullanılan teknolojik yeniliklerin ülkelerin kalkınmasında etkisi büyüktür. 15 Aralık 1993 tarihinde kabul edilen Nihai Senet ile, belirli bir süre sonra hizmet sektörü ticaretinin de çok taraflı ticaret kurallarına tabi tutulacağı konusu kararlaştırılmıştır.

Gelişmekte Olan Ülkeler: GOÜ'ler için miktar kısıtlamaları konusunda istisna getirilmiştir. Dünya ticareti üzerinde payları yükselene kadar, GOÜ'lerin uygulayacağı miktar kısıtlamaları; Kişi başına geliri 500 \$'dan az olan ülkelerde oran %66, kişi başına geliri 1000-1500 \$ arasında olan ülkelerde oran %54 ve kişi başına geliri 5000 \$'ın üzerinde olan ülkelerde oran %3 olarak belirlenmiştir.

Bölgesel Anlaşmalar: Bölgesel anlaşmalar; GATT'ın birinci maddesinde belirtilen “en çok kayırılan ülke” kuralına uymamaktadır. Ancak anlaşmanın 24. Maddesine bakılacak olursa, gümrük birliklerine bir istisna tanınmıştır. Söz konusu maddede; anlaşmaya taraf olmayanların çıkarlarının korunmasına ve serbest ticaret ilişkilerinin önlenmemesine ilişkin kurallar vardır.

GATT, En Çok Gözetilen Ülke ve Ulusal Muamele kurallarına bazı istisnalar getirilebileceğinin üzerinde durmuştur. GATT 20. Maddede bu istisnalara yer verilmiştir. Uluslararası dış ticarete, istisnai haller dışında isteğe bağlı, gerekli olmayan hiçbir pozitif veya negatif ayrımcılık veya herhangi bir engelleme getirilemez. İstisnai durumlar ise şöyledir; Kamu ahlakı, kamu düzeni, canlıların yaşam hakkını korumak, değerli

madenlerin ithalat ve ihracatını kapsayan, mahkumların üretmiş oldukları ürünler, devletlerin tarihi geçmişleri ile ilgili değerleri, gibi özel durumları içermektedir. GATT'ın 20. Maddesinin detayında, istisnaların amaçları ile kullanılabileceği durumlar açıklanmaktadır.

3.2.4. GATT Müzakere Turları

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacına yönelik en temel adımlar GATT çerçevesinde yapılan müzakere turları aracılığıyla atılmıştır. Yapılan bu müzakerelerle, GATT anlaşmasının temel hatlarında çok bir değişiklik yapılmamış, ancak tarifelerin daha da aşağı çekilmesi amacıyla bazı eklemeler yapılmıştır.

GATT'ın oluşturulmasından bugüne kadar 'Round' olarak adlandırılan sekiz adet çok taraflı ticaret müzakeresi yapılmıştır. Bunlar sırasıyla şöyledir:

- 1- 1947 yılında Cenevre Konferansı İsviçre'de,
- 2- 1949 yılında Annecy Konferansı Fransa'da,
- 3- 1951 yılında Torquay Konferansı İngiltere 'de,
- 4- 1956 yılında Cenevre Konferansı İsviçre'de,
- 5- 1960-1961 yıllarında Cenevre İsviçre'de "Dillion Round",
- 6- 1964-1967 yıllarında Cenevre İsviçre'de "Kennedy Round",
- 7- 1973-1979 yıllarında Cenevre İsviçre'de "Tokyo Round",
- 8- 1986-1993 yıllarında Punta del Este Uruguay'da "Uruguay Round".

GATT'ın 1947'de Cenevre'de gerçekleşen ilk müzakeresinde, vergilerin azaltılması kararı alınmıştır. Müzakere sonrası ABD'nin vergi oranlarını yüzde 35 azaltmasıyla başarılı bir sonuç elde edilmiştir. Cenevre müzakeresinden sonra gerçekleşen Annecy (1949) ve Torquay müzakerelerinde, üye devletlerin artarak GATT'ın çerçevesinin

genişlemesine rağmen vergi indirimleri konusunda fazla bir aşama kaydedilememiştir. (Irwin, 1995:323-328). 1951 yılında İngiltere- Troquay'da yapılan müzakerelerde, GATT'ın çerçevesinin genişletilmesi maksadıyla birçok ülke ile birlikte Türkiye'nin de GATT'a katılması görüşülmüştür. Bunun sonucunda Türkiye anlaşmayı 1953 yılında imzalamıştır.

GATT, vergi indirimleri konusundaki en büyük başarısını 1964-1967 yılları arasında gerçekleşen Kennedy ve 1973-1979 yılları arasında düzenlenen Tokyo müzakerelerinde elde etmiştir. Kennedy turu, John F. Kennedy'nin yeni başkan olduğu dönemlerde kendisi tarafından düzenlenmiştir (Sassoon, 1997:14). AET'nin ticaretin serbestleştirilmesi konusunda başarı kaydetmesi, ABD'nin de çok taraflı ticaret anlaşması yapmasına sebep olmuştur. Kennedy turunda, taraf ülkeler, tarife indirimlerini kabul ederek ve anti-damping önlemlerini de gündeme taşımışlardır. (Ay ve Karacor, 2006:123). Kennedy turundan sonra gerçekleştirilen Tokyo Turu'nda da tarifeler, tarife dışı destekler ve çerçeve anlaşmalar konuları ele alınmıştır.

1986-1994 yılları arasında düzenlenen, ABD'nin öncülük ettiği, Uruguay Turu'nda; GATT'ın ilk etaptaki kuralları ve tamamlayıcı anlaşmaları dünya ticaretinin bu süreçte değişen koşullarına uyum sağlamak amacıyla güncelleştirilmiştir. Uruguay Turu'ndan önce gerçekleşen yedi müzakere turunda asıl hedef, gümrük vergilerinin azaltılmasıyken, Uruguay Turu'nda bu hedefe ek olarak, dünya ticaretindeki kuralların sağlamaştırılmasına yönelik ve tüm ülkelerin taraf olduğu 29 adet anlaşma, kabul edilmiştir (Karaca, 2003:84-99). GATT kapsamında gerçekleştirilen son tur olan Uruguay Turu ile GATT daha kurumsal bir yapıya kavuşmuş ve 1 Ocak 1995 tarihinde DTÖ kurulmuştur.

3.3. Uruguay Turu

Müzakere turlarının sonuncusu olan "Uruguay Turu" önceki yedi müzakere turundan daha kapsamlı ve çok sayıda ülkenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Uruguay Turu, 1986 yılında Uruguay'da Punta del Este kentinde yapılan Bakanlar Konferansı ile başlamıştır. GATT'ın 8. Müzakeresi olan Uruguay Turu'nun sonuç bildirgesi olan Nihai Senet 120 ülke tarafından Fas'ın Marakeş kentinde 15 Nisan 1994 tarihinde imzalanmıştır. Uruguay Turu, dünya tarihinde en fazla ülkenin katıldığı, en uzun süren, ve en kapsamlı uluslararası pazarlık olarak nitelendirilmektedir. Uruguay müzakereleri ilk başta dört yıl

sürmesi planlanmış olup, ABD ile AB arasındaki tarımsal sübvansiyonlar gibi çeşitli konularda meydana gelen anlaşmazlıklar nedeniyle uzayarak sekiz yıl sürmüştür. Müzakerelerin uzamasının bir diğer nedeni ise, gelişmekte olan ülkelere fazla taviz verilmesi istenmesi ve bu nedenle gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında anlaşmazlıkların çıkmasıdır. (Akman ve Yaman, 2008: 42).

Uruguay turundan önce yapılan müzakerelerde, asıl hedef gümrük vergilerinin azaltılmasıydı, ancak Uruguay turunda bu hedefin yanında; tarifeler, tarife dışı destekler, kurallar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlık durumları, tekstil, tarım gibi dış ticaretteki kuralları güçlendirici ve disipline edici konular üzerine durulmuştur. Uruguay müzakeresini diğer müzakerelerden ayıran bir özelliği ise, tarımsal ürünlerin ilk defa GATT kapsamına dahil edilmesidir. Uruguay turuna kadarki süreçte genel olarak tarife ve tarife engellerin azaltılması konuları üzerinde durulmuştur. Ancak Uruguay Turu'nda tarife konularına ilave olarak tarım, hizmetler, yabancı sermaye yatırımları, fikri mülkiyet hakları gibi konular da görüşmeye dahil edilmiş olup serbestleşme süreci daha da genişlemiştir.

Müzakerede genel itibariyle, eski başlıklar üzerinde durulmuş, deri ürünleri, giyim, tekstil, balık, kimyasal mamuller gibi özellikli spesifik ürünler üzerindeki yüksek vergi oranları konusunda ortak bir anlaşmaya varılması hedeflenmiştir. Müzakerede, GOÜ'ler dış borç ve ödemeler sorunları ile baş edebilmek adına ihracatın önündeki engellerin kaldırılması konusunu talep ederken, GÜ'ler hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi, fikri mülkiyet haklarının korunması gibi konular hakkında taleplerde bulunmuştur. Ancak buna rağmen, GATT düzenlemeleri sadece mal ticareti üzerine yoğunlaşmış, GOÜ'ler açısından önemli olan tarım sektörü ile, GÜ'ler açısından önemli olan hizmetler sektörü bu düzenlemelerin dışında kalmıştır. (Ay ve Karacor, 2006:130). Uruguay turunda oldukça önemli tartışmalara neden olmuş bir diğer konu olan sübvansiyonlar ise, imzalanan Nihai Senet'in içerisindeki Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler anlaşmasıyla karara bağlanmıştır. Söz konusu anlaşma Nihai senet içerisindeki en uzun ve detaylı bir anlaşma olmasına rağmen tarımsal ürünler için sübvansiyon konusuna değinmemiştir. Uruguay toplantıları sonucunda Marekeş Şartı neticesinde, tarım ürünleri üzerindeki tarife dışı engeller, gümrük tarifelerine dönüştürülecek ve belirlenen takvime uygun olarak indirilecektir.

Bir tarife sözleşmesi olarak ilk etapta ‘geçici’ statüsü ile 1948 yılında yürürlüğe giren GATT, sonrasında süreklilik kazanmıştır. Temel hedef olarak, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini ve belirli kurallar çerçevesinde işlemlerini amaçlayan bir anlaşma olan GATT, 15 Nisan 1994 tarihli Nihai Senet ile kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. Sonrasında, GATT’ın gerçekleştirmek istediği amaçlar için çalışmaya devam edecek olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 1.1.1995 tarihi itibarıyla kurulmuştur.

3.4. Doha ve Diğer Turlar

Uruguay turu esnasında 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü’ne geçmeden önce; Uruguay turu sonrasında düzenlenen Doha ve diğer turlardan da bahsetmek gerekirse, kronolojik bir sıra halinde aşağıdaki Çizelge 3.3’teki gibidir;

Çizelge 3.3 DTÖ’nün Gelişimi

YIL	YER	KONU	ÜLKE SAYISI
1947	Cenevre	Tarifeler	23
1949	Annecy	Tarifeler	13
1951	Torquay	Tarifeler – Türkiye’nin katılımı	38
1956	Cenevre	Tarifeler	26
1964-1967	Kenedy Turu	Tarifeler ve anti - dumping	62
1973-1979	Tokyo Turu	Tarifeler, tarife dışı önlemler	102
1986-1994	Uruguay Turu	Tarifeler, tarife dışı önlemler, kurallar, hizmetler, fikri mülkiyet, anlaşmazlıkların halli, tekstil, TARIM, SPS e DTÖ’nün kuruluşu	123
2001	Doha Turu	Tarifeler, tarife dışı önlemler, TARIM, iş standartları, çevre, rekabet, yatırım, şeffaflık, patentler	159
2004	Cancun	Tarım, Tarım Dışı Ürünlerde Pazara Giriş, Hizmetler, Ticaretin Kolaylaştırılması	159
2005	Hong Kong	TRIPs, Tarım, İhracat sübvansiyonları	159
2008-2011	Cenevre	Tarım, ticaret-çevre, TRIPs, antidamping, sübvansiyonlar, telafi edici önlemler	159
2013	Bali	Tarım, ticaret-çevre, TRIPs, antidamping, sübvansiyonlar, telafi edici önlemler	159
2015	Nairobi	Tarım, İhracat sübvansiyonları, Özel Korunma Mekanizması, Gıda arz güvenliği amaçlı kamu stokları, Pamuk	160

Kaynak: Köksal, 2016: 6.

Uruguay Turu sonrası 2001 yılında yapılan Doha turu ile 2005 yılına kadar devam etmesi öngörülen yeni bir müzakere süreci başlamıştır. Doha Turu’nda DTÖ’deki GOÜ ve

EAGÜ'lerin taleplerini önemseyecek politika değişikliği yapılmıştır. Öyle ki; Doha Turu'nda ekonomik kalkınma, istihdam, fakirliğin azaltılması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi hedefler için çalışılmış, GOÜ'ler için tarım ürünlerini pazarlayabilmeleri için fırsatlar yaratılmıştır. Doha Konferansında, gelişmiş ülkeler kendi tarım ürünleri için sağladıkları sübvansiyonları azaltarak, GOÜ'lerin tarım ürünlerinin uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanmasına imkan sağlamalı; ayrıca tüm üye ülkelerin, tarım politikalarında ciddi değişiklikler yapması ve bu sayede dünya tarım piyasalarında köklü bir reform yapılması kararlaştırılmıştır.

2003 yılında yapılan Cancun konferansında herhangi bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bu müzakere sırasında tarım sektörünün müzakerelerin kilit konusu olduğu ve tarımdaki gelişmelerin tüm müzakereleri etkilediği anlaşılmıştır. (Kıymaz, 2008, s.43)

Hong-Kong toplantısında, GÜ'ler AGÜ'lerden ithal ettikleri ürünlerde kota ve tarifelerin kaldırılması kararı alınmış ve 2013 yılına kadar tarımda uygulanan sübvansiyonların tamamen kaldırılması kararlaştırılmıştır. Tarımsal ürün ticaretinin daha da geliştirilmesine yönelik konularda uzlaşma sağlanmıştır.

Bir diğer önemli toplantı Cenevre'dir. Bu toplantıda, ABD, Japonya, Brezilya gibi güçlü ülkeler ve AB, ticareti engelleyen sübvansiyonların azaltılarak tarifelerin aşağıya çekilmesi kararlaştırılmıştır.

Bali toplantısında ülkelere gıda güvenliği konusunda esneklik sağlanması, EAGÜ'lere tarifesiz pazara giriş imkanı tanınması ve kırsal kalkınmanın iç destek indirimlerinden muaf tutulması konuları görüşülmüştür. Bu görüşmelerle başlayan Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması 2017 yılında yürürlüğe girmesiyle, ticaret maliyetlerinde ciddi oranda azalma bu sayede uluslararası ticaretin artması beklenmektedir.

2015 yılında yapılan Nairobi toplantısında ise, GÜ'lerin önceden vermiş olduğu taahhütle sübvansiyonları hemen, GOÜ'lerin ise 2018 yılına kadar kaldırması, pamukta EAGÜ'lere uygulanan tarifelerin kaldırılması, bilgi ve iletişim teknolojilerinde uygulanan gümrük vergilerinin 2024 yılına kadar aşamalı olarak kaldırılması kararı alınmıştır.

3.5. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

1947 yılından beri 'geçici' statü ile çalışan GATT'ın yerine, Uruguay Müzakerelerinin sonucunda, Bretton Woods kurumlarının Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) ile birlikte üçüncü ayağını oluşturacak olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kuruluşu gerçekleştirilmiştir. 1.1.1995 tarihinden itibaren GATT'ın yerine geçen DTÖ, GATT'tan daha kapsamlıdır.

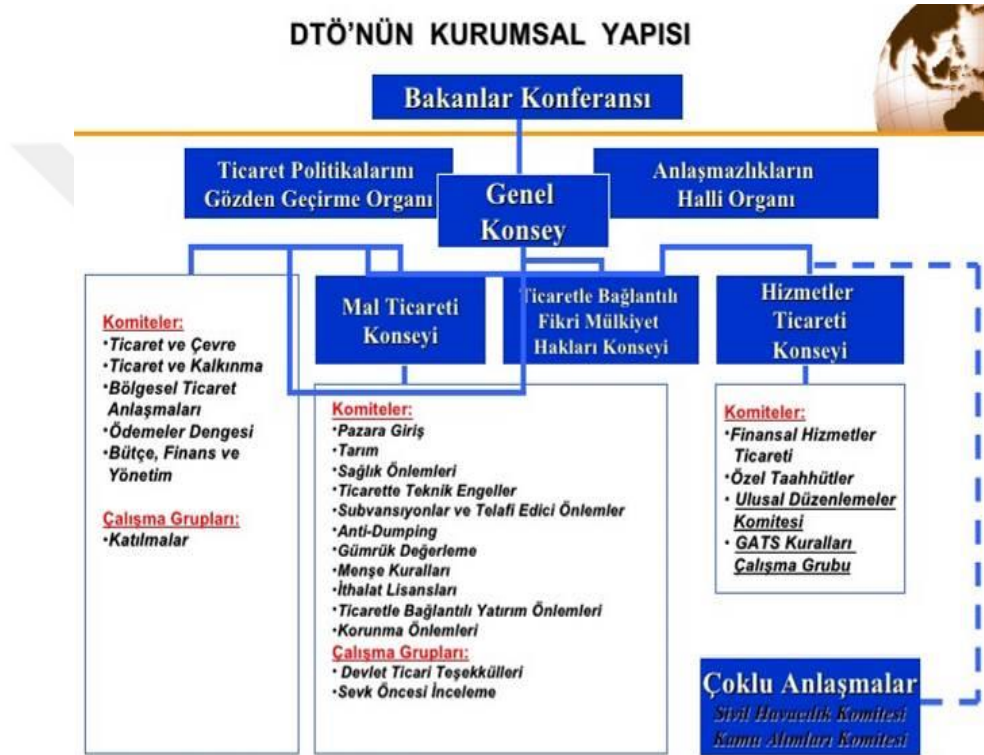
DTÖ, Uruguay Turu müzakerelerinin sonunda, GATT'ın yerini alan 29 çok taraflı hukuki anlaşma ve 25 Bakanlar Bildirisini kapsamaktadır. 15 Nisan 1994'te ilan edilen Marakeş Deklerasyonu; Uruguay Turu görüşmelerini onaylayarak GATT kapsamında gerçekleştirilen yedi görüşmenin "dünya ekonomisini güçlendirdiği ve daha fazla ticaret, yatırım, istihdam ve gelir artışı sağladığı"nı ilan etmiştir. DTÖ, aslında Uruguay Turu görüşmelerinin şekillendiği bir anlaşmadır ve GATT'ın devamı niteliğindedir. GATT kuralları, sadece mal ticaretini kapsarken, DTÖ hükümleri mal ticaretinin yanında, hizmetler ticareti ve ticari nitelikteki fikri mülkiyet haklarını da kapsamaktadır.

Çok taraflı ticaret sisteminin kurumsal temeli sayılan DTÖ, 1 Ocak 1995 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir. DTÖ, uluslararası ticaret sisteminin temel organı olduğunu ispatlamış ve üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözümü konusundaki başarısı ile üye ülkelere güven vermiştir.

DTÖ'de tarım ilk kez bu kadar kapsamlı olarak ele alınmış, dış ticarete tarımın üzerinde olan korumacı politikaların kontrol altına alınarak, tarımda korumacılığın azaltılması ve serbestleşme yönündeki engellerin önünü açması hedeflenmiştir.

DTÖ fazlasıyla detaylı olarak düzenlenmiş olup, Tarım Ürünleri, Fikri Mülkiyet Hakları, Hizmetler, Ticaretle İlgili Yatırım Tedbirleri, Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması gibi yeni bir takım düzenlemeleri de kapsamaktadır. Telafi edici önlemler ve sübvansiyonlar, ithal lisans prosedürü, anti dumping uygulamaları, ticaret üzerindeki teknik engeller, devlet alımları ve gümrük değerlendirme gibi, önceden anlaşma kapsamında olmayan birtakım uygulamalar DTÖ çerçevesine eklenmiş olup, bu uygulamalara üye ülkeler tarafından uyulma şartı bulunmaktadır.

DTÖ, üyesi olan ülkeler veya devletler tarafından yönetilmekte olan bir uluslararası kuruluştur. DTÖ'nün temel karar alma organı Bakanlar Konferansı'dır. 2 yılda bir toplanması gereken Bakanlar Konferansı'nın düzenlenmediği dönemlerde, Genel Konsey, DTÖ'nün günlük işleyişine ilişkin her türlü kararı alma yetkisine sahiptir. Genel Konsey'in altında faaliyet gösteren Komiteler farklı konularda çalışmalar yürütmektedir. Gerektiğinde, farklı konularda çalışmak üzere alt çalışma grupları oluşturma imkânı her zaman mevcuttur.

Şekil 3.1 DTÖ'nün Kurumsal Yapısı

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Şekil 3.1'de DTÖ'nün kurumsal yapısı yer almaktadır. Buna göre DTÖ'de en üst kademede Bakanlar Konferansı yer almaktadır. DTÖ'nün yapısını oluşturan genel konseyin üç alt konseyi bulunmaktadır. Bu konseyin altında ise gruplar yer almaktadır. Mal ticareti, mülkiyet hakları, hizmetler ticareti gibi konular için ayrı konseyler yer almaktadır. Tarım bu konseylerden 'Mal Ticareti Konseyi'nin içerisinde yer almaktadır. DTÖ'nün yapısı incelendiğinde; ticaret, kalkınma, ödemeler dengesi, pazara giriş, tarım, finansal hizmetler vb konular kendi özellerinde konseylerin altında yer alan komitelere

bağlı olarak ayrılmışlardır. Bu durum DTÖ'nün yapısını biraz karışık gibi gösterse de DTÖ yapısal olarak işlevsel bir kuruluştur.

DTÖ'de her üye ülkenin bir oy kullanma hakkı vardır ve DTÖ'de kararlar oy çokluğu ile alınmaktadır. Bu özelliği bakımından DTÖ diğer uluslararası kuruluşlardan ayrılmaktadır çünkü daha demokratiktir. DTÖ'nün bir önemli özelliği de, üye ülkeler, kendi ülkeleri içerisi için bile olsa, belirleyecekleri tüm ticaret politikalarını DTÖ denetiminden geçirmek zorundadır. Bu durum DTÖ'yü eleştirmeye sebep olur, öyle ki bu özelliği ile DTÖ dünya ticaretini tek bir merkezden yönetme amacı gütmektedir.

3.5.1. DTÖ'nün Amaçları

DTÖ'nün amacı genel itibariyle, DTÖ'yü meydana getiren çok taraflı ticaret anlaşmalarının uygulanmasını ve denetlenmesini sağlamak, çok taraflı ticaret müzakerelerinin yürütüldüğü bir forum oluşturmak, ticari uyuşmazlıkların çözümünü sağlamak, üye ülkelerin ulusal ticaret politikalarını izlemek, küresel ekonomik politikayla ilgili diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğini sağlamak, gelişme yolundaki ve geçiş sürecindeki ekonomilerin çok taraflı ticaret sistemi ile bütünleşmelerine yardımcı olmaktır.

DTÖ'nün dünya ekonomisine doğrudan müdahale yetkisi olmasa da dünya ticaretinin neredeyse %95'ini temsil eden bir kuruluştur. (Aysu, 2008: 54)

DTÖ'nün kurulması ile oluşturulan geliştirilmiş ve güçlendirilmiş kurallara dayalı sistem, uluslararası ticaretin teşviki ve genişlemesini hedeflemektedir. Sistemin temel amacı, mal ve hizmet üreticilerine, ihracatçılara ve ithalatçılara yardım ederek, dünya ticaretini kolaylaştırmak ve ticaret kapasitesini artırmak olarak tanımlanmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran 15 Nisan 1994 tarihli Marakeş Anlaşmasında örgütün amaçları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- ✓ “Hayat standardının yükseltilmesi, tam istihdam ve istikrarlı bir şekilde artan gelir dağılımı ve talep hacmini sağlamak, üretim ve ticareti geliştirirken dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olarak kullanımını sağlamak, çevreyi korumak ve farklı ekonomik düzeylerdeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermek;

- ✓ Gelişmekte olan ülkeler ve özellikle en az gelişmiş olanlarının artan dünya ticaretinden ihtiyaçları ile orantılı olarak pay almalarını sağlamak;
- ✓ Bu hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak üzere uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcılığı ve ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldıran karşılıklı anlaşmalar yapmak;
- ✓ Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin sonuçlarına uygun bütünleşmiş, uygulanabilir ve kalıcı birçok taraflı ticaret sistemini geliştirmek;
- ✓ Çok Taraflı Ticaret Sisteminin temel ilkelerini korumak.”

DTÖ; IMF ve Dünya Bankası gibi Dünya ekonomisi sisteminin önemli bir kuruluşu olmuştur. DTÖ, birçok üründe olduğu gibi tarım ürünlerinin dış ticaretinde de birtakım kuralların uygulanması amacıyla çalışmaktadır. DTÖ'nün amaçlarını bu kapsamda ele almak mümkündür. DTÖ'nün ortaya çıkış amacı esas itibarıyla dünya genelindeki ticari faaliyetlerde ayrımcı uygulamalara son vermek olarak değerlendirilebilir. Amaçlarından en önemlilerinden olan üye ülkelerin gelir düzeylerini artırmak ve yaşam standartlarını yükseltmek de temel amaç olarak sayılabilir.

DTÖ'nün işlevlerine değinecek olursak (Bulut, 2007: 64):

- ✓ DTÖ üyesi olan ülkelerin ticari politikalarını kontrol altında tutmak,
- ✓ Üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için gerekli düzenlemeler yapmak,
- ✓ Dünya çapındaki ekonomi politikalarını birbiri içerisinde ilişkili ve tutarlı hale getirmek,
- ✓ IMF gibi uluslararası kuruluşlar ile iş birliği içerisinde olmak,
- ✓ Uluslararası ticaret anlaşmalarının işleyişini takip etmek,

- ✓ Çok taraflı anlaşmalar için görüşmeler düzenlemek, olarak sayılabilmektedir.

Bu işlevler incelendiğinde en temel olanı DTÖ'nün dünya ülkeleri arasında yapılan ticari faaliyetlerdeki kuralları belirlemesi, çeşitli çok taraflı anlaşmalarda ara bulucu rolü üstlenerek, çok taraflı ticaret sisteminin devamlılığını sağlamak olarak sayılabilir.

Bütün bunların yanında DTÖ'nün bir diğer işlevi / görevi bölgesel ve küresel anlaşmalara müdahale etmektir. Bu bir çokları açısından eleştiri konusu olmaktadır. Nedeni ise, DTÖ üye ülkelere anlaşma esnasında müdahale ederek onların özgürlük alanlarını kısıtlamaktadır. (Türel, 2017: 10).

3.5.2. DTÖ'ye Üye Ülkeler

DTÖ'ne üye sayısı Kennedy Turu'nda (1964-67) 62, Tokyo Turu'nda (1973-79) 102, Uruguay Turu'nda (1986-1994) ise 123 olarak kayda geçmiştir. Ülkemiz GATT'a 1951 yılında Torquay Round sırasında taraf olmuş ve halen 160 üyesi bulunan DTÖ'nün de kurucu ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararı ile 26 Mart 1995 tarihinden itibaren DTÖ'ye kurucu olarak üye olmuştur. DTÖ'ne üye ülke sayısı 160'a ulaşmıştır.¹

¹ Bizim dışımızda DTÖ'ne üye olan ülkeler ve üyelik yılları şöyledir; Arnavutluk 2000, Angola 1996, Antigua&Barbuda, Arjantin 1995, Avustralya 1995, Avusturya 1995, Avrupa Birliği 1995, Almanya 1995, ABD 1995, Bahreyn 1995, Bangladeş 1995, Barbados 1995, Belçika 1995, Belize 1995, Benin 1996, Bolivya 1995, Botswana 1995, Brezilya 1995, Brunei 1995, Bulgaristan 1996, Burkina Faso 1995, Burundi 1995, B.A.E 1996, Cibuti 1995, Cote d'Ivoire 1995, Çad 1996, Çek Cumhuriyeti 1995, Çin Halk Cumhuriyeti 2001, Çin Tayvanı 2002, Danimarka 1995, Dominik 1995, Dominik Cumh. 1995, Ekvator 1996, Gine Bissau 1995, Gine 1995, Guyana 1995, Haiti 1996, Honduras 1995, Hong Kong, Çin 1995, Hindistan 1995, Hollanda 1995, Hırvatistan 2000, İzlanda 1995, İrlanda 1995, İsrail 1995, İtalya 1995, İspanya 1995, İsveç 1995, İsviçre 1995, İngiltere 1995, Jamaika 1995, Japonya 1995, Kenya 1995, Kore 1995, Kuveyt 1995, Kırgızistan 1998, Katar 1996, Kamerun 1995, Kanada 1995, Kolombiya 1995, Kongo 1997, Kosta Rika 1995, Küba 1995, Kongo Dem. Cumh. 1997, Latviya 1999, Lesoto 1995, Macaristan 1995, Mısır 1995, Makedonya 2003, Namibya 1995, Nepal 2004, Nikaragua 1995, Nijer 1996, Nijerya 1995, Norveç 1995, Oman Sultanlığı 2000, Orta Afrika Cumh. 1995, Pakistan 1995, Panama 1997, Papua Yeni Gine 1996, Paraguay 1995, Peru 1995, Polonya 1995, Portekiz 1995, Romanya 1995, Ruanda 1996, Saint Kitts & Nevis 1996, Saint Lucia 1995, Senegal 1995, Sierra Leone 1995, Singapur 1995, Slovak Cumhuriyeti 1995, Slovenya 1995, Solomon Adaları 1996, Sri Lanka 1995, Surinam 1995, Svaziland 1995, Şili 1995.

3.5.3. DTÖ'ye Getirilen Eleştiriler

DTÖ, küresel çerçevede ticari politikaları düzenleyen bir kuruluş olarak görev yapmaktadır. Ancak DTÖ, temelde uluslararası ticari faaliyetlere düzenleme getirmesi ve dünya ticaretini kontrol altına almak istemesi sebebiyle çeşitli eleştirilere konu olmaktadır.

DTÖ'ye getirilen eleştirilerin en önemlileri gelişmekte olan ülkelerden gelmektedir. Buna göre DTÖ, bazı gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde hareket etmektedir örneğin, AB ve ABD gibi ülkelerin örgütteki hakimiyetini artırmaktadır. (Akman ve Yaman, 2008: 40).

Yine gelişmekte olan ülkeler tarafından getirilen bir diğer eleştiri ise, DTÖ'nün tarım ticareti için getirdiği sınırlamalar konusundadır. Bilindiği gibi AGÜ'ler için tarım önemli bir geçim kaynağıdır ve GSMH içerisinde oldukça fazla yer tutmaktadır. Ancak DTÖ'nün tarım müzakerelerinde pazar mücadeleleri bir hayli yüksek maliyetli olmuştur. (Şahinöz, 2017: 2). Bu durum ise gelişmekte olan ülkeler açısından eleştirel bir hal almaktadır.

Zaman içerisinde DTÖ'ye yapılan eleştiriler sonucunda birçok protesto ile de karşılaşmıştır. Bunlar ; 1998 yılında yapılan Genf Protestosu ve Davos protestosu, 1999 yılında Seattle protestosu, 2000 yılında Washington protestosu, Prag protestosu ve Melbourne protestosu, 2001 yılında Cenova protestosu, 2002 yılında Brüksel protestosu, 2003 yılında Cancun Protestosu, 2005 yılında Lahor protestosu gibi protestolar yapılmıştır. Yapılan protestolar DTÖ müzakerelerini sekteye uğratmıştır. Verilere bakıldığında dünya ticareti içerisindeki payı düşük olsa bile, tarım ürünleri oldukça fazla insanın hayatının temel geçim kaynağı olması sebebiyle tüm eleştirilerin ve protestoların merkezinde olmuştur.

3.5.4. DTÖ Öncesi Tarım Politikaları

Tarım sektöründe arz ve talep katılığının sebep olduğu bir fiyat ve gelir istikrarsızlığı mevcuttur. Bu durumun başlıca nedeni üretimin doğal koşullara bağlı olması ve tüketimin genellikle beslenmeye yönelik olmasıdır.

Tarım, GATT'a sadece 'tarım istisnası' olarak konu edilmiş, Dillon, Kennedy ve Tokyo Turlarında tarım ürünlerinde tarife indirimleri gündeme gelmemiş, ancak 1994 yılında Uruguay Turu ile tarım ürünlerindeki tarifeler ve tarımsal sübvansiyonların azaltılması ve kaldırılması gibi konular ilk kez tartışılmıştır. Tarım sektörü GATT'ta yeterli önemi görememiş, ancak Uruguay turunda serbestleşme sürecine girebilmiştir.

Uruguay turuna dahil olan ülkeler genellikle doğal kaynaklar bakımından zengin, iklim özellikleri tarımsal üretime elverişli olan ve tarımsal üretimi büyük olan ülkeler (ABD, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Arjantin, Brezilya gibi) olduğu için; tarımda daha az korumacı politika izleyerek tarımda ticareti serbestleştirmek, böylece gelirlerini artırmak istemektedir. Bu nedenle karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan serbest ticareti savunan bir duruş sergilemişlerdir. Buna rağmen tarım sektöründe korumacı tutumuyla ön plana çıkan Avrupa Birliği ve Japonya gibi ülkeler bu görüşe dahil olmamışlardır.

Uruguay görüşmeleri planlanandan çok daha uzun sürmüştür. Kendi tarım politikalarının gereği neticesinde oldukça fazla sübvansiyon uygulayan AB ve ABD gibi ülkeler, bu durumun devam etmesini istedikleri için görüşmeleri uzatmışlardır. Bu nedenle Uruguay Round 8 yıl gibi uzun bir süre devam etmiştir. Sonunda tüm ülkeler bir anlaşmaya varabilmiş ve tarımsal sübvansiyonların sınırlı ölçüde kaldırılması kabul edilmiştir. Uruguay toplantılarında varılan sonuç neticesinde tarım ürünleri üzerindeki tarife dışı engeller gümrük tariflerine dönüştürülerek belirli bir takvime göre indirilmesine karar verilmiştir

Tüm bu görüşmeler sonucunda, Uruguay turuna katılan 125 ülke Marakeş Şartı ile; tarım ürünleri üzerindeki tarife dışı engeller gümrük tariflerine dönüştürülerek belirli bir takvime göre indirilmesini, ithalatın artırılarak ihracata sağlanan sübvansiyon ve desteklerin azaltılması gerektiğini içeren Tarım Anlaşması'nı imzalamışlardır. 1994 yılında imzalanan Marakeş Şartı'na dayanarak Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulması da kararlaştırılmıştır. ² (Ay ve Yapar; 2005, 59)

² Uruguay Turu'nu sonlandıran anlaşma Fas'ın Başkenti Marakeş'te imzalandığı için "Marakeş Şartı" adıyla anılmaktadır. Ancak resmi olarak Marakeş Şartı "Final Act of the 1986-1994 Uruguay Round", başlığını taşımaktadır. Anlaşma metni 60 anlaşma ve karar ile toplam 550 sayfadan oluşmaktadır. Tarımla ilgili düzenlemeler ise, "Tarım Anlaşması (Agreement on Agriculture)" başlığı altında düzenlenmiş ve 21 madde ile 5 ekten oluşmaktadır.

3.6. Tarım Anlaşması (TA)

DTÖ'nün oluşturan anlaşma metinleri yaklaşık olarak 500 sayfa olup, anlaşmalarının yer aldığı metnin toplamda 20 sayfasını oluşturan Tarım Anlaşması'nda genel amaç, tarım sektörü ticaretinin piyasa sistemi üzerine kurulu, üye ülkelere eşit şartlarda uygulanan kurallar getirmektir. Türkiye de 15 Şubat 1995 yılında bu anlaşmaya taraf olmuş ve bu hüküm resmi gazetede yayınlanmıştır. Tarım Anlaşması ile piyasa mekanizması çerçevesinde oluşan bir tarım politikasına ilave olarak tarım sektöründe reformu hedeflemiştir. Bu sayede tarımsal ürün ihracat ve ithalatı yapan ülkeler için öngörülebilirliğin ve güvenliğin sağlanması hedeflenmektedir. Tarım Anlaşması pazara giriş, ihracat sübvansiyonlarının azaltılması, iç destekler, uyum hükmü ve sağlık önlemleri gibi konularda beş yeni kural getirmiştir. Uruguay Turu'nda belirlenen Tarım Anlaşması gelişmiş ülkeler için 2000, gelişmekte olan ülkeler için 2004 yılına kadar geçerliliğini korumaktadır.

3.6.1. Tarım Anlaşması'nın Unsurları

Uruguay Turunda imzalanmış olan TA'da tarım sektöründe serbest bir dış ticaretin uygulanması hedeflendense, sektörün serbestleşmesini engelleyici tarım politikalarının belirlenerek dış ticaretin kontrol altına alınması ve zaman içerisinde korumacı politikalardan uzaklaşılması öngörülmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre taahhütlerinde farklı oran ve farklı süre imkanı tanıyan DTÖ TA; ticaret üzerinde çeşitli kurallar ve yasaklar getirerek, liberal bir dış ticaret düzemi öngörmekte bunun için gelişmiş, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkeler için üç alanda yeni düzenleme getirmektedir. Bunlar; pazara giriş (tarımsal ürün ithalatı), ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerdir.

3.6.1.1. Pazara giriş

Pazara giriş uygulaması anlaşma metninin dördüncü ve beşinci eklerinde düzenlenmekte olup, tarımsal ürün ithalatının sadece tarifeler üzerine konu edilmesi ile, tarımsal ürün ithalatında yer almakta olan koruma oranlarının giderek azaltılması ile ilgilidir. Bu uygulamada, tarımsal ithalat kısıtlamaları azaltılarak, tarım ürünlerinin dış

ticaret içerisindeki payının artırılması hedeflenmiştir. Bunun için ise, anlaşmaya taraf olan üye ülkeler, miktar kotaları gibi tarife dışı engelleri koymamayı taahhüt etmiştir.

Tarım Anlaşması, tarım ürünleri üzerine uygulanan tüm oranların belirli bir tarifeye dönüştürülmesi (tarifikasyon), ve bu tarifelere uygun olarak indirim taahhüdünde bulunmayı öngörmektedir. Bu anlaşma 1 Eylül 1986 tarihinden itibaren geçerli olup, anlaşmada balıkçılık ürünleri hariç tutulmuştur. Anlaşma, pazara girişi kolaylaştırmak için ithalatta uygulanan gümrük vergilerinde indirim yapılmasını öngörmektedir. GÜ'ler tarife oranlarını 5 yıllık bir uygulama dönemi içinde %36, GOÜ'ler ise %24 oranında indireceklerini taahhüt etmiş ve indirim takvimini 10 yıla kadar uzatabileceklerdir. Bu indirim her ürün için gelişmiş ülkelerde en az %15, gelişmekte olan ülkelere %10 olarak uygulanmıştır. Az gelişmiş ülkelerin gümrük tarifelerini aşağı çekme zorunlulukları yoktur. Söz konusu uygulamada, baz yıl olarak 1986-1988 yılları alınmıştır, ki bu yıllardaki gümrük tarifeleri diğerlerine göre daha yüksek oranda olduğu için, bu tarifelenmeye "kirli tarifelenme" adı verilmektedir.

Tavan konsolidasyonu adı verilen ayrıcalık; sadece GOÜ'lere tanınan, daha önceki GATT taviz listesinde yer almayan ürünler için; 1986 yılındaki oranlarından daha yüksek bir oranda konsolide edilerek indirime tabi tutulmasını sağlayan istisnai bir durum olup, GÜ'lere tanınmamıştır. Diğer yandan, EAGÜ'lerin indirim taahhüdünde bulunmalarına da gerek yoktur. Söz konusu anlaşmada, tarife dışı engellere konu olan ürünler için, ithalatın, %5 oranında artırılması, ithalat artışının %5 oranının üzerinde olduğu tarife dışı engellere konu olan ürünlerde ise, artışın olduğu gibi sürdürülmesi ve tarifikasyona konu edilen ürünler için ise, belirli bir miktar ve fiyat oranına göre şekillenen, ayrı ithalat güvencelerinin oluşturulması da karara bağlanmıştır (Ertuğrul;2003:90).

Türkiye bu tarifelenmeyi anlaşmadan önce, kendiliğinden gerçekleştirmiştir, bu durumda Türkiye kendiliğinden liberalleşmeye kalkışmıştır diye nitelendirilebilir. (Dinler;2008:343)

3.6.1.2. İç destekler

Söz konusu anlaşmada sınırlama getirilen bir diğer konu ise iç destekler alanındaki düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler altıncı ve yedinci maddelerde yer alıp ve tarım sektörüne sağlanan desteklerin azaltılması ile ilişkilidir (WTO;1995:1).

İç desteklerin hesaplanması “Toplu Destek Ölçümü (TDÖ)”ne dayanmaktadır, TDÖ, temel olarak referans dünya fiyatı ile iç fiyat arasındaki farkın, üretim miktarıyla çarpılması ile oluşur. İndirim taahhütlerinde, baz yıl olarak 1986-1988 yılları verileri alınmaktadır. Destek düzeyinin ne durumda olduğunu öğrenmek için her yıl “Cari Toplam TDÖ” hesaplanmaktadır. İç desteklerin indirim taahhütleri, baz yıldaki toplam TDÖ’ye göre yapılmaktadır. Bu indirim taahhütleri, söz konusu dönemde, GÜ’ler için %20, GOÜ’ler için ise %14 oranında olacağı kabul edilmiştir. Bu indirimi, GÜ’ler 6 yıla, GOÜ’ler 10 yıla yayacaklardır. EAGÜ’ler içinse, herhangi bir indirim taahhüdü söz konusu değildir. Öte yandan, bir ülkenin üreticilerine sağladığı destek, her bir ürün için, toplam ürün değerinin GÜ’ler için %5’ini, GOÜ’ler için %10’unu geçmiyorsa, destekleme indirimi taahhüdü istenmez. Bu uygulamaya “de minimis” denilmektedir (WTO;1995:1).

İndirime tabi iç destekler toplamının, GÜ’lerde 6 yıl içinde %20 oranında, GOÜ’lerde ise 10 yıl içinde %13,3 oranında indirime gidilmesi ve toplam tarımsal üretim değeri itibarıyla, her bir ürün için yapılan desteklerin, GÜ’ler için en fazla %5, GOÜ’ler için ise en fazla %10 (de minimis)’u geçmemesi kararlaştırılmıştır.

İç destekler renklerle kullanılarak sınıflara ayrılmıştır. İç desteklerde, Kırmızı kutu destekleri ile indirime tabi olanlar ya da kısıtlananlar ve mavi ve yeşil kutu destekleri ile indirime tabi olmayanlar ya da kısıtlanmayanlar olarak sınıflandırılmıştır.

3.6.1.2.1. Kırmızı kutu (Amber kutu – Kehribar kutu)

Amber Kutu ya da Kehribar Kutu olarak da adlandırılan Kırmızı Kutuda; yeşil ve mavi kutuya girmeyen iç destekler, üye ülkelerce uygulanmaları yasaklanmış olup bu gruba dahil edilmiştir. ‘Kırmızı kutu önlemleri’ olarak belirlenen ve indirime dahil olan desteklerden, “de minimis” oranının altında olanlar; GOÜ’ler için kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla indirime tabi olmadan, uygulanmasına izin verilen istisnalar olup;

yatırım sübvansiyonları, düşük gelirli üreticilere yönelik önlemler ve üretim kısıtlaması amacıyla doğrudan ödeme şeklinde olan önlemlerdir. Söz konusu bu önlemlerden sonuncusu olan ‘üretimi kısıtlayan doğrudan ödeme’ şeklindeki önlemler mavi kutu önlemleri olarak adlandırılmaktadır (Sakarya;2003:1). Üretimi ve ticareti bozan tüm destekler bu kutuda toplanmıştır.

TA çerçevesinde yasak destekler; üretimi artırma amacıyla yapılan girdi desteği, müdahale alımları ile her şekilde prim ve fiyat destekleridir. Üreticilere her bir ürüne özgü olarak sağlanan kırmızı kutu destekleri, eğer GÜ’lerde ürünün toplam üretim değerinin % 5’ini, GOÜ’lerde ise ürünün toplam üretim değerinin %10’unu (de minimis) aşmıyorsa, indirim taahhüdü dışında bırakılmıştır.

3.6.1.2.2. Yeşil kutu

Yeşil kutu, Anlaşma’nın ikinci ekinde düzenlenmiştir. Bu grupta, kamu kesimi tarafından yapılan alt yapı hizmetleri, tarım sektörü için yapılan tüm AR-GE hizmetleri, gıda güvenliği hazırlanan kamu stokları ile pazarlama ve tanıtım hizmetleri yer almaktadır. Bunlar dışında, üretimi doğrudan etkilememesine rağmen, üreticilere yapılacak doğrudan gelir destekleri, tarımsal altyapı destekleri, çevresel ve bölgesel yardım programları kapsamında doğrudan ödemeler şeklinde destekler de yer almaktadır. Tüm bu iç desteklerin fiyatlara karşı direk etkisi olmadığı ve ticaret üzerindeki etkisi de minimum düzeyde olduğu için, üye devletler tarafından uygulanmasında herhangi bir yasak veya kısıt bulunmamaktadır (Karaca;2002:1).

“İndirim taahhüdünden muaf destekler” olarak da adlandırılan bu destekler, üretim ve ticaret üzerinde herhangi bir bozucu etkisi olmayan ya da çok az bozucu etkiye sahip olan destekleri kapsamaktadır.

Bu destekler;

1. Eğitim hizmetleri, Sağlık, güvenilirlik, Genel Tarımsal Hizmetler; Araştırma, Zararlı ve hastalık kontrolü, Altyapı hizmetleri, Yayım ve danışmanlık hizmetleri, dereceleme ve standardizasyon amaçlı kontrol hizmetleri, Pazarlama ve promosyon/teşvik hizmetleri,

2. Gıda güvenliği amacıyla yapılan kamu stokları,
3. Yurt içinde yapılan gıda yardımları,
4. Üreticilere karşı yapılan doğrudan ödemeler,
5. Fiyatlardan ve üretimden bağımsız olarak yapılan gelir desteği,
6. Gelir sigortası ile net gelir güvenliğinin programlarına olan devletin mali katkısı,
7. Doğal afet durumları için yapılan ödemeler,
8. Üreticilerin emeklilik programları aracılığıyla sağlanan yapısal uyum yardımı,
9. Yatırım teşvikleri aracılığıyla sağlanan yapısal uyum yardımları,
10. Çevre programı kapsamına dahil olan önlemler,
11. Bölgesel yardım programları kapsamında değerlendirilen ödemeler şeklinde gerçekleştirilecek destekleri kapsamaktadır.

3.6.1.2.3. Mavi kutu

Mavi Kutu olarak adlandırılan söz konusu bu gruba ise, kırsal sektöre yönelik geliştirme harcamalarıyla üretimi sınırlamaya yönelik olan dolaysız ödemeler girmektedir (Karaca;2002:1). Üretimi sınırlayan programlar çevresinde olan doğrudan ödemeler; eğer sabit alan ve verime ya da baz üretim seviyesinin %85'inden daha azı üzerinden yapılıyorsa; canlı hayvan ödemeleri ise, sabit sayıda baş üzerinden yapılıyorsa, o durumda iç desteği azaltmak için yapılan taahhüdün dışında tutulmuştur. Bu durumun nedeni, söz konusu gruba giren desteklerin de fiyatlara direk olarak müdahale etmemesidir.

Ülkemizin taahhütleri kapsamında mavi kutu uygulaması bulunmamaktadır. Ancak tütün ve şeker pancarında uygulanan kotalar, fındıkta alan daraltma uygulamaları ve çay için yapılan budama tazminatı ödemeleri gibi yapılan prim ve tazminat ödemeleri bu kategoriye dahil edilebilir.

Yukarıda açıklanmış olan taahhüt alanları ile ilgili oranlar aşağıda yer alan Çizelge 3.4'te toplu bir şekilde gösterilmiştir.

Çizelge 3.4. Tarım Anlaşması Taahhüt Oranları

	GÜ'LER (6 YIL: 1995-2000)	GOÜ'LER (10 YIL: 1995-2004)
TARİFELER		
Bütün Tarım Ürünlerinde Ortalama İndirim	-36%	-24%
Her bir Ürün İçin Minimum İndirim	-15%	-10%
YURTIÇİ DESTEKLER		
Sektörel Bazda Toplam Desteklerde İndirim (Temel Dönem 1986-1988)	-20%	-13%
İHRACAT		
Yardımların Değeri	-36%	-24%
Desteklenen Miktar (Temel Dönem 1986-1990)	-21%	-14%

Kaynak: WTO

İç destekler konusunda temel yıl olarak kabul edilen 1986-1988 yılları döneminde, iç destek uygulaması için ayrılan kaynak miktarı ortalama 234 milyar \$ iken, bu miktar 1995 yılında 282 milyar \$, 1997 yılına gelindiğinde ise 232 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Aslında yıllar içerisinde ayrılan kaynak miktarında önemli oranda bir değişiklik olmazken, indirim taahhüdü olmayan mavi kutu tedbirleri ile, çevre ve altyapı hizmetleri, ulusal gıda yardımı ve yerel hizmetler gibi iç teşvik tedbirlerinin de olduğu yeşil kutu harcamalarında artışlar meydana gelmiştir. Bu duruma bir ülke üzerinden örnek vermek gerekirse, ABD'de temel yıllar ile, 1995-1998 yılları karşılaştırıldığında, ulusal gıda yardımı programları konusunda ayrılan kaynaklar, yıllık ortalama olarak 18 milyar \$ artış göstermiştir (Karaca;2002:1). Bununla birlikte, yasak olan kırmızı kutu tedbirleri konusunda daha az kaynak kullanıldığı görülmektedir.

Yapılan çalışmalardan edinilen bilgilere göre, OECD üye olan ülkelerin tarım destekleri 1999 yılında 356 milyar \$'dan, 2000 yılında ise, 237 milyar \$'a gerilediği tahmin edilmiş olup, söz konusu gerilemenin sebebi, dünya fiyatlarının oldukça yüksek olması sebebiyle oluşan döviz kuru hareketlerine bağlanmıştır. Aynı yıllar için üretici destekleri rakamları ise 274 milyar \$'dan 246 milyar \$'a gerilemiştir. Üretici destekleri, toplam tarım gelirinin %34'ünü oluşturmakta olup, söz konusu desteğin %36'sının AB, %24'ünün Japonya ve %20'sinin ABD tarafından sağlandığı bilinmektedir.

TA hükümleriyle yasaklanan iç destekler çerçevesinde, GÜ'lerin ayırmış olduğu kaynaklar azalırken, Yeşil ve mavi kutu kapsamında yer alan iç destek tedbirleri, daha çok kaynak ayrılmış olduğu gibi, söz konusu tedbirler üretim ve ticaret üzerinde bozucu etkilere neden olduğu için anlaşma hedeflenen sonuçlara ulaşamamıştır. Günümüzde de, GÜ'lerin uygulamaktan vazgeçmediği korumacı ticaret politikaları ve başta AB olmak üzere uygulanan yüksek sübvansiyonlar, tarımsal piyasaları ve ticareti olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Korumacı politikaları uygulamaya devam eden GÜ'ler mavi ve yeşil kutularda yaptıkları artışları tarımın çok fonksiyonluluğu kavramına dayandırmaktadır. (Potter Burney;2002:45). Bunun sebebi Uruguay Turu gerçekleştirilene kadarki sürede yapılmakta olan uluslararası tarım ticaretinin, GATT kapsamına alınamaması olarak gözükmese de, asıl neden, DTÖ'nün zayıf bir yaptırım gücüne sahip olması ve uygulanmakta olan politikaların esnekliğidir.

Çizelge 3.5. Bazı Ülkelerde Uygulanan Yeşil Kutu Önlemlerinin Miktarları (Milyon\$)

Üye Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999
AB	24.189	26.580	-	-	29.694
ABD	46.041	51.825	51.246	-	49.749
JAPONYA	32.859	25.020	21.612	-	24.081
KORE CUM.	5.174	6.443	6.093	3.828	4.590
İSVİÇRE	2.300	2.404	2.128	2.190	2.190
NORVEÇ	647	638	520	515	548
KANADA	1.539	1.466	-	-	1.177

Kaynak: WTO

Yukarıda yer alan Çizelge 3.5 incelendiğinde, yukarıda ifade edilen yeşil kutu önlemlerindeki artış açık olarak görülebilmektedir. Örneğin; AB'de 1995 yılında 24.188 milyon \$ ve 1996 yılında 26.579 milyon \$ olan yeşil kutu önlemlerinin tutarı, 1999 yılında 29.694 milyon \$'a yükselmiştir. Bunun yanında, AB'de, yasaklanan kırmızı kutu önlemleri de yüksek miktarlarda uygulanmaktadır. ABD'de yeşil kutu önlemlerine 1995 yılında, yani TA'nın olduğu yılda 46.041 milyon \$ iken, 1999 yılında 49.749 milyon \$'a yükselmiştir. 1999 yılı itibari ile en yüksek yeşil kutu önlemleri ABD'de uygulanmaktadır. Tarımda serbestleşme destekçisi bir ülke olan Kanada da bile bu tür önlemlerde 1999 yılında, 1995 yılına göre, az da olsa artış göstermiştir.

3.6.1.3. İhracat sübvansiyonları

Bu düzenleme, sübvansiyon içeren ihracatların ve bu ihracatların gerçekleştirilmesi adına bütçeden yapılan harcamaların azaltılması ile ilgili düzenlemeleri içerir. Anlaşmanın sekiz, dokuz, on, on bir ve on ikinci maddelerinde düzenlenmiştir (WTO;1995:1).

TA çerçevesinde, ihracat sübvansiyonları; bütçeden ayrılmış olan sübvansiyon harcamalarının ve sübvansiyonlu ihracat miktarlarının azaltılması amacıyla indirim taahhüdüne tabidir. İndirim için baz dönem olarak, 1986-1990 yılları ve belli durumlarda uygulanmak üzere 1991-1992 yılları esas alınmıştır. Anlaşma çerçevesinde, 6 yıl içerisinde, GÜ'lerin sübvansiyon ödemelerinden kaynaklanan bütçe harcamalarının %36 ve sübvansiyonlu ihracat miktarını %21 oranında azaltılmasını öngörülmektedir. GOÜ'ler için süre 10 yıla çıkarılmış olup, indirim oranları ise sübvansiyon ödemelerinden kaynaklanan bütçe harcamalarının %24 ve sübvansiyonlu ihracat miktarını %14 olarak öngörülmüştür. Anlaşma ayrıca, tarım ürünlerini pazarlama maliyetlerinin azaltılması amacıyla, GOÜ'lere yapacakları sübvansiyonları ve ihracata yönelik olan sevkiyat için, daha elverişli iç taşıma koşulları uygulayabilmeleri için imkanı tanımıştır. Bunun yanında, anlaşmada, yeni sübvansiyonların oluşturulamaması, indirim taahhütlerinin her bir ürüne özgü olması ve baz dönem boyunca ihracat sübvansiyonuna konu olmayan ürünlere, sübvansiyonu konulamaması konularına da yer verilmiştir (WTO;1995:1).

GOÜ grubunda yer alan Türkiye'nin; et, süt ve ürünleri, çiçek, bazı sebze ve meyveler, balıklar ile bazı işlenmiş ürünler gibi 44 ürün veya ürün grubu olarak belirlenmiş ve ülke ekinde ifade edilmiş olan tarımsal ürünler için ihracat teşviki vermesi hükme bağlanmıştır.

3.7. Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO)

Tarihte tarım alanındaki ilk örgüt, 1889 yılında kurulan Uluslararası Tarım Konfederasyonu'dur. Bu konfederasyon, tarım sektörünün karşı karşıya olduğu sorunları inceleyerek devlete tavsiyelerde bulunmaktır. Tarım ile ilgili bir diğer örgüt ise, amacı dünya ülkelerindeki tarım sektörü ile ilgili bilgiler toplayarak yayınlamak olan, 1905 yılında kurulan Roma Uluslararası Tarım Enstitüsü'dür.

1945 yılında Quebec’de 43 ülkenin katılmış olduğu bir konferansta, Dünya’daki gıda ve tarımla ilgili çalışmalarını organize edip geliştirerek gıda güvenliğini sağlamak hedefiyle kurulan Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü’nün amaçları genel itibariyle; üretimde verimliliği artırmak, devletlerin yaşam ve beslenme koşullarını iyileştirmek, kırsal nüfusun yaşam şartlarını iyileştirmek, tarımsal ürünlerin iyi ve doğru bir şekilde dağıtılmasını sağlamak ve dünya ekonomisinin gelişimine katkı sağlamak olarak sayılabilir. Günümüzde amacı Gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde açlıkla ve yoksullukla mücadele etmek olup ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynaklarını korumak suretiyle tarımsal kapasitelerini yükseltmek, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerini desteklemek, gıda güvenliğini temin etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır.

Türkiye 6 Nisan 1948’den beri FAO üyesidir ve FAO ile Türkiye arasındaki ortaklık 1982 yılında ülke ofisinin kurulması ve 2007 yılında Ankara’da Orta Asya Bölgesel Alt Bölge Ofisi’nin açılmasından bu yana oldukça gelişmiştir. FAO-Türkiye Ortaklık Programı ve FAO Türkiye Ormancılık Programı aracılığıyla iş birliği gelişmeye devam etmektedir.

3.8. Avrupa Birliği (AB) ve Doğuşu

İkinci Dünya Savaşı’nın son yıllarında Avrupa’da kalıcı barış ve kalıcı ekonomik birlik içerisinde girme çabaları başlamıştır. 1943 yılında Belçika, Hollanda, Lüksemburg (Benelux ülkeleri) kendi aralarında gümrük birliğini kurmuştur. 1950’li yıllara gelindiğinde, Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman’ın, Avrupa Devletlerine yaptığı çağrıya cevap veren Almanya, İtalya ve Benelux ülkeleri ile Fransa arasında imzalanan Paris Anlaşması ile, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. AKÇT’nin başarılı bir şekilde faaliyetini sürdürmesi üzerine aynı 6 üye ile kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği kurmak amacıyla, 1957’de Roma Antlaşması imzalanarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. AET’nin kuruluş amacı, ürünlerin, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşabildiği bir ortak pazarın kurulmasıdır. Aynı anlaşma ile nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) da kurulmuştur. Söz konusu bu üç topluluk üyeleri arasında 1965 yılında Füzyon Antlaşması (Birleşme Anlaşması) imzalanarak, toplulukların karar alma ve yürütme organları tek bir

konsey ve komisyon şekline dönüştürülmüştür. Sonraki yıllarda ise söz konusu topluluklar Avrupa Toplulukları adıyla anılmaya başlanmıştır.

Avrupa'nın siyasi yapısını baştan aşağı değişmesiyle, üye devletler bağlarını güçlendirme kararı sonucunda; Maastricht'te toplanan Avrupa Birliği Zirvesi'nde, Maastricht Antlaşması, diğer adıyla Avrupa Birliği Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşma ile parasal birlik, Avrupa vatandaşlığının oluşturulması ve ortak dış ve güvenlik ile adalet ve içişlerinde iş birliği politikalarının meydana getirilmesine karar verilmiştir. Avrupa ortak para birimi olan Avro, 1 Ocak 2002 tarihinde resmen tedavüle girerek, 12 ülkede kullanılmaya başlandı.

Avrupa Birliği'ne ülkelerin üyelik süreçleri yıllar itibariyle şu şekildedir;

- 1957 yılında Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg
- 1973 yılında, İngiltere, İrlanda ve Danimarka,
- 1981 yılında, Yunanistan
- 1986 yılında, İspanya ve Portekiz,
- 1995 yılında, Avusturya, İsveç ve Finlandiya,
- 2004 yılında, en büyük genişleme dalgası ile, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya
- 2007 yılında, Bulgaristan ve Romanya
- 2013 yılında, Hırvatistan'ın katılımıyla Avrupa Birliği'ne üye devlet sayısı 28'e ulaştı.

1987 yılında üyelik başvurusunda bulunan Türkiye; 3 Ekim 2005'te müzakere çerçevesinde belgesinin kabul edilmesiyle resmen müzakere sürecine başlamaya hak kazanmıştır.

3.9. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası

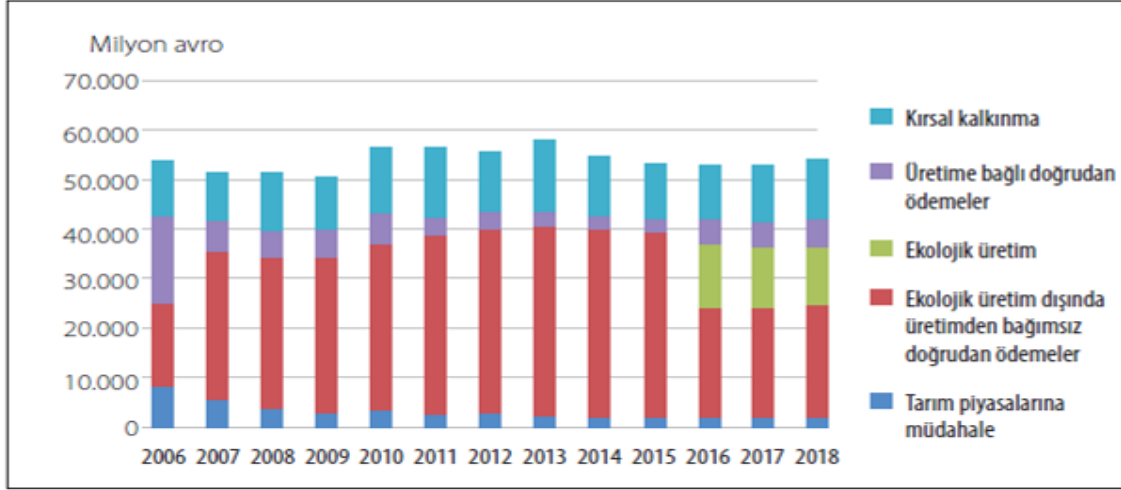
Roma anlaşması sanayi sektöründe olduğu gibi, tarım sektöründe de serbestliği ve üye devletler arasında ortaklığı hedefliyordu. Ancak tarım sektörü açısından ortak bir paydada birleştirmek bir hayli zor olacaktı. Çünkü birlik üyesi ülkeler arasında sanayi sektörü açısından benzerlik fazla olmasına karşın, tarım sektörü yapısı bakımından ülkeler arasında büyük farklar bulunuyordu. Her üye ülkenin tarım sektörünün gelişmişlik düzeyi birbirinden farklı olmasının yanında, her bir ülkede tarım için uygulanan destekleme politikaları da farklılık gösteriyordu. Söz konusu bu farklılardan dolayı ülkeler için ortak bir tarım politikası belirlemek bir hayli zor olmuştu. Tarım sektörünü mecburen ortaklık dahilinde tutacak olan birlikler, birlik üyesi tüm ülkelerin çiftçilerini koruyucu bir düzenleme yaparak ortak bir tarım politikası belirlenmesine karar verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında Avrupa gıda kıtlığı ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu dönemde, çalışan aktif nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan tarım sektöründe çalışanlarının gelir düzeylerinin korunarak artırılması, gıda arzını güvence altına alarak dışa bağımlılığın azaltılması, Avrupa Birliğine üye olan ülkelerin uygulamış olduğu tarım ekonomisi politikalarının arasındaki farkların giderilmesi gibi sebepler, birliğe üye olan ülkeleri ortak bir tarım politikası oluşturmaya sevk etmiştir. AB'nin ilk ortak politikası olan Ortak Tarım Politikası (OTP) 1962 yılında uygulanmaya başlanmıştır.

Temel amacı, Birlikte belirlenen ortak fiyatların korunması olan OTP'nin; tarımsal üretimin kalitesini artırarak çiftçilerin hayat standardını iyileştirmeye destek olmak, tarımsal sektörde meydana gelen teknik yenilikleri kullanılmasını sağlayarak tarımsal verimliliği artırmak, kırsal ekonomiyi her zaman canlı tutmak, gıda güvenliğine önem vererek tüketiciye uygun fiyata kaliteli ürün arz etmek, tarımda sürdürülebilirliği sağlamak, birliğe üye ülkelerin tarım politikalarının ekonomik ve siyasi anlamda ortak bir paydada buluşması gibi hedefleri de bulunmaktadır. Üye ülkeler tarafından ortak kurallara dayanarak topluca uygulanan OTP; ülkelerin milli ekonomilerine ve bütçelerine de katkı sağlayarak, birlik dışındaki ülkelere karşı iş birliği içerisinde hareket edip, piyasadaki gücünü artırmaya yönelterek rekabeti güçlendirir.

Şekil 3.2 'den de görüleceği gibi, OTP bütçesi, 2006 yılından bu yana yıllık ortalama 54 milyar euro değerindeyken, 2018 yılında 160,113 milyar euro tutarındaki AB

bütçesinin 58,82 milyarı OTP'ye ayrıldı. OTP bütçesinin yaklaşık %72'si (41,74 milyar euro) doğrudan ödemelerle birlikte üreticilere verilen gelir desteklerine harcanırken; harcamalardaki ikinci kalem 14,37 milyar euro ile kırsal kalkınma tedbirleri oldu. Piyasayı istikrarlı hale getirme, tarımsal üretimi artırma ve çiftçi gelirlerinde istikrar sağlama amacındaki OPD ise bütçeden 2,7 milyar euroluk bir pay aldı.

Şekil 3.2 Ortak Tarım Politikasının Yıllar İçindeki Bütçe Dağılımı

Kaynak: European Court of Auditors, “Future of the CAP”, Briefing Report, 2018

3.9.1. OTP'nin İlkeleri

Birliğe üye ülkelerin tarım piyasalarının düzenlenmesi ve tarım sektörünün gelişmesi amacıyla kurulan OTP'nin üç temel ilkesi vardır;

- Tek Pazar İlkesi: Tek Pazar ilkesi tarım ürünlerinin birlik üyesi ülkeler arasında serbestçe dolaşabileceği bir ortamın oluşturulması demektir. Birlik içerisinde tarım ürünleri üzerinde herhangi bir vergi, kota gibi engeller uygulanmamalıdır. Aynı zamanda tarım ürünleri için ortak fiyat ve ortak rekabet kuralları uygulanmalıdır. Tarım ürünlerinde tek Pazar ilkesinin tam anlamıyla uygulanabilmesi için, ülkelerin dış pazarlara karşı da tek bir politika belirlemeleri ve istikrarlı bir döviz kuruna sahip olmaları gerekmektedir. söz konusu ilke, birlik içerisinde ortak para birimi olan Euro'nun kullanılmaya başlandıktan sonraki dönemde daha başarılı olmuştur.

- Topluluk Tercih İlkesi: Topluluk tercihi ilkesi, birlik üyesi ülkelerin tarım sektörünün dışarıya karşı korunmasını da sağlayan bir ilkedir. Söz konusu ilke temel anlamda, birliğe üye ülkelerde üretilen tarım ürünlerinin, birlik dışı ülkelerde üretilen tarım ürünlerine tercih edilmesi demektir.
- Mali Dayanışma İlkesi: Mali dayanışma ilkesine göre, ortak bir tarım politikası belirlenmesi gerekiyorsa, birlik içerisinde mali dayanışma da uygulanmalıdır. OTP ile ilişkili olan tüm harcamalar birliğe üye ülkelerin ortak harcaması, aynı şekilde OTP ile ilişkili olarak elde edilen tüm vergi gelirleri birliğe üye ülkelerin ortak geliri sayılmalıdır.

OTP'nin hedefleri; tarım sektörünün istikrarını sağlamak, gıda kalitesini artırmak ve güvenliğini sağlamak, üreticilere gelir desteği sağlanması ve pazar olanaklarının genişletilmesi, hayvan gelişimi, organik tarım ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi olarak sayılabilir.

OTP'nin tarım sektörü için uygulamış olduğu yüksek fiyatlar ve birlik dışına karşı uyguladığı korumalar neticesinde, birliğe üye ülkelerin tarımı diğer ülkelerin tarımından daha kuvvetli bir hale gelmiştir. AB bütçesinin yaklaşık %67'si OTP harcamaları için kullanılmaktaydı, bu durum ise birliğe mali külfet getirmiştir.

3.9.2. OTP'da Birlik Dışı Ülkeler İle Ticaret

Birlik içerisinde tarım ürünlerine uygulanan destekleme fiyat politikası, birlik içi fiyatların dünya fiyatlarından yüksek hale gelmesine neden olmuştur. Bu durumda birliğin dışarısındaki ülkeler ile ticaret yapılması zorlaşmıştır. Yüksek dünya fiyatlarından birliği korumak ve birlik içerisinde üretilen tarım ürünlerinin arz fazlası olanlarını ihraç edebilecek piyasaları düzenlemek adına tarımsal ithalat ve tarımsal ihracat alanlarında çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. (Dinler;2008:368)

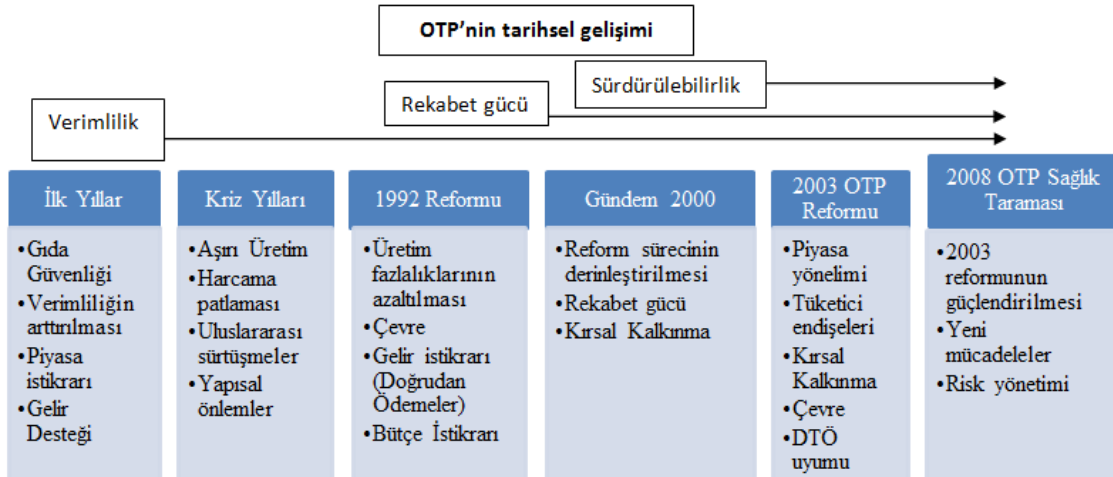
- Tarımsal Ürün İthalatına İlişkin Düzenlemeler: Birlik içerisinde üretilecek ürünlerin, birlik dışındaki ürünlerden daha düşük fiyatlı olmasını sağlayacak bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenlemede birlik dışından birliğe girecek her bir ürün için minimum fiyat (eşik fiyat) belirlenmektedir. Ürünün birlik dışındaki fiyatı,

belirlenen bu minimum fiyattan düşük olur ise, birliğe girişte ithalatçıdan o aradaki fark kadar vergi alınır. Bu vergiye ‘prelevman’ adı verilir. Uygulamadan da anlaşılacağı üzere bu vergi ürünün fiyatı, eşik fiyattan ne kadar yüksek olur ise o kadar fazla alınmaktadır.

Tarımsal Ürün İhracatına İlişkin Düzenlemeler: Birlik içerisindeki ürün fiyatlarının birlik dışıya kıyasla yüksek olması ihracatı zorlaştırmaktadır. Bu durumda ithalata getirilen düzenlemenin tersi ihracata getirilmiştir. Öyle ki; birlik dışına ürün ihracatı sağlayacak bir üreticiye, ihracat yapabilmesi için, ürünün birlik içerisindeki fiyatı ile birlik dışındaki dünya fiyatı arasındaki farkı iade eden bir sistem geliştirilmiştir. Bu sisteme ise, ‘restitution’ adı verilmektedir. Böylece üreticiler, birlik içerisindeki tarımsal ürün fazlasını ihraç edebilecek duruma gelmiştir.

3.9.3. OTP’nin Geleceği

OTP’nin sebep olduğu mali yük ve tarım ürünleri arz fazlası nedeniyle OTP de çeşitli reformlar yapılmıştır. Bunlardan en önemlilerinden olan 1992, 2003 ve 2013 yılında OTP’nin pazar ve fiyat uygulamalarında reformlar yapılmıştır.

Şekil 3.3. OTP’nin Tarihsel Gelişimi

Kaynak: Avrupa Komisyonu Tarım ve Kırsal Kalkınma Genel Müdürlüğü, 2011

1992 yılında Mac Sharry reformunun ortaya çıkması ile, çiftçiye ‘doğrudan destekleme’ mekanizması sayesinde, önceden üretim miktarı bazında verilen desteklerin bu süreçten sonra tarım alanı bazında verilmesi sağlanmıştır. Bu sayede, tarımsal piyasalarda rekabet ve istikrarın sağlanmış, üretim çeşitliliği artırılmıştır.

DTÖ kapsamında da tarife dışı engeller kaldırılmış ve OTP’nin değişken vergileri gümrük vergilerine dönüştürülmüştür. Yapılan reform paketlerinde OTP’nin hedefleri pekiştirilmiş, tarım sektörünün finansmanı, harcamaların düşük düzeyde tutulması gerektiği gibi hedefler konulmuştur.

OTP’de yapılan reformlar arasında destekler alanında en kayda değer değişimin yer aldığı reform 2003 yılında yapılandır. Söz konusu bu reformda, ‘bağımsızlaştırma (decoupling)’ denilen üretimden bağımsız olarak üreticilerin desteklenmesi konusu üzerinde durulmuştur. Bunun yanında tarımsal sektörde üreticilerin belirli şartlara uymasını gerektirecek ‘çapraz uyum’ adı verilen, hayvan ve bitki sağlığına önem verilen, iyi tarım ve çevresel koşulların standartlarına uyulmasını sağlayan, tüketicilerin ve çevrenin korunacağı bir kavram uygulamaya alınmıştır.

2005 yılında OTP’yi sadeleştirmek maksadıyla tarımsal ekonomide istihdam yaratmak, kırsal kalkınmayı desteklemek ve tarımsal alanda rekabeti artırmak hedeflenmiştir. 2007-2013 dönemini içeren AB Kırsal Kalkınma Politikası ‘süreklilik ve değişim’ hedefleriyle anılmıştır. (Avrupa Komisyonu, 2008.)

Yaşanan küresel kriz, iklimde meydana gelen değişiklikler ve dolayısıyla karşı karşıya kalınan biyo çeşitlilikte azalma, yeterli ve güvenli gıdaya ulaşılmadaki zorluk, OTP reformları kapsamında çiftçilere yapılan doğrudan ödemeler ile çiftçiler arasında oluşan gelir eşitsizlikleri gibi yapısal sorunlar sebebiyle yeni bir reforma ihtiyaç duyulmuştur. Tüm bunların yanında; 2013 sonrası OTP reformunun ortaya çıkmasında, Avrupa 2020 stratejisi de etkili olmuştur. 2010 yılında açıklanan, ‘Avrupa 2020 Stratejisi’nin temel hedefleri arasında istihdam, eğitim, araştırma yoksulluğun azaltılması ile iklim yer almaktadır. (Avrupa Komisyonu, 2010a).

Üye devletler arasındaki meydana gelmiş olan ödeme eşitsizliklerinin giderilmesi ve desteklerin daha adil ve olduğundan daha çiftçi odaklı hale getirilmesi” amaçlarıyla 2013 sonrası OTP reformu ortaya çıkarılmıştır (Atılğan G. Ş., 2013). Ortaya çıkan bu reform öncekilere kıyasla daha etkili ve hedef odaklı olduğu düşünülmektedir. Öyle ki, 2013 reformunda, ‘doğrudan ödemeler’ ve ‘piyasa önlemleri’ ile ‘kırsal kalkınma’yı bir araya getirerek uygulanacak politikanın daha etkin olması hedeflenmiştir.

2013 sonrası OTP reformunda ‘tutarlı gıda üretimi’ öncelikli alanlardan sayılmıştır. Tutarlı gıda üretiminde amaç, dünyaya kaliteli ve besleyici aynı zamanda yeteri kadar tarım ürünü temin etmektir. Bu sebeple çiftçiler ürettikleri ürünlerde gıda güvenilirliğine, bitki ve hayvan sağlığına önem vermeli, çevre standartlarına uymalıdır. Bu sayede gıda güvenliği sağlanmış olacak ve tarım sektörünün rekabet gücü de artacağı beklenmektedir. Tarım sektöründe yaşanacak bu verimlilik ilerledikçe AB ekonomisine de katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

2013 sonrasında OTP reformunda bir diğer önemli alan ise ‘doğal kaynakların ve iklim etkisinin sürdürülebilirliği’dir. İklimde meydana gelen değişiklikler ilk ve en çok etkilediği sektör tarım sektörüdür. Bu sebeple söz konusu hedef ile, tarım sektöründe sürdürülebilir üretime geçileceği bunun yanında ise enerji verimliliği, yenilenebilir enerji üretimi, karbon depolanması ile topraktaki karbonun korunması konularında da olumlu gelişmeler yaşanması beklenmektedir. Reformun bir diğer hedefi ise ‘dengeli kırsal kalkınma’dır. Tarım sektörü kırsal kalkınmanın temel taşı oluşturmaktadır. Bu sebeple kırsal kalkınmanın desteklenmesi, güçlü bir tarım sektörü, gıda üretim ile mümkündür. Reform çerçevesinde ele alınan gıda güvenliği, iklim değişikliği, çevre, bölgesel denge konularının amacı daha sürdürülebilir, daha kapsamlı bir büyüme sağlamaktır ve bilgiye dayalı kırsal kalkınma politikasının uygulanması ile çevreye duyarlı, kaynakların etkin kullanıldığı, tarımın rekabet gücünün artacağı yeşil bir büyüme sağlanmış olacaktır.

OTP’de 1992, 2003 ve 2013 yıllarında fazlasıyla kapsamlı düzenlemeler getirilmesine rağmen, beklenen verimlilik ve refah artışını sağlayamadığı düşünceleri

üzerine, 1 Haziran 2018 tarihinde Avrupa Komisyonu 2020 sonrası OTP'nin geleceğini ilgilendiren bir reform taslağı sunmuştur. Söz konusu reform ile, 2021 yılı itibariyle üye olan devletlerin tarım politikaları üzerinde eskisinden daha fazla kontrol sahibi olmasını öngörerek, basitleştirme hedefi yinelenmiştir.

Şekil 3.4. Yeni OTP'nin 9 Temel Amacı

Kaynak: Avrupa Komisyonu

Yeni OTP'nin 9 temel hedefi yukarıdaki şekilden de görüleceği üzere, gelir düzeyinde eşitlik, rekabet gücü, gıda zincirinde güç dengesi, iklim değişikliğiyle mücadele, çevreyi koruma, biyo çeşitliliğin korunması, tarımda genç iş gücü, kırsal kalkınma ve gıda sağlığı ile kalitesinin korunması şeklinde özetlenebilir. Genel itibariyle iklim değişikliğini merkeze koyan ve çevreye karşı daha duyarlı bir OTP taslağı olduğu söylenebilir.

2020 sonrası OTP'nin hedeflediği değişiklikler incelendiğinde, dört ana başlık göze çarpmaktadır. Bunlar; her üye ülkenin kendi finansman ihtiyacına göre önceliklerini belirleyeceği Stratejik Plan hazırlamalı, performansa dayalı bir sistem oluşturulmalı, ekonomi içerisindeki harcama alanlarının yeniden tanımlanmalı ve denetleme sisteminde değişiklikler yapılmasıdır. Dünya Bankası raporlarında, OTP'nin yoksulluk seviyesinin azaltılması ve çiftçilere daha iyi iş imkânlarının sağlanması konusunda başarılı adımlar attığını belirtmektedir.

Tüm bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere OTP reformları geçmişten günümüze hala devam eden bir süreçtir. OTP'nin 2020 sonrasında geleceği, Türkiye'nin de yakından takip etmesi gereken bir süreçtir.

3.10. Türkiye - AB İlişkileri

Türkiye AB devletleri ile ticari ilişkilerinin oldukça fazla olması sebebiyle birlik içerisinde olmayı istiyordu. Türkiye AB'ne ilk resmi başvurusu 31 Temmuz 1959 tarihinde yapmıştır. 21 Eylül 1963 yılında Ankara Anlaşması'yla Türkiye ile o zamanki adıyla AET arasında ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Ankara Anlaşması'nın temel amacı "Hızlandırılmış ekonomik gelişme, ticaretin düzenli genişlemesi, Türkiye ekonomisi ile topluluk ekonomisi arasındaki farklılıkların giderilmesi sayesinde, Türkiye ve AET ülkelerindeki yaşam standartlarının iyileştirilmesini sürekli kılmak"tır. Bu anlaşma Türkiye'nin birliğe tam olarak katılmasına yönelik olarak imzalanmış olup, gümrük birliğinin kademeli olarak gerçekleştirilmesi hedefine dayanır. Hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve ortaklık dönemi olmak üzere üç dönem öngörülmüştür.

- Hazırlık Dönemi: Birliğin Türk ekonomisini güçlendirmek amacıyla desteklerde bulunacağı bir dönemdir. Ülkemizin ekonomisinin geliştirilmesi için AB'nin ithal ettiği tarım ürünlerine gümrük vergisi indirimleri yaparak ithalat destekleri sağlamıştır. Örneğin; Tütün ve kuru üzümde kontenjanlar dahilinde gümrükler sıfırlanmıştır, Kuru incirde kontenjanlar kaldırılmış ve üç yıl içerisinde gümrüklerin sıfırlanması kararlaştırılmıştır, Fındıkta kontenjan dahilinde vergiler %4'den %2.5 indirilmiştir, Portakalda %40, limon, mandalina, klemantin ve satsumada %50 vergi indirimi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Avrupa Yatırım Bankası'ndan 175 milyon dolar kredi sağlanmıştır.
- Geçiş Dönemi: Anlaşmaya taraf olan ülkelerin gümrük birliğine uyum sağlaması için gerekli olan süreçtir. 1973 yılında Katma Protokolü imzalanmış olup, sanayi ürünlerinin birliğe uyum sürecinin 12 yıl, tarım ürünlerinin ise 22 yıl olduğu belirlenmiştir. Katma Protokol'de, tarım sektörü gümrük birliği dışında bırakılmış, tercihli rejim uygulamasına devam kararı alınmış ve Türkiye'nin geçiş döneminin sonuna kadar Türk tarımının, AB Ortak Tarım Politikası'na (OTP) uyumunun sağlanmasına yönelik önlemleri alması öngörülmüştür. Katma Protokolde öngörülen 22 yıllık dönem içerisinde Türk tarımının OTP'ye uyumu konusunda kayda değer bir gelişme sağlanamadığından, tarım ürünleri gümrük birliği dışında kalmış, sadece işlenmiş tarım ürünleri gümrük birliğine dâhil edilmiştir. 22 yıllık

geçiş süreci sonrası Türkiye tarımı OTP'ye uyumu gerçekleşirse gümrük birliği tarım ürünlerini de kapsayacaktır.

- Ortaklık Dönemi: Başarılı geçen bir geçiş süreci sonunda ülke birliğe üye olmak için ortaklık başvurusunda bulunabilecektir.

Türkiye, 1978 yılında Ortaklık Konseyi Toplantısında ilişkileri 5 yıl için dondurma kararı almıştır, 1980 yılında ise Türkiye'nin vermiş olduğu ilişkileri dondurma kararı geri alınmasıyla birlikte Türkiye'ye tarım ürünlerinde gümrük vergisinin 6 yıl içerisinde kaldırılması gibi yeni ödümler verilmiştir.

Türkiye 14 Nisan 1987 yılında üyelik başvurusunda bulunmuş ancak incelenen başvuru olumsuz sonuçlanmıştır. 1990 yılında hazırlanan görüş raporuna göre, "Türkiye'nin AB'ne tam üyelik statüsüne geçiş çalışmalarının mümkün olmadığı" belirtilmiştir. Bununla birlikte ülkenin tam üyelik hakkı devam etmektedir.

Tüm bu gelişmelerin yanında, Türkiye tam üyeliği gerçekleşmeden gümrük birliğine girerek bu durumu gerçekleştiren ilk ülke olmuştur. 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye ile AB arasında gümrük birliği uygulaması başlamıştır. Gümrük birliği uygulaması ile Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki vergi ve kısıtlamalar kaldırılmıştır, bunun yanında Türkiye birliğin dışında kalan ülkeler için AB'nin uygulamış olduğu politikaları ve tarifeleri uygulamaya başlayacaktır.

AB ile Türkiye arasındaki gümrük birliğine tarım ürünleri açısından bakıldığında, maalesef ki 1996 yılında uygulanmaya başlanan gümrük birliğine tarım ürünleri dahil edilmemiştir. Sebebi ise Türkiye'de tarım sektörünün ortak tarım politikasına uyum sağlaması için bazı tedbirler alması gerektiğidir. Birlik tarafından Türkiye'ye tarım sektörünü AB tarım sektörü ile rekabet edebilecek seviyeye getirebilmesi için ek süre verilmiş, gümrük birliğine tarım ürünlerinin de dahil edilmesi bu ek süre sonunda mümkün olabilecektir.

1999 yılında Helsinki'de yapılan zirvede Türkiye için önemli bir karar verildi; Türkiye'nin tam üyeliğe aday ülke olarak katılabileceğine karar verilerek, üyelik kriterlerini sağladığında tam üyelik müzakerelerinin başlatma adımı atabilecektir. Bu

gelişmeyi takiben, 2001 yılında ‘Türkiye İçin Katılım Belgesi’yle, Türkiye’nin bu süreçte ekonomik ve siyasi açıdan yükümlülükleri belirtilmiş, uyum süreci biraz daha netleştirilmiştir. Sonrasında bu belge gözden geçirilerek 2003 yılında revize edilerek AB Konseyi tarafından güncel hali kabul edilmiştir.

Türkiye için önemli bir gelişme olarak, 2004 yılında Avrupa Konseyi 17 Aralık'ta Türkiye ile üyelik görüşmelerini başlatmaya karar verdi ve 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri başlamıştır. Türkiye Kopenhag kriterlerini tamamladığında tam üyelik müzakerelerine başlayabilecektir. Müzakereler 35 fasıl (konu) kapsar, bunlardan tarımla ilgili olanları; Fasıl 11: Tarım ve kırsal kalkınma, Fasıl 12: Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı, Fasıl 13: Balıkçılık'tır. 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda AB ile müzakerelerin başlamasıyla ülkemiz önemli bir dönüm noktasına gelmiştir. 3 Ekim 2005 tarihinde resmi olarak başlatılan “Türkiye – AB Tam Üyelik Müzakereleri” çerçevesinde Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı; “Tarım ve Kırsal Kalkınma”, “Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” ile “Balıkçılık” fasıllarından asli olarak sorumludur.

13 Aralık 2007 tarihinde Liderler Zirvesi'nde imzalanmış olan Lizbon Anlaşması, Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısında önemli değişiklikler öngörmüştür. Lizbon Antlaşması, Avrupa Birliğinde demokrasinin güçlendirilmesi ve Avrupa Birliği vatandaşlarının menfaatlerinin hızla değişen dünyanın dinamiklerine karşı sürekli olarak korunmasını da sağlamayı amaçlamaktadır.

3.10.1. AB'ye Uyum Sürecinde Yapılanlar

AB'ye uyum süreci kapsamında bugüne kadar AB mevzuatına uyumlu 12 temel kanun yürürlüğe konmuştur:

- Organik Tarım Kanunu
- Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği Kanunu'nda değişiklik
- Gıda Kanunu

- Bitki Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun
- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu
- Tarım Sigortaları Kanunu
- Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu
- Tarım Kanunu
- Tohumculuk Kanunu
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kanunu
- T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Kullanılan Grup Kredilerinden Doğan Kefaletin Sona Erdirilmesi Hakkında Kanun

AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler yıllar itibariyle özetlenecek olursa:

- ✓ 1987 Türkiye 14 Nisan'da tam üyelik başvurusunda bulundu.
- ✓ 1993 AB ve Türkiye "Gümrük Birliği" müzakereleri başladı.
- ✓ 1996 Türkiye ve AB arasındaki "Gümrük Birliği" 1 Ocak'ta yürürlüğe girdi.
- ✓ 1999 Avrupa Konseyi, Komisyon'un ikinci Türkiye Raporu'ndaki tavsiyelere uyarak Aralık ayında Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye AB üyeliği için aday ülke statüsünü verdi.
- ✓ 2001 Avrupa Konseyi 8 Mart tarihinde Türkiye'nin AB katılım süreci için yol haritası sağlayan "AB - Türkiye Katılım Ortaklığı"nı kabul etti. 19 Mart'ta Türk Hükümeti, Katılım Ortaklığı'nı yansıtan, Müktesebatın Üstlenilmesi için Ulusal Programı (NPAA) kabul etti.

- ✓ 2001 Eylül ayındaki Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, "Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı, İPA" sistemiyle mali desteği artırma kararı aldı.
- ✓ 2004 Avrupa Konseyi 17 Aralık'ta Türkiye ile üyelik görüşmelerini başlatmaya karar verdi.
- ✓ 2005 Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri 3 Ekim'de başladı.
- ✓ 2005 Ekim ayında, müktesebat uyumunun analitik incelemesi olan "Tarama Süreci" 35 başlıkta başladı.
- ✓ 2005 Aralık ayında, Konsey Türkiye için yeni katılım ortaklığı belgesini kabul etti.

4. TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜ VE POLİTİKALARI

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar tarım sektörü, ülkemiz için ekonomik ve sosyal açıdan önemli görevler üstlenmiş ve günümüzde de üstlenmeye devam etmektedir. Tarım sektörü; ülke nüfusunun beslenme ihtiyacı, milli gelire ve istihdama olan katkısı, sanayi sektörüne hammadde sağlaması ve sermaye aktarması, ihracata doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlaması, biyolojik çeşitlilik sağlamasıyla ekolojik dengeye olan katkıları nedeniyle tüm dünya ülkeleri için vazgeçilmez ve gıda üretiminin güvenliği konusunda ise stratejik konumda olan bir sektör niteliğindedir. (Silsüpür, 2011).

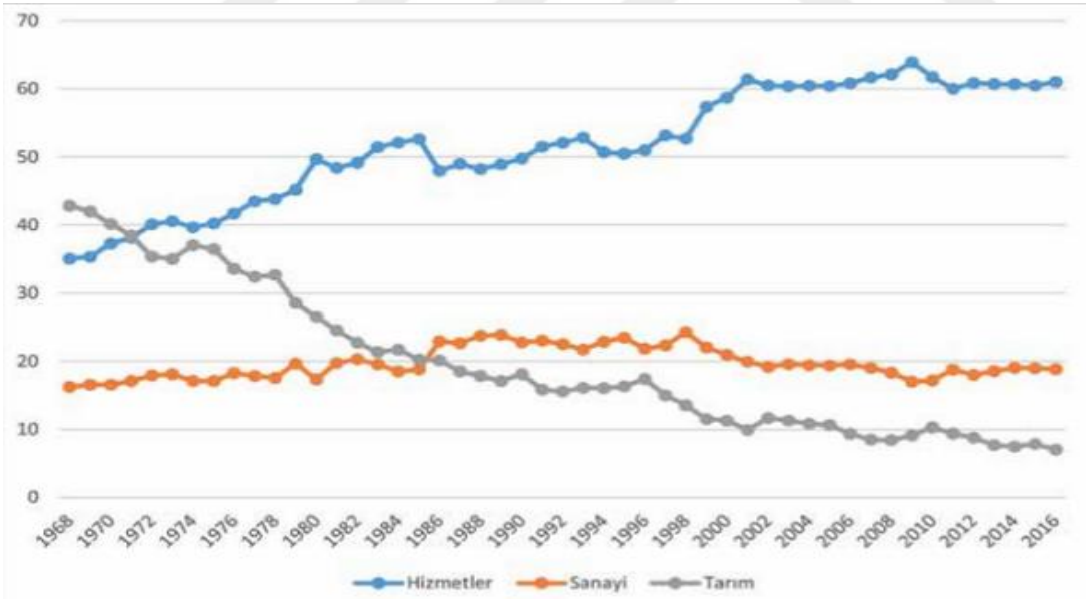
Türkiye; AB ve ABD başta olmak üzere birçok ülkeye; fındık, pamuk, tütün, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru kayısı, baklagiller, zeytinyağı, yaş meyve-sebze, Antep fıstığı, kuru incir, ihracatı yapmaktadır. Türkiye, bu ürünlerin ihracatında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. İthal edilen tarımsal ürünlerin başında ise; canlı hayvan, et, buğday, pirinç, mısır, yağlı tohumlar ve pamuk gelmektedir (Armağan, 2008).

Türkiye, sahip olduğu coğrafik konum itibariyle iklim yapısı ve ürün çeşitliliği açısından oldukça zengin bir tarımsal potansiyele sahiptir. Ancak üretimin kayıt altına alınmaması, üretici örgütlerinin gereken derecede aktif olamaması, uygulanan tarım politikalarının istikrarlı olmaması ve plansız üretim modellerinin olması, tarım sektöründe önemli problemlere neden olmaktadır. İç ve dış talebe uygun planlı bir üretim modeli olmadığında, bazı ürünlerde arz fazlası oluşarak üretici fiyatlarının düşmesine, bazı ürünlerde arz açığı oluşturarak ve bu açığın ithalat yoluyla kapatılmasına sebep olmaktadır.

Diğer yandan, tarımdaki makine kullanımının yaygınlaşması ile birlikte; iş gücü fazlası oluşmakta bu durumun sonucunda kırsal kesimde yaşayanların gelir seviyelerindeki düşüşler yaşanmaktadır. Gelir seviyesindeki bu düşüş ise kırsal kesimden kente göçü kontrolsüz bir şekilde artırmıştır. Ekonomik veriler incelendiğinde tarımın GSYH içindeki payının ve istihdam içerisindeki payının yıllar itibariyle giderek azaldığı gözlenmektedir. Bu durum Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinde gelişmiş AB ülkelerindeki rakamlarla karşılaştırıldığında, olumlu gibi gözükse de, diğer sektörlerin istihdam kapasitesi kırsal kesimden göç edenlerin ihtiyaçlarını karşılayamadığı sürece sağlıklı bir değişim olduğu söylenemez.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; tarımın Türkiye ekonomisindeki öneminin nispi olarak azalma eğilimi gösterdiğini söylemek mümkündür. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda tarımın GSYH'deki payı %42,8 iken 1970'li yıllarda %36,0, 1985 yılında %25,0, 1990 yılında %16,0, 2000 yılında %13,5 oranında gerçekleşmiştir. Günümüzde ise tarımın GSYH'deki payı %9dur.

Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler, tüm sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Örneğin, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra ekonomik büyüme oranı -%5.7 olurken, tarım sektöründe büyüme oranı -%8.1 olarak gerçekleşmiştir. Yine bir ekonomik kriz dönemi olan 2006 yılında, "Küresel İklim Krizi" ile dünya ekonomisinde 2007-2008 yıllarında büyük değişimler meydana gelmiştir. 2007 yılında başlayan "Gıda Krizi" olarak adlandırılan ve 2008 yılı yaz aylarına kadar devam eden gıda fiyatlarındaki aşırı artış dönemi; 2008 yılında yerini "Küresel Mali Krize" bırakmıştır (Dellal ve Keskin, 2008). Bu nedenle dünya çapında yaşanan küresel mali krizdir sonucu 2007 yılında tarım sektöründeki büyüme oranının -%7.0 olmuştur.

Şekil 4.1. Türkiye'de Temel Sektörlerin GSYH içindeki Payı (1968-2016)

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Indicators Veritabanı

Şekil 4.1’de de görüldüğü gibi tarımın payı 1968’den 2016’ya kadar olan süreçte %43’ten %7’ye düşmüştür. Sanayi sektörünün payı ise aynı dönemde oldukça durağan bir seyir izlemiş ve 2016 yılı itibarı ile %19 seviyesinde kalmıştır.

Çizelge 4.1’de görüldüğü üzere 2009 yılında Türkiye’de tarımın gelişme hızı %9,1 olmakla beraber, tarımın payı %8.1’dir. 10 yıl boyunca veriler incelendiğinde tarımın gelişme hızı artsa da, sektörler arasında payının hızla azaldığı görülebilir. 2018 yılında tarımın payı %5,8 lere kadar gerilemiştir.

ÇİZELGE 4.1. Cari Fiyatlarla Tarımsal GSYH ve Tarımın Payı (2009=100)

Yıllar	Türkiye (Bin TL)	Gelişme Hızı (%)	Tarım* (Bin TL)	Gelişme Hızı (%)	Tarımın Payı (%)
2009	999.191.848	0,4	81.234.274	9,1	8,1
2010	1.160.013.978	16,1	104.703.635	28,9	9,0
2011	1.394.477.166	20,2	114.838.169	9,7	8,2
2012	1.569.672.115	12,6	121.709.079	6,0	7,8
2013	1.809.713.087	15,3	121.709.079	-	6,7
2014	2.044.465.876	13,0	134.724.745	10,7	6,6
2015	2.338.647.494	14,4	161.447.917	19,8	6,9
2016	2.608.525.749	11,5	161.304.618	0,1	6,2
2017	3.106.536.751	19,1	189.000.175	17,2	6,1
2018	3.700.989.489	19,1	213.350.153	12,9	5,8
2019-1.Çeyrek	914.699.050	16,0	26.073.567	27,9	2,9

Kaynak: TÜİK * Orman ve Balıkçılık dahil edilmiştir.

4.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türkiye’de Tarım Politikaları

Türkiye, sahip olduğu coğrafi konumu itibariyle tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. İklimin bölgelere göre farklılık göstermesi, Anadolu’nun eski bir dünya ticaret merkezi olması, bu coğrafyada yaşayan uygarlıklarda tarımsal faaliyetlerin, yoğun bir şekilde yapılmasına neden olmuştur. Bu uygarlıkların en önemlileri ise Asur, Hitit, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu’dur.

- ✓ **Asur İmparatorluğu Dönemi;** M.Ö. 1920-1750 yılları arasındaki dönem, Asurlar dönemi olarak ifade edilmektedir. Söz konusu bu dönemde Asurlu tüccarlar, Anadolu’dan keçi yünü ve keçi kılı alarak, günümüzde Musul yöresinde yer alan Asur’a götürmüş ve bunun karşılığında kumaş ve kalay getirmiştir. Bunun yanında, o dönemlerde yerel halkın buğday ve mısır üreticiliğini yaptığını gösteren kaynaklar da vardır (Yavuz, 2005: 1).
- ✓ **Hitit İmparatorluğu Dönemi;** M.Ö. 1800-1200 yılları arasındaki dönem, Hititler dönemi olarak adlandırılmaktadır. Hitit İmparatorluğu, temelde tarıma dayalı bir ekonomiye sahiptir. Bu dönemde yetiştirilen başlıca tarımsal ürünlerinin; zeytin, üzüm, incir, elma, buğday, arpa ve çavdar olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, bu dönemde, üzümünden şarap ve arpadan da bira yapılmıştır (Yavuz, 2005: 1-2).
- ✓ **Bizans İmparatorluğu Dönemi;** M.S. 395-1453 yılları arasındaki dönem, Bizanslılar dönemi olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir adıyla Doğu Roma İmparatorluğu olarak da bilinen Bizans İmparatorluğu, Fatih Sultan Mehmet’in 1453 yılında İstanbul’u fethetmesiyle yıkılmıştır. Bizans İmparatorluğu’nun ekonomisi temelde; el sanatları, tarım ve ticarete dayanmaktadır. Tüm sanayi öncesi toplumlarda olduğu gibi, Bizans’ta da tarımsal üretim ve toprak mülkiyeti devlet hayatında önemli geçim kaynaklarıdır. Bizanslılar döneminde tarımsal faaliyetleri; köleler, köylüler ve askerler yürütmektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen başlıca tarımsal faaliyetler; üzüm, zeytin ve zeytinyağı, pamuk, meyve ve sebze türleri, arpa, yulaf, buğday, çavdar, arıcılık ve koyun, keçi, sığır ve at olmak üzere hayvan yetiştiriciliği olduğu bilinmektedir. Bunların yanında, Bizans İmparatorluğunda öncelikle pamuklu ve ipekli dokumacılık olmak üzere,

halıcılık ve ketencilik de önemli tarımsal faaliyetler arasında yer almaktadır (Tolan, 2006: 50-62).

- ✓ **Selçuklu İmparatorluğu Dönemi;** 1038-1338 yılları arasındaki dönem Selçuklular dönemi olarak adlandırılmaktadır. Selçuklu İmparatorluğu'nda göçebe bir şekilde yaşayan topluluklar geçimini hayvancılık ile sağlarken, yerleşik nüfus kesimi geçimini el sanatları, tarım ve ticaret ile sağlamaktadır. Söz konusu yıllarda, halkın bir bölümü tarla tarımı yaparken, bir bölümü ise koyun başta olmak üzere hayvancılık yapıyorken, bir bölümü bağcılık ve meyve üretimi ile uğraşmaktadır. Bu dönemde, pamuk, buğday ve pirinç üretiminin, tarımsal üretimde yeri büyüktür. Keçi, koyun, sığır ve at yetiştiriciliğinin ise hayvancılıkta önemi büyüktür. Selçuklular döneminde, diğer dönemlere nazaran hayvancılığa verilen önemin artmasıyla, halı ve kumaş dokumacılığı ile dericilik faaliyetleri de büyük gelişim göstermiştir (Direk, 2010: 52).
- ✓ **Osmanlı İmparatorluğu Dönemi;** 600 yılı aşkın zaman boyunca tarihte önemli bir konumda olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi, tarım ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfusun neredeyse %90'ı geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadır. Bu dönemde tarımsal üretimin %90'ını tahıl ürünleri oluşturmaktaydı çünkü bu dönemin en önemli tarımsal ürünü tahıldır. Tahılın haricinde; kendir, kenevir, pirinç, tütün, pamuk, bağcılık, sebze, meyve üretimi ve koyunculuk da önemli tarımsal faaliyetler arasında yer almaktadır. 1913 yılında ise şeker pancarı tohumları ithal edilmesiyle ve tarımsal üretimde pancar da yer etmiştir (Direk, 2010: 55).

4.2. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarım Politikaları

Türkiye'de Cumhuriyet sonrasında yaşanan ekonomik gelişmeler neticesinde sanayi sektörüne ağırlık verilmiştir. Ancak tarım sektörü de birçok bakımdan ülke ekonomisi içindeki önemini korumaya devam etmiştir. Tarımın Türkiye'nin milli geliri içindeki payı yıllar itibarıyla azalmasına rağmen, sanayi sektörüne sağladığı hammadde, yaratmış olduğu istihdam ve dış ticarete olan katkısı dikkate alınırsa, Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve önemini hala korumakta olduğu görülecektir (Kral ve Akder, 2000: 1).

Türkiye’de son yetmiş yıllık sürede, ülke nüfusu neredeyse 6 kat artmıştır. 1927 yılında Türkiye’deki kentleşme oranı %25 yani her dört kişiden sadece biri kentlerde yaşıyorken, 2010 yılına gelindiğinde durum tamamen tersine dönmüş kentleşme oranı neredeyse %75’lere yükselmiştir ve her dört kişiden yalnızca bir kişi kırsal kesimde yaşıyor hale gelmiştir. (Demir ve Çabuk, 2010: 205).

Osmanlı zamanında savaşların uzun sürmesinden dolayı tarım üretimi oldukça azalmış, nüfusun demografik yapısı değişmiş, çoğu üretim araçları tahrip olmuş ve birçok yapısal sorunla uğraşan bir tarım sektörü vardır. Türkiye 1920li yılların başlarında un, buğday ve şeker gibi ana besin kaynaklarını oluşturan ürünlerin büyük bölümünü ithal etmek zorunda kalmıştır ve bu ürünler toplam mamullerin %25 i kadardır.

Osmanlı İmparatorluğundan kalan borçlar, sonra Lozan Anlaşmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti’ne devredilmiştir. Türkiye’nin Osmanlı’dan kalan bu kötü ve tahrip edilmiş ekonominin altından kalkabilmesi için kalkınmayı destekleyecek bir sektör olması açısından tarımsal üretime destek vermiştir. Sektöre verilen bu destekler ile 1923-1929 yılları arasında tarımda gerçekleşen %16,5 oranında büyüme, ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. Söz konusu yıllar içerisinde sektörel alanda büyüme oranı ile diğer sektörlere fark atmış ve ülke ekonomisinin temel sektörü haline gelmiştir. Öyle ki tarım sektöründeki büyüme %16,5 oraklarındayken, sanayi sektörü verilerine bakıldığında büyüme %8,5 oranındadır. Devlet belirli tarım ürünlerinin üretimini teşvik etmek amacıyla tohum ve gübre destekleri sağlamış, sonrasında sulama ve bakım konularında eğitim imkanları sağlamıştır. Bu dönemde toprak mülkiyeti konularında da birçok hukuksal düzenleme getirilmiştir.

1923-1929 yılları arasında yani Cumhuriyet döneminde tarımsal üretimdeki artışa etki eden bir diğer durum ise tarımda traktör kullanımının yaygınlaşması olmuştur. 1923 yılında tarımda kullanılan traktör sayısı sadece 220’yken 1929 yılına gelindiğinde bu oran neredeyse 2000’i aşmıştır. Hükümet traktör alımında fiyatı düşürebilmek için fon kurulumuna karar vermiş, bunun yanında üreticilerin traktör alımına nakdi olarak teşvikler vermiştir. Tarımda makineleşme süreci açısından büyük önem taşıyan bu durum ise tarımsal üretime doğrudan katkı sağlamıştır.

Dünya çapında ekonomik tahribat yaratan 1929 Büyük Ekonomik Bunalımı, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de ticareti olumsuz etkilemiş, dolayısıyla da tarım sektörü de bundan nasibini almıştır. Diğer tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye de zarar gören sektörleri desteklemek adına çeşitli kuruluşların kurulmasına destek olmuştur. Örneğin, Devlet Ziraat İşletmesi, Tarım Kredi ve Satış Kooperatifi gibi kuruluşlar sayesinde tarım sektörünün desteklenmesi ve tarımsal üretimin artması hedeflenmiştir. Bununla birlikte hükümet çiftçiyi desteklemek adına Toprak Mahsulleri Ofisi kapsamında üreticiden buğday satın almış bunun yanında da tütün ve buğday ürünlerinde doğrudan veya dolaylı yönden fiyat desteği yapılmasını sağlamıştır. 1934 yılından sonra giderek düzelmeler meydana gelmiş olup, tahıl dışındaki ürünlerin iç ticaret oranları, 1929 öncesindeki oranlarını tekrardan yakalamaya başlamıştır (Boratav, 1998:62). Büyük buhran sebebiyle petrol fiyatlarının artması tarımda kullanılan traktör oranının da düşmesine neden olmuştur. Hali hazırda tarım ürünü fiyatları da düşerken, bir de üzerine petrol fiyatlarında yaşanan artış traktör sayısını yarısına kadar indirmiştir. Tarımda kullanılan traktör sayısı 1929 yıllarında 2000 civarında iken, 1939 yıllarında neredeyse yarıya düşerek 1000lerin de altında gerçekleşmiştir. Tarım ürünleri fiyatlarının sürekli olarak artması hükümeti de tarım sektörünü destekleyecek politikalar üretmeye sürüklemiştir. 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile, zor durumda kalan üreticileri desteklemeyi hedeflemiş, toprağı olmayan ya da az toprağı olan çiftçilerin topraklandırılması ve çok büyük olduğu için yeterince verimli kullanılamayan büyük arazilerin parçalanarak etkili hale gelmesi konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Bununla birlikte söz konusu kanun kapsamında ekime yeni araziler açılmış, devlete ait olan topraklar köylülere dağıtılmıştır.

Tüm bu olumsuz Çizelgeya rağmen tarımsal üretim 1929 ile 1939 yılları arasındaki 10 yıl içerisinde gelişmesini durdurmamış, bazı tarım ürünlerinde oldukça yüksek oranlarda üretim artışları meydana gelmiş ve bu yıllar arasında %5-%6 civarında büyüme gerçekleştirmiştir. Tarımdaki büyüme yıllar geçtikçe artarak devam etmiş ve hükümet tarafından sağlanan destekler ile birlikte kendini olumsuz Çizelgedan kurtarmıştır. 1946-1953 yılları arasında savaşın kötü etkisi yavaş yavaş geçiyor, tarım sektörü %14,20 büyüme oranıyla diğer sektörleri geçmiştir. Aynı dönemlerde sanayi %9,8 büyürken, hizmetler %10.7 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Yeni tarım arazileri yaratılan, üretim alanlarının arttığı, tarımda artan makineleşme, tohum ve gübre desteklerinin yapıldığı,

tarımın hızla geliştiği ve verimliliğin de hızla artmış olduğu bu 1950’li yıllara “Tarımın Altın Yılları” da denmektedir.

Tarımın altın çağı olan 1950’lerde tarımda makineleşme süreci de oldukça hız kazanmıştır. 1948 yılında traktör sayısı 1800’ün altındayken, 1950 yılına gelindiğinde 16 bine ve 1955 yılındaysa 40 bine ulaşmıştır. Tarımda makineleşme süreci yaygınlaştıkça olumlu olumsuz etkilere neden olmaktadır. Tarımda ekilebilir alanların hızla artması, insan gücü ile yapılabilecek birçok şeyde sürecin kısılması gibi olumlu yönleri olsa da, makinelerin yaygınlaşması tarım sektöründe iş gücü kaybı demektir. Traktörün bir çok iş gücünün yerine geçmesi ve tarımda iş gücü ihtiyacı azaldığında işsiz kalan kesim kırdan kente göç etmektedir. Bu durum ise tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir.

1963 yılında ekonomide planlı bir kalkınma sürecine geçilmesiyle tarımsal üretimde de verimlilik artışları gözlenmiştir. Söz konusu yıllarda tarım sektöründe yoğun bir üretim sürecine girilmiş olup, verimlilik bir hayli artmıştır. Bunu ekonomide tarımsal faaliyetleri destekleyen politikaların kabul görmesi takip etmiştir. Ekonomiyi destekleyici kalkınma planları hazırlanarak, tarım sektöründeki üretim artışının az da olsa hızlanması sağlanmış ancak sonraki dönemlerde bakıldığında uygulanmakta olan tarım politikaları hedeflenen oranları tutturmakta pek başarılı olamamıştır (Yavuz, 2005: 46).

Tarım sektörü 1950’lerden 1980’li yıllara kadarki sürede hükümet tarafından sürekli olarak desteklenmiş ve koruyucu politikalarla üreticilere sık sık teşvikler verilmiştir. Tarımın altın çağlarından sonra 1980 dönemine gelindiğinde ekonomide yeniden yapılanma sürecine girilmiştir ve bu süreçte tarıma eskiden sağlanan destekler bırakılmıştır. Geçmişte desteklenen ithal ikameci tarım politikalarından vazgeçilerek yerine ihracata dayalı politikalar benimsenmiştir. Ekonomide meydana gelen bu yeniden yapılanma süreciyle tarım ürünlerine uygulanan sübvansiyonlar azaltılmış, hükümet tarafından tarımsal ürünlere karşı verilen destekler geri çekilmiş, tarım kredi faizleri dahi artırılmış tarım sektöründe yeni bir döneme girilmesine sebep olmuştur. Söz konusu 1980’li yıllarda dış ticarete liberalizasyon ile birlikte tarımsal ürün ithalatı da önemli ölçüde artmıştır. Bununla birlikte 1984 yılında tarım ürünleri üzerindeki vergi ve harçların azaltılmasıyla belirli tarımsal ürünlerde ithalat artışları meydana gelmiştir. Tarımsal ürünlerde ortaya çıkan bu serbestleşme durumu et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri gibi

hayvansal ürünlerin ithalatını daha da artırmıştır. İthalatın artması ise ülke içerisindeki hayvancılık ve hayvansal ürünlerin üretiminde azalmaya sebep olmuştur.

Ekonomideki yeniden yapılanma sonrasında devletin tarım sektörüne sağladığı destekleri terk etmesi asıl olarak küçük çaptaki işletmeleri ve ülke içinde üretim yapan yerli üreticileri fazlasıyla olumsuz etkilemiştir. Fiyatlarda meydana gelen artışlar, maliyetleri artırmış ve bu durumda artan maliyetler üreticileri alternatif yollara itmiştir. Örneğin verimlilik artışı açısından kullanılması gerekli zirai kimyasal maddelerin fiyatı arttığı için üreticiler kullanmaktan vazgeçmişler, bunun sonucu olarak da tarımsal verimlilik iyice düşmüştür. Türkiye'nin en temel tarımsal ürünleri eskiden ihraç edilen ürünlerde ilk sıralarda yer alırken, yeni ekonomik sistemden sonra kendi kendine dahi yetemez hale gelmiştir. Uygulanan politikalar sonucu birçok tarımsal mal üreticisi, üretimden vazgeçerek alternatif sektörlerle kaymıştır. Bu durumun en temel sonucu olarak da kırdan kente göz oldukça hızlanmıştır. Ülke tarımı kendi kendine bile yetemediği, temel tarımsal ürünlerde bile üretim yetersiz kaldığı için ithal ürünlere başvurulmuştur. Bu durum ise ülkede ihracatın azalmasına bunun aksine ithalatın artmasına sebep olmuş ve sonucunda ödemeler dengesi açık vermiştir.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan anlaşmalar sonucunda 2000li yıllarda uygulanan tarım politikalarında önemli değişikliklere gidilmiştir. Bu politikaların en önemlileri; (Günaydın, 2006: 21):

- Dünya Bankası tarafından önerilen, küçük üreticileri hedef alan ve küçük araziye dayalı olan, Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesiyle uygulanan destekleme politikasının terkedilmesi,
- Şeker pancarı, tütün ve hububat için dünya fiyatları ile uyumlu fiyatlandırma sistemine geçilmesiyle önceden uygulanan destekleme alımlarından vazgeçilmesi,
- Çiftçilere hükümet tarafından verilen sübvansiyon kredilerinin aşama aşama ortadan kaldırılması,
- Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (TCZB) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB)'nin yeniden yapılandırma sürecine girmesi,

- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ), Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK), Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ), İstanbul Gübre Sanayi A.Ş. (İGSAŞ), Tekel ve Çaykur'un özelleştirilmesi gerekliliği olarak gösterilebilir.

IMF ile yapılan anlaşmada alınan kararlar sonucunda, çiftçilere verilen destekler önemli derecede sınırlandırılmıştır. Türkiye'de üretilen tarım ürünleri maliyetleri, dünya maliyetleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'de maliyetlerin ciddi derece fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ülkemizde girdi fiyatlarının yüksek olması, tohum, gübre ve zirai ilaç fiyatlarının yüksek olması, tarımda sulama imkanlarının yetersiz olması, tarım arazilerinde nadas zorunluluğu, sektörel açıdan karşılaşılan altyapı sorunları, genellikle parçalanmış arazide ve küçük işletmelerde tarımsal üretim yapıyor olması, arazide kullanılabilecek teknolojinin yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı, Türkiye'deki tarımsal üretimin fiyatı dünyaya nazaran oldukça yüksek kalmaktadır ve aradaki açığı kapatmak için destekleme fiyatları da yetersiz kalmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı, katlandığı maliyet sonucu yaptığı üretimden sonra beklediği karşılığı alamayan üreticiler, tarım sektöründen vazgeçmeye yönelmektedir (Günaydın, 2006: 21).

1980 yıllarını takip eden dönemde, Türkiye'nin dünya ihracatı içerisindeki payı giderek artmış olup, ihracatı takiben ithalatta da artışlar meydana gelmiştir. Ancak yine de Türkiye'nin dünya ithalatındaki payı, ihracata kıyasla daha fazladır. Türkiye'nin dünya ithalatındaki payı 1980 yılında %4 olmasına rağmen 1990 yıllarına gelindiğinde bu oran %64'e kadar çıkmıştır. 1990 yılından sonra bazı dönemlerde söz konusu oranda azalmalar olsa da genel itibarıyla 15 yıllık zaman dilimi içerisinde, Türkiye, dünya mal ithalatının yüzde 1'inden fazlasını ithal eder hale gelmiştir. Bu dönemde dünya ekonomisinde görülen fiyat artışları ve ithalata aktarılan payın artmasıyla birlikte, dış ticaret açığı daha da yükselmiştir. Aşağıdaki Çizelge incelendiğinde görüleceği gibi, Türkiye'de hiçbir zaman cari fazla meydana gelmediği gibi, 2001 krizinin meydana gelmesinden sonra da dış ticaret açığının hızla arttığı anlaşılmaktadır.

1980 yıllarında Türkiye'nin ihracatı 2,9 milyar \$ olmakla birlikte dünya ihracatı içindeki payı %15, 1990 yıllarında 13 milyar \$'lık ihracat yapılmasıyla birlikte bu oranın %38 lere ulaştığı görülmektedir. 2005 yılına bakıldığında ise Türkiye, 73,4 milyar \$'lık ihracat ile dünya ihracatında 1990'daki dünya dış ticaretindeki oranı olan %38'in neredeyse iki katı büyüklüğünde bir pay alarak, %70 olmuştur.

Çizelge 4.2’de görüleceği üzere, Türkiye’nin dünya ihracatı içerisindeki payı 2005 yılında %0,70 olmasına rağmen giderek artmış ve 2018 yılında yapmış olduğu ihracat toplamı 167.967 Milyon \$’a ulaşarak %0,86’lara kadar gelmiştir. Aynı şekilde Çizelge 4.3 ‘de yer alan ithalat verilerinden de görüleceği üzere Türkiye’nin dünya ithalatı içerisindeki payı yıllar geçtikçe artmakta, son olarak 2018 yılında 167.967 Milyon \$’lık ithalat yapmıştır.

Çizelge 4.2. Yıllara Göre Dünya İhracatında Türkiye'nin Payı (Milyon \$)

YILLAR	Dünya İhracat Verileri	Türkiye İhracat Verileri	Türkiye'nin Dünya İhracatındaki Payı (%)
2005	10.507.635	73.476	0,70
2006	12.128.390	85.535	0,71
2007	14.026.232	107.272	0,76
2008	16.165.179	132.027	0,82
2009	12.560.549	102.143	0,81
2010	15.300.890	113.883	0,74
2011	18.338.098	134.907	0,74
2012	18.511.147	152.462	0,82
2013	18.950.647	151.803	0,80
2014	18.984.510	157.610	0,83
2015	16.530.568	143.839	0,87
2016	16.030.540	142.530	0,89
2017	17.731.864	156.993	0,89
2018	19.475.361	167.967	0,86

Çizelge 4.3. Yıllara Göre Dünya İthalatında Türkiye'nin Payı (Milyon \$)

YILLAR	Dünya İthalat Verileri	Türkiye İthalat Verileri	Türkiye'nin Dünya İthalatındaki Payı (%)
2005	10.870.370	116.774	1,07
2006	12.461.134	139.576	1,12
2007	14.347.836	170.063	1,19
2008	16.595.285	201.964	1,22
2009	12.801.830	140.928	1,10
2010	15.532.569	185.544	1,19
2011	18.526.597	240.842	1,30
2012	18.738.651	236.545	1,26
2013	19.049.527	251.661	1,32
2014	19.130.685	242.177	1,27
2015	16.787.026	207.234	1,23
2016	16.284.921	198.618	1,22
2017	18.043.287	233.800	1,30
2018	19.866.489	223.046	1,12

Kaynak: WTO Veritabanı

Sonuç olarak, 1980 ve sonrası dönemde ekonomideki uygulanan politikaların liberalleşmesi ile birlikte dünyadaki uluslararası ticaret daha dinamik bir yapıya

bürünmüştür. Öte yandan Türkiye ihracata öncelik veren bir büyüme stratejisi uygulamaya koyarak uluslararası alanda giderek artan bir katılım oranına ulaşmış ve piyasalarla etkileşimini artırmıştır. Türkiye ekonomik yapısı itibariyle, uluslararası ticaret politikalarından etkilenmeye yatkın özellikte olduğu için DTÖ çerçevesinde alınan tüm kararlar, ülkenin izlediği ticaret politikasını ve dış ticaret hacmi direkt olarak etkilediği için, Türkiye uluslararası piyasalarda meydana gelen politika değişikliklerinde kendi piyasasının durumunu göz önünde bulundurarak bir pozisyon belirlemesi gerekmektedir.

4.3 Tarım Anlaşması Sonrası Türkiye’de Tarım Politikaları

Uruguay Turu sonucunda oluşturulan ve imzalan Tarım Anlaşmasına Türkiye de taraf olmuş ve bu anlaşma 25 Şubat 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. DTÖ’nün kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye, DTÖ ve ekindeki anlaşmalardan doğan taahhüt ve bildirimleri, anlaşmaların öngördüğü düzenlemelere ilişkin gerekli mevzuat düzenlemelerini yaparak sorumluluklarını yerine getirmektedir.

Türkiye TA kapsamında DTÖ ve ekindeki GATT, İthalat Lisansları Tarım, Ticarete Teknik Engeller, Menş Kuralları, Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemleri, Korunma Tedbirleri, Gümrük Tarifeleri gibi uluslararası anlaşmalara taraf olan bir ülke konumundadır.

Uruguay Turu tarım müzakerelerinde, tarım sektöründe bir reform süreci başlatılarak; üye ülkelerden gümrük vergileri alanındaki düzenlemeler için pazara giriş, girdi, primler ve müdahale alımları konularında iç destekler ve ihracat kredisi, desteği konularında ihracat rekabeti alanlarında, indirim sağlama veya tamamen ortadan kaldırma taahhüdünde bulunmalarının istenmesi üzerine, ülkemiz de gerekli çalışmaları yaparak sorumluluklarını yerine getirerek bildirimlerde bulunmuştur.

4.3.1. Pazara Giriş Alanındaki Etkiler

Bir GOÜ olan Türkiye, 10 yıllık süre içerisinde, her bir tarım ürünü için %10 ve tarım ürünlerinin tamamı için ise ortalama %24 oranında indirim yapma taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye, kendisi gibi diğer GOÜ’lere de tanınan tavan konsolidasyon

imkanından yararlanılan et, süt, ve tahıl gibi mallar dışında kalan tüm tarife pozisyonlarında 1 Eylül 1986 tarihinden itibaren geçerli olan tarife oranları üzerinden indirimi konu almıştır.

Türkiye'nin pazara giriş alanındaki, tarımsal ürün grupları için taahhüt ettiği tarife oranları aşağıdaki izelge 4.4'te gösterilmektedir. Çizelgedeki oranlardan da görülebileceği üzere Türkiye; hayvancılık ürünleri, süt ve süt ürünleri, tütün, tahıllar ve şeker gibi ürünlerde, yüksek gümrük vergileri taahhüt etmiştir. Türkiye'nin, söz konusu ürünler için, tavan konsolidasyonu uygulamasına gitmesinin bir amacı ülkedeki yerli üreticileri korumak iken, diğer bir amacı da gıda güvenliğini korumaktır. lke olarak diğer ülkelerden ithal ettiğimiz pamuk, bitkisel yağlar ve sebzelerde ve ihracatçı konumda olduğumuz sanayi mallarının tarife oranlarında yüksek indirim oranları uygulanmıştır. Türkiye DTÖ'ye ye olurken, tarım ürünleri gümrük vergilerinde, 1995 yılından 2004 yılına kadar %24 düşürülmesini taahhüt etmiş, ve bu taahhüde yönelik olarak 2004 yılında %2,4 oranında indirim gerçekleştirilmiştir (ıplak ve Yücel ;2004:1).

Çizelge 4.4. TA Tarife Oranları - Türkiye (%)

Tarife No.	Ürün Grupları	Temel Yıl Oranı (1986)	2004 Üst Sınırı
01	Canlı Hayvan	43.5	37.6
02	Et ve Diğerleri	195.1	175.3
02.01-02.06	Sığır, Domuz, Koyun, Keçi Eti (Taze veya soğutulmuş) ve sakatatları	250,00	225
04	Süt Mamulleri ve Diğerleri	131.5	117.2
04.01-04.05	Süt Ürünleri (Süt, Krema, Yoğurt, Tereyağ,...)	200,00	180
05	Diğer Et Ürünleri	21.0	10.6
06	Ağaç, Kök, Çiçek ve Diğerleri	33,00	28.8
07	Yenilebilir sebze, kök ve yumru	35.6	30
08	Yenilebilir meyve ve sert kabuk	64.1	53.4
09	Kahve, çay ve diğerleri	85.3	56.8
10	Tahıllar	161.1	145
10.01-10.05	Makarnalık buğday ve mahlut, çavdar, arpa, yulaf, mısır	200,00	180
11	Değirmencilik Mamulleri	50.4	43.3
12	Yağlı Tohumlar, tohum, saman	34.1	22.1
13	Besin ve diğer sebze müstah.	59.5	29.7
14	Diğer sebzeler	41.3	16.9
15	Hayvansal Bitkisel Yağlar	40.6	29.4
16	Et ve balık mamulleri	90.3	82.1
17	Şeker ve mamulleri	113.1	90.7
17.01	Kamış / pancar şekeri ve kimyaca katı saf sakaroz	130,00	135
18	Kakao ve Mamulleri	69.2	51
19	Tahıl, un, süt mamulleri	64.1	55.4
20	Sebze ve meyve mamulleri	73.8	59.6
21	Diğer yenilebilir mamuller	70.5	51.4
22	Alkollü ve alkolsüz içki	87.6	70.7
23	Gıda Endstrisi kalıntıları	11.3	10
24	Tütün ve mamulleri	150,00	113.1
24.02-20-90	Tütün içeren sigaralar ve diğerleri	200,00	156
52.01	Pamuk (ham)	10,00	6
52.02	Pamuk artığı	20,00	12
52.03	Pamuk (taranmış)	20,00	12.6

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı

Türkiye’de DTÖ, TA taahhütlerinin uygulanmaya başlandığı yıl olan 1995 yılından itibaren dış ticaret rakamları incelendiğinde, ülkenin toplam ihracat ve ithalat verilerinin içerisinde, tarım ürünlerine dayalı ihracat ve tarım ürünlerine dayalı ithalat oranının süreklilik gösteren bir azalma eğiliminde olduğu açıkça görülür. Türkiye’de söz konusu olan 1995 tarımsal ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı %9,86 iken, bu oran 2000 yılına gelindiğinde %7,19’a, 2003 yılında ise %5,41’e gerilemiştir. Bu durumun nedeni, Türkiye’nin uyguladığı hatalı tarımsal politikalardan ve GÜ’lerin %36’lık tarife indirimi

taahhüt etmesinin, dünya tarım ihracatında hedeflenen ölçüde bir serbestleşme sağlayamamasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin tarımsal ithalatı 1980 yılından itibaren artış göstermesine rağmen, toplam ithalat içerisindeki payı giderek azalmaktadır. 1995 yılında %6,84 olan tarımsal ithalatın, genel ithalat içerisindeki payı, 2000 yılına gelindiğinde %4,40'a, 2003 yılında ise %3,73'ekadar gerilemiştir. Bu azalış Türkiye için olumlu gibi görünse de aslında DTÖ TA'nın amaçları kapsamında yapılan tarife indirimlerinin, serbestleşme hedefi ile örtüşmediğini ortaya koymaktadır.

4.3.2. İhracat Sübvansiyonları Alanındaki Etkiler

Her GOÜ'de olduğu gibi Türkiye de DTÖ, TA ihracat sübvansiyonları konusunda taahhütlerde bulunmuştur. Bunlar;

- 1986-1990 yılları esas alınarak, ihracat sübvansiyonuna konu edilen ürünlerin, miktarında yıllar itibariyle eşit şekilde %14 oranında azaltılması;
- 1986-1990 dönemi esas alınarak, ihracat sübvansiyonuna konu edilen ürünlere yapılan bütçe harcamalarının, yıllar itibariyle eşit şekilde %24 oranında azaltılması;
- Yeni sübvansiyonların oluşturulamaması ve indirim taahhütlerinin her bir ürüne özgü olması;
- İşlenmiş ürünler için olan ihracat sübvansiyonlarına bütçe disiplini kısıtı konulması ve temel dönem boyunca ihracat sübvansiyonu olmayan ürünlere sonradan ihracat sübvansiyonu verilememesi şeklindedir.

Özetle; Türkiye, ihracat sübvansiyonları alanında, 10 yıl süre içerisinde, ihracat sübvansiyonuna konu edilen ürün miktarlarında %14, sübvansiyona konu edilen ürünlere yapılan bütçe harcamalarında ise %24 oranında indirim yapmayı ve daha önce sübvansiyon uygulanmayan diğer ürünlere ilişkin yeni sübvansiyonların oluşturulamaması konusunu taahhüt etmiştir.

Türkiye, toplamda yaklaşık 44 ürün ve ürün grubu için ihracat sübvansiyonu taahhüdünde bulunmuş ve söz konusu bu ürünler dışında ihracat sübvansiyonu vermeyeceğini de belirtmiştir. Sübvansiyon taahhütlerinden en büyük payı tahıl grubu almaktadır bunun nedeni verilen taahhütlerden en önemlileri; buğday, arpa ve buğday unu olmasıdır. Toplam ihracat sübvansiyonu, temel dönem itibariyle 140 milyon \$'ı bulmaktadır.

Türkiye söz konusu ürünlerin miktar ve harcamalar konusunda önceden artış anlamına gelen “önceden bindirme (front-loading)” yapmayı tercih etmiştir. Bu uygulamanın sonucu olarak 2004 yılında yine temel yıl oranındayken taahhütler %24 indirilmekte olup, ilk yıllarda yüksek oranlarda sübvansiyon verme imkanı sunmaktadır.

Toprak Mahsulleri Ofisi'ne (TMO), buğday ve arpada destekleme alımları yapmasının yanında üründe arz fazlası meydana gelmesi durumunda söz konusu ürünleri sübvansiyonlu fiyatlardan ihraç etmesine imkan tanımıştır. Ancak, aynı imkan ‘şeker’ için tanınmamıştır. TA'ya göre taahhüt listelerinde yer almayan ürün kabul edilmediği için ve şeker listelerde yer almadığı için sübvansiyonlu bir şekilde ihraç edilmesi yasaktır (Çakmak, Kasnakoğlu ve Akder; 1999: 82-83).

Türkiye anlaşma çerçevesinde 44 adet üründe ihracat sübvansiyonu verme hakkını elde etmesine rağmen, anlaşma süresi dahilinde sadece 18 adet üründe sübvansiyon vermiş olup, bunun da çoğunda üst sınırın altında verilmiştir. Bunun temel sebebi bütçe imkanlarındaki yetersizliğinin yanında, yeniden yapılanma sürecine giren ekonomi politikalarının tarım sektörünü desteklemekten vazgeçmesidir.

Yıllar içerisinde bakıldığında Türkiye yalnızca meyve sebze, meyve suyu, zeytinyağı, tavuk ürünleri gibi belli başlı ürünlerde ihracat sübvansiyonu vermiş olup, 1996 yılından itibaren hem ürün kalemlerinden hem de ürünler üzerinde verilen sübvansiyon miktarında fazla bir değişiklik meydana gelmemiş, başta verilmiş olan taahhüt oranları üzerinde sabit kalmıştır.

Tüm bu sebeplerden dolayı, aslında bakıldığında, ihracat sübvansiyonu taahhütleri Türkiye tarım ürünleri dış ticareti üzerinde olumlu ya da olumsuz çok fazla bir etkisi olmamıştır. dünya tarım piyasalarında bakıldığında ise ihracat sübvansiyonları konusunda

yalnızca ufak çapta bir dalgalanma etkisi olmuştur. Böylece canlanması hedeflenen piyasalara bağlı olmak üzere sübvansiyon miktarları da taahhütlerin çerçevesinde kalacak şekilde artacaktır. Ayrıca, bazı GÜ'ler sübvansiyon oranlarını amacına uygun olmayan şekilde artırmış ve bu durumda dünya piyasalarında aşırı derecede fiyat düşüşleri meydana gelmiştir. Bu durum ise Türkiye açısından olumsuzluk yaratmaktadır. (Sakarya;2003:1).

4.3.3. İç Destekler Alanındaki Etkiler

GOÜ'lerin tarımsal destekler alanı için vermiş olduğu taahhütleri, 1986-1988 yılları arasındaki dönem esas alındığında, kendilerine tanınan 10 yıllık süre içerisinde ve yıllara göre eşit olacak şekilde, toplamda %14 oranında azaltmaktır. Ancak Türkiye'de iç destek harcamaları aracıyla yapılan yardım miktarları, toplam üretim değerinin, %10'unun altında kaldığı için, Türkiye "de minimis" kapsamına girmektedir (Kıymaz; 2000:1). Bu nedenden ötürü Türkiye, yurtiçi destekler alanında herhangi bir indirim taahhüdünde bulunamamıştır.

TA kapsamında, tarım sektöründe uygulanan girdi ve yatırım desteklerinin, üretim üzerinde olumsuz bir etkisi olmadığı düşünülerek, indirim taahhüdü kapsamına alınmamıştır. Zaten 2001 yılından itibaren Türkiye girdi sübvansiyonu uygulamasından da vazgeçmiştir. Türkiye, DTÖ'nün fiyat desteğinin azaltılması ve bu durumdan kaynaklanan zararın da ödemeler tarafından karşılanmasını durumunu kabul ederek bunu uygulamaya geçirmiştir. Bunun üzerine, finansmanın ilk yıl Dünya Bankası'ndan alınan program ve yatırım kredisi ile bütçeden ayrılan kaynak tarafından karşılanacağı, Doğrudan Gelir Desteği (DGD) yöntemine geçilmiştir.

5. TÜRKİYE TARIMINDA YENİ UYGULAMALAR

5.1. Lisanslı Depoculuk

Lisanslı depoculuk; yetkilendirilmiş tesislerin, tarım ürünlerini laboratuvar analizleri sonucu sınıflandırmak ve sigortalamak suretiyle depolaması ve depoladıkları tarım ürünleri karşılığında mudilere kıymetli evrak hükmünde bir ürün senedi verilmesi uygulamasına denir. Ülkemizde lisanslı depo faaliyetlerini, 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu ve bu Kanun hükümleri doğrultusunda yürürlüğe konulmuş Yönetmelikler düzenlemektedir.

Tarım sektörü doğası gereği çabuk bozulan bir yapıya sahip ürünlerden oluşmaktadır bu nedenle hasat dönemi sonrasında karşılaşılan en önemli sorun depolama sorunudur. Ülkemizde depolama sorunu kapasite nedeniyle yetersiz olduğu için, hasadı yapılan ürünlerin fiyatı tüketicinin talebine bağlı olarak sık sık değişmektedir. Bu durum ise üreticiler açısından olumsuz bir durumdur. Lisanslı depo uygulaması ile, çiftçiler hasat sonrası ürünlerini kaliteli ve güvenilir şekilde lisanslı olan depolarda saklayabilecektir. Aynı zamanda uygulaması başlatılan lisanslı depoculuk sistemi ile; arzın arttığı dönemlerde ürünler depolanabilecek, kıt olduğu dönemlerde ise depolanan ürünler piyasaya çıkarılmak suretiyle piyasa dalgalanmalarının etkisi hafifletilebilecektir.

Lisanslı depoculuk uygulaması ile, ürünleri sağlıklı bir şekilde depolamanın yanında ürün borsaları kurulmakta ve depolamaya konu olan ürün senedi ile üreticiler, ürünün fiziki olarak yerini değiştirmeye gerek olmadan satabilmektedir. Bu durum ise tarım ürünü ticaretinde nakliye giderini en aza indirmiş ve nakliye sırasında ürünlerin bozulmasının da önüne geçmiştir.

Lisanslı depoculuk uygulamasında; depolar üretici tarafından kendilerine teslim edilen ürünleri depolarına kabul ederler. İlk etapta gerekiyorsa temizleme, kurutma gibi işlemleri yaparak depolamaya uygun hale getirirler. Ürünlere gerekli laboratuvar analizlerini yaptırarak kalitesini ve miktarını belirledikten sonra ürünler sigortalananarak özelliklerine uygun şartlarda depolanır. Üreticiden alınan bu ürün karşılığında üreticiye ‘Ürün Senedi’ verilir. Söz konusu senet borsada alınıp satılabilecek ve gerektiğinde bankaya rehin verilerek kredi alınabilecek özelliindedir. Ürün sahibi bu senet ile ürününü ‘Ürün

Borsası'nda ürünün fiziki olarak yeri değişmeden satabilir veya istediği takdirde ürünü depodan geri teslim alabilir.

Bu uygulamaya konu ürünler olarak başlıca; Hububat, Baklagiller, Yağlı Tohumlar, Pamuk, Fındık, Zeytin, Zeytinyağı, Kuru Kayısı, Antepfıstığı olarak sıralanabilir.

5.1.1. Lisanslı Depoculuk Uygulamasının Amaçları

- ✓ Tarım ürünlerinin hasat dönemlerinden sonra, mevsimsel koşullarda iyi gittiye oluşan arz fazlasının sebep olduğu fiyat düşüşünü engellemek,
- ✓ Ürün sahiplerinin depolara ürün vermesinin karşılığında aldıkları ürün senedini, bankalardan kolayca kredi almak ve finansman sağlamak amacıyla kullanabilmesi,
- ✓ Tarım sektöründe kalitenin artması ve güvenli bir tarım piyasası oluşturulması,
- ✓ Ürün borsası ve ürün senetleri aracılığıyla tarım ticaretinin kayıt altına alınması ve tarım sektöründe karşılaşılan kayıt dışılığın önlenmesi,
- ✓ Tarım ürünlerinin; kolay depolanan, iyi şartlarda muhafaza edilen, satışı durumunda nakliye masraflarının en aza indirildiği bu nedenle de kolay pazarlanabilen bir hale getirilmesi,
- ✓ Tarım ürünlerinin, fiziki olarak teslimine gerek olmaksızın ürün senetleri veya elektronik ürün senetleri aracılığıyla ticaretinin yapılabilmesi,
- ✓ Yatırımcılar için döviz, altın, hisse senedine alternatif yeni bir yatırım aracı sağlanması,
- ✓ Tarım ürünlerinin fiyatlandırılmasında devlet müdahalesinin en aza indirilerek serbest piyasa koşullarını yeniden sağlamak istemesi,
- ✓ Ülkemizin coğrafi konum itibariyle yakınında bulunan Ortadoğu, Balkanlar, Türk Cumhuriyetleri vb ülkeler ile tarım ürünleri ticaretinde önemli rol oynaması ,

- ✓ Ülkemizde uygulanmaya çalışılan tarım reformunun başarıya ulaşması ve tarım ürünleri ticaretinde özel sektörün katkısının artması, amaçlanmıştır.

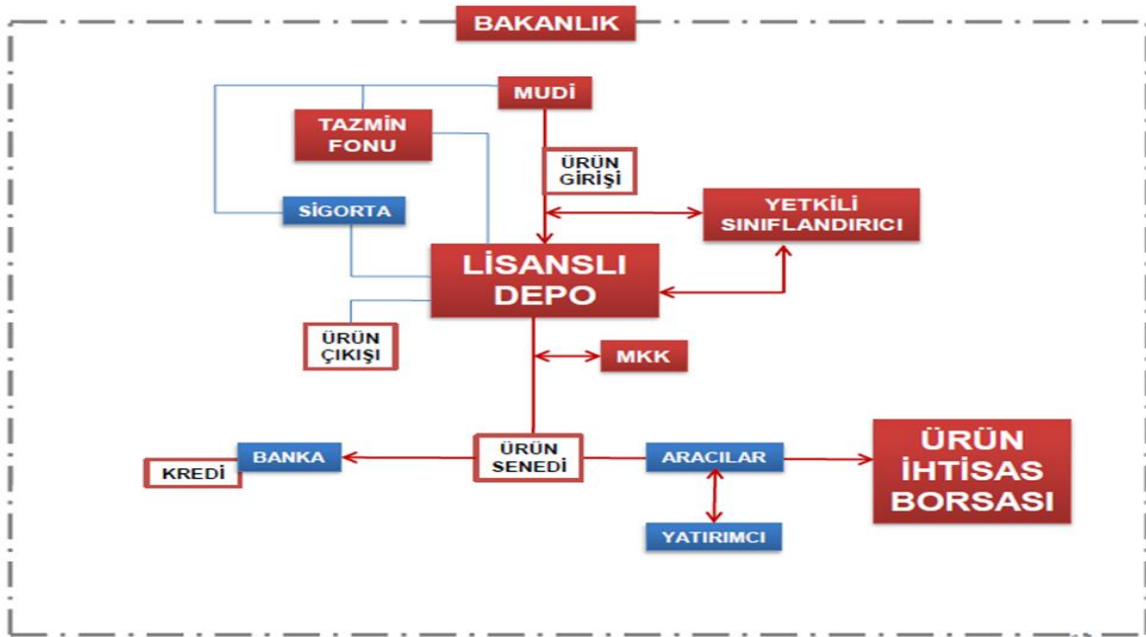
5.1.2. Lisanslı Depoculuk Sisteminde Karşılaşılan Aktörler

- Mudiler: Ürünlerini lisanslı depolara teslim ederek, karşılığında ürün senedini elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi üreticilerdir.
- Lisanslı Depolar: Sanayi ve Ticaret Bakanlığında lisans alarak ürünlerin depolanması hizmetini üreten işletmelerdir.
- Ürün Senedi: Bir ürünün lisanslı depo işletmesine teslim ve kabul edilmesi halinde, söz konusu ürün için düzenlenen, borsada alınıp satılabilecek ve gerektiğinde bankaya rehin verilerek kredi alınabilecek özellikteki kıymetli evraktır. Tarım ürünlerinin finansal bir yatırım aracı olarak kullanılabilmesi için geliştirilmiş aynı hisse senedi gibi bir kıymettir.
- Ürün İhtisas Borsası: Sanayi ve Ticaret Bakanlığında lisans alan, ürün, ürün senetleri ve alivre sözleşmelerin alım satımına aracılık eden, ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, anonim şirketlerdir.
- Yetkili Sınıflandırıcılar: Sanayi ve Ticaret Bakanlığında lisans alarak Ürünleri analiz ederek nitelik ve özelliklerini belirleyen, ürünleri standartlara uygun olarak sınıflandıran ve belgelendiren, gerçek ve tüzel kişilerce işletilen labratuarlardır.
- Referans Yetkili Sınıflandırıcı: Sanayi ve Ticaret Bakanlığında lisans alarak, herhangi bir itiraz durumunda ürünleri analiz eden, yetkili sınıflandırıcıların uygunluk kontrol ve denetimini yürüten, gerçek ve tüzel kişilerdir.
- Tazmin Fonu: Lisanslı depo işletmesinin, kanunda ve mudiyle yapacağı sözleşmede öngörülen yükümlülüklerini yerine getirmemesinden dolayı ortaya çıkan zararları tazmin eden, tüzel kişiliği olan bir kuruluştur.
- Bankalar ve Sigorta Şirketleri : Ürün karşılığında düzenlenen Ürün Senedi ile bankalardan kredi alımı kolaylaşır.

5.1.3. Lisanslı Depoculuk Sisteminin İşleyişi

Lisanslı Depoculuk uygulaması, mudinin elindeki ürünü ilgili lisanslı depoya getirmesi ile başlar ve en sonunda istediği bir zaman diliminde çeşitli yollar ile elinden çıkartmasıyla biten bir süreçtir.

Aşağıdaki Şekil 5.2'den de görülebileceği gibi, Lisanslı depolara ürünlerini teslim eden mudiler, ürünler üzerinde yetkili sınıflandırıcı tarafından analizler yapıldıktan sonra ürün senetlerini teslim alır. Bu ürün senetlerini, diledikleri zaman ürün ihtisas borsalarında satabilirler. Mudiler ellerindeki ürün senetlerini satmak yerine teminat olarak göstererek karşılığında kredi kullanabilirler. Bunların haricinde mudiler, lisanslı depolardan ürününü geri almak istediğinde, depo işletmesi gecikmeden ürünü teslim eder ve mudinin elindeki ürün senedini geri almaktadır.

Şekil. 5.1. Lisanslı Depoculuk Sisteminin İşleyişi

Kaynak : Demirörs, Ö; Küçük, E (2013)

5.1.4. Lisanslı Depoculuk Sisteminin Sağladığı Faydalar

Uygulamanın hayata geçirilmesiyle; üreticiler sağlıklı ve güvenli depolama imkanı elde edeceği için ürünleri hasat zamanı değil istedikleri zaman satma imkanı elde edecektir. Bu da tarım ürünleri arzını daha esnek hale getirecektir. Böylelikle hasat zamanlarında, uygulama kapsamındaki, ürün arzlarında bir yığılma olmayacak ve üretici istediği fiyattan

ürünü ürün ihtisas borsalarında satma imkanı elde edeceği için fiyatlardaki dalgalanmalar minimum seviyeye çekilecektir.

Lisanslı Depoculuk uygulamasının uygulamaya geçirilmesiyle tarım sektöründe önemli sorunlardan biri olan depolama problemi ortadan kalkmaya başlamıştır. Zaman içerisinde lisanslı depoların ülke genelinde fazlalaşması ve ürün çeşidinin artmasıyla, tarım ürünlerinin arzı daha uzun döneme yayılacaktır. Üreticiler ürünlerini sağlıklı ve güvenli bir ortamda depolama imkanı bulduğu ve diledikleri zaman satabileceği için tarım ürünlerine ait arz esnekliği de artacaktır. Bunun yanında, tarım sektörü üreticileri lisanslı depoculuk ile birlikte piyasalarda oluşan ürün ihtisas borsalarında daha çok alıcıya ulaşabilecek ve istenilen rekabet ortamı elde edilecektir. Söz konusu ürün borsalarında oluşacak fiyatlar ise istikrarı sağlayacaktır. Tarım sektörünün arzını belirleyen bir diğer değişken olan mevsimsel etkiler olumsuz olduğunda bile, depolanmış ürünler ile desteklendiğinden piyasayı eskisi kadar çok etkilemeyecektir. Mudilerin ürünleri karşılığında aldığı ürün senetleri, ürünlerin fiziki olarak yer değiştirilmeden satılmasına imkan sağlamış ve nakliye giderlerinden tasarruf edilmesini sağlayacaktır. Uygulama ile tarım ürünlerinin kayıt altına alınacak olması vergiden kaçırılacak ürün miktarını önlediği gibi ürün kalitesinde standardizasyon sağlayacaktır.

5.2. Akıllı Tarım Sistemi

Akıllı tarım, teknolojinin sağladığı imkanları değerlendirerek daha verimli tarımsal üretim yapılabileceği fikri ile doğmuş bir süreçtir. Gelişmiş birçok teknolojin bir araya getirilip tarımla paralel bir şekilde kullanılmasına akıllı tarım denmektedir. Bu yöntemle birçok yerde “Yeşil Devrim” de denilmektedir. Akıllı tarım sistemi ile tarımsal verimliliğin artması için toprak kullanımı, kaynakların etkin kullanımı, çevreye verilen zararın minimuma indirilmesi gibi gelişmeler sağlanmaktadır. Akıllı tarım yöntemi ile çiftçiler, tarlalarını tablet ya da telefondan kolay bir şekilde kontrol edebilecek ve sulamaya kadar birçok işlemi uzaktan halledebilecektir.

Akıllı tarımın temel amacı, farklı ihtiyaçlara doğru cevaplar vermektir. Şöyle ki; tarımsal üretimde ihtiyaç duyulan girdilerin, doğru zamanda, doğru yerde ve gerekli miktarda kullanılması avantajı ile klasik üretimden öteye geçilmiştir. Akıllı tarım ile kontrol edilen bir tarım arazisinde kaynak israfının önüne geçilir, üretim verimliliği artırılır

hatta çevreye verilen zarar da minimuma indirilir çünkü bu teknik toprağı işlemeden hasat sonrasına kadar üretimin hemen hemen her döneminde kullanılır.

Akıllı tarımın ile; tarım sektöründe kimyasal ilaç ve gübre kullanımının azaltılması, bu giderlerin azaltılması ile çevrenin korunması, verimin artması ile daha yüksek miktarda ve kalitede ürün üretilebilmesi, tarımsal ürün yetiştiriciliği alanında bilgi birikiminin artması ve tarımsal üretimde kayıt altına alınabilmesi hedeflenmiştir.

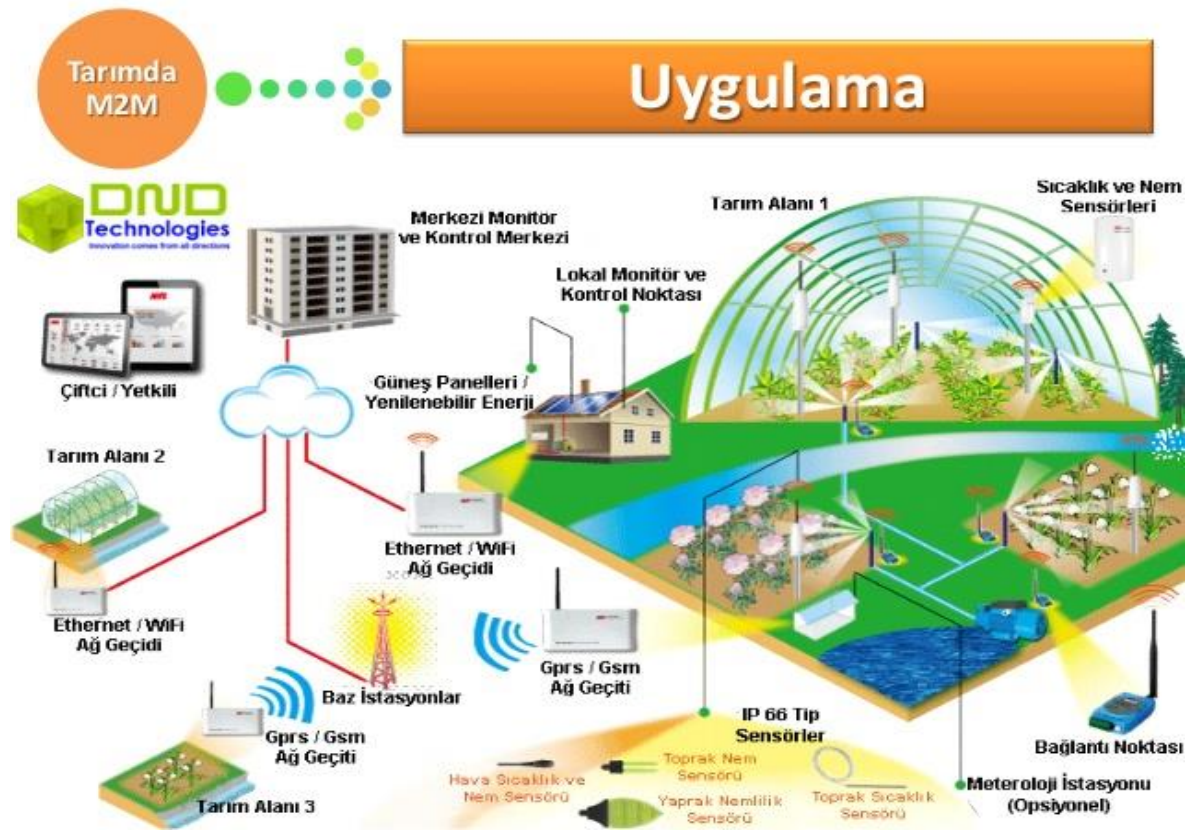
5.2.1 Akıllı Tarım Uygulamaları

Dünya çapında benimsenen 4. Sanayi devrimi ile birlikte gelişen teknolojiler hayatımızın her noktasında kullanılır hale gelmiştir. Öyle ki tarımsal üretime bile dahil olan teknoloji üreticilere bir çok alanda kolaylıklar sağlamaktadır. Tarımsal arazinin ve ürünlerin ihtiyaçlara uygun şekilde yönetilmesi, tarım makinelerinin birbiriyle uyumlu halde çalışabilmesi gibi akıllı tarımın getirmiş olduğu yenilikler sayesinde tarımsal üretimde verimlilik artışı sağlanmaktadır.

Akıllı tarım uygulamaları ile, tarım arazisinin hangi bölgesine ne kadar gübre koyulması gerektiği, toprağın ve tarım ürünlerinin ne ölçüde sulamaya ihtiyacı olduğu, hangi ilaçların ne miktarda verilmesi gerektiği, tarım ürünlerinin olgunlaşma ve hasat zamanları gibi her şey detaylı bir şekilde bilinmektedir. Tarım ürünleri üretiminin haricinde hasadında da tarım makinaları, akıllı sistemi kullanan traktörler yardımı ile akıllı tarım uygulamaları yer almaktadır. Birbiriyle senkronize çalışan tarım makinaları sayesinde üreticinin yükü hafiflemiştir. Akıllı tarım makinaları tarımsal bilgi sisteminden gelen verilere göre tarlayı işlemektedir. Makinalarda bulunan sensörler yardımıyla sulama, ilaçlama, gübreleme işlemleri gerektiği yerlerde gerektiği miktarda yapılmaktadır. Öyle ki akıllı makinalar bilgisayar tarafından yönlendirildiğinde sürücüye dahi ihtiyaç duymamaktadır. Akıllı tarım sisteminde kullanılan akıllı makinalar “otomatik dümenleme” denen bir sistem ile hava şartlarından etkilenmeyen, gece gündüz durmadan çalışabilen, çiftçilerden daha hızlı, bilgisayarda belirlenen hassas ölçülerde aralık bırakarak işleme, sıfır hata riski olan işçilikten tasarruf eden bir hal almıştır.

Akıllı tarım sisteminde en çok kullanılan teknolojik sistemler, sensörler, uzaktan algılama, drone ve uydu teknolojileri, yapay zeka, robot teknolojileri ile görüntü işleme

teknolojileridir. Akıllı tarım içerisinde kullanılan akıllı sulama sistemleri ile, sensörler aracılığıyla, tarım ürünlerinin ihtiyacı olan kadar sulama yapılmaktadır. Böylece gereksiz su kullanılmamış olup, tarım ürünleri ihtiyacı kadar su ile beslendiği için daha sağlıklı büyümektedir. Büyük çiftliklerde meteoroloji istasyonları kurularak tarım alanı bölgesindeki güneşin durumu ve rüzgar miktarı ile oluşacak buharlaşma hesaplanarak, tarım ürünleri için gerekli olan sulama sıklığı ayarlanabilmektedir. Görüntü işleme teknolojileri ile ürünlerde meydana gelen hastalık ve zararlıları çok kolayca tespit edilebilmektedir. Bunun yanında dronelar, tarımsal üretimde tarlanın gözlem ve kontrollerinin yapılması, ilaçlama ve gübreleme yapılması gibi birçok konuda çiftçilerin yardımcısı olmaktadır. Çiftçiler, bir tablet ya da akıllı telefonda tüm çiftliği yönetebilmektedir.

Şekil 5.2. Akıllı Tarım Sistemi Uygulamaları

Kaynak: Meriç, Levent 2019

Akıllı tarım sisteminin sağladığı avantajlar;

- ✓ Tarımsal üretimde kimyasal madde kullanımını azaltmak,
- ✓ Daha az tarımsal ilaç kullanarak daha sağlıklı tarım ürünleri yetiştirmek,
- ✓ Çevre kirliliğinin azaltılması
- ✓ Her doğal kaynak gerektiği kadar kullanıldığı için maliyetlerin düşürülmesi,
- ✓ Akıllı makinalar sayesinde tarım arazisinin daha verimli kullanılması
- ✓ Çiftçiler tarafından yapılması gereken bir çok işlemin otomatik olarak yapılması ile üreticilerin yükünün hafiflemesi,
- ✓ Neredeyse hiç çalışana ihtiyaç duymadan bilgisayardan ve ya tableten tüm üretim aşamalarını yönetebilmek olarak sıralanabilmektedir.

5.2.2 Akıllı Tarım Uygulamalarına Örnekler

Son yıllarda dünya tarımında oldukça popüler olan ‘Akıllı Tarım’ uygulamaları, ülkemizde de hızla yaygınlaşmaktadır. Çiftçiye sağladığı kolaylıklar, tarımsal üretimde sağlanan verim artışı, kullanılan kimyasal içerikli ilaçların azalması ile daha sağlıklı ürünler üretilmesi, makinalarda kullanılan teknolojik altyapı ile birbiri le iletişim halinde olan ve tarımsal üretimde çiftçiye destek olması ile her geçen gün sayıları artan akıllı tarım sistemlerine değinecek olursak;

- ✓ Turkcell Akıllı Tarım: Türkiye’deki en büyük operatörlerden biri olan Turkcell çiftçilere Akıllı Tarım uygulamalarında destek olmaktadır. Turkcell tarafından kurulan sistemde, tarım alanlarında nem, sıcaklık, sulama kontrolleri yapılmakta, tarımsal ürünlerin takibi yönetimi yapılmaktadır. Tarımsal üretimin yanında Turkcell hayvancılıkta da akıllı sistem geliştirmiştir. Bu sistem ile kümes hayvanları ve büyükbaş hayvanların takibi yapılmakta, denetimler kolaylaşmaktadır. Tüm bunlar çiftçilerin sahip olduğu telefon ve ya tableten tek bir tuşla yapılabilmektedir.

- ✓ Vodafone Çiftçi Kulübü: Vodafone da tarım sektöründe teknolojinin kullanılmasında çiftçilere katkı sağlar. Çiftçi Kulübü sistemi ile akıllı tarımın kullanılmasına olanak sağlayarak, tarımda verimliliğin artmasına destek olmaktadır.
- ✓ Farmbot: Bilgisayar ve telefonlardan kontrol edilebilen Farmbot sistemi ile, araziye tohum ekilebiliyor, gerekli ölçüde sulama yapılabiliyor, ürünlerin sağlık durumunu kontrol edilebilmektedir. Robot şeklinde olan bu alet, akıllı tarım sistemi içerisinde oldukça ilgi çekmektedir.

Dünya’da akıllı tarım alanındaki gelişmelere bakacak olursak, Huawei şirketi 2015 yılında yapmış olduğu “Akıllı Tarım Piyasa Araştırmasında, 2015 yılında 13,7 milyar dolar olan dünya akıllı tarım pazarının, 2020 yılına gelindiğinde 26,8 milyar dolara artacağını beklediğini belirtmiştir. Bu demek oluyor ki, dünyada akıllı tarım pazarının 5 yıl içerisinde 2 kat değerlendirilmesi öngörülmektedir.

5.2.3 Akıllı Tarım Uygulamasının Getireceği Sonuçlar

Çiftliklere kurulan akıllı tarım sistemleri ile, teknolojik aletler yardımı ile üretim için gerekli tüm faktörler incelenerek, üretim sürecine olması gerektiği gibi dahil edilmektedir. Kullanılan süreç izleme ve yönetim sistemleri ile kaynak israfının önüne geçilmekte, çevre kirliliği ve tarımda kimyasal kullanımı minimuma indirilmekte bununla birlikte tarımsal üretimde verim maksimuma çıkarılmaya çalışılmaktadır. Tüm bu sistemlerin yanında akıllı makine kullanımı ile, birbiri ile senkronizasyon içerisinde çalışan makineler sayesinde hızlı karar veren, milimetrik ölçüm yapabilen, üretimin birçok aşamasını otomatik bir şekilde yönetilmesini sağlayan bir düzen kurulmaktadır. Bu sayede, çiftçi telefon veya tableten tüm çiftliği izleyebilmekte, yönetebilmektedir. İş gücünün azaldığı ancak verimin ve kalitenin arttığı daha kolay bir sistemde üretim yapılabilmesine imkan sağlamaktadır.

Yapılan araştırmalar neticesinde, kullanılan akıllı tarım teknolojisi tarımsal üretim maliyetlerinde %20 azalma, tarımsal sulamada %20 tasarruf sağlarken, tarımsal üretimin geliri %10-20 oranında bir artış sağlamaktadır. Yapılan ölçümlerde, akıllı tarımın kullanılmasıyla tarımsal verim %150 oranında artış sağladığı görülmektedir. Bu

ölçümlerden de görülebileceği gibi tarım ile teknoloji bir araya geldiğinde tarımsal üretim açısından oldukça başarılı sonuçlar elde edilmektedir.

Zaten bu sistemin birçoğu kullanılabilir durumda olmasına rağmen, gelecekte geliştirildikçe, mini insansız hava araçları sayesinde tüm çiftliği gözlemleyebilen, yer alan dijital sensörler ile nem ve sıcaklık kontrolleri yapılabilen, su kaynaklarının gerektiği ölçüde ve zamanda kullanılması sayesinde kaynak israfının önlenildiği, tarım ürünlerini kolayca analiz edebilen bir sistem ile tarım yapılıyor olacaktır. Tüm bunların yanında çiftçiler üretimin performans değerlendirmesini yapabilir, hatta rakiplerinin üretim analizlerini inceleme fırsatı elde etmektedir. Uzaktan kumanda edilebilen verimli ve kaliteli üretimin yapılabildiği bir tarımın mümkün olduğu görülmektedir.

5.3. Organik Tarım

Günümüzde tarım sektörü için önemli sorunlardan biri çevre koşullarının olumsuz etkilenmesidir. Tarım sektörünün uzun dönemde çevreye zarar vermeyen teknolojilerle, doğal kaynakların korunduğu üretim yapısı geliştirmesi gerekmektedir. Bu gereksinim sonucu ‘Organik Tarım’ kavramı ortaya çıkmıştır. Tarım her ne kadar tarihteki kadar olmasa da artan nüfus sebebiyle her zaman önemini korumaya devam edecektir.

Başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, dünyadaki bir çok ülkede tarım sektöründe çevreye zarar vermeyen, ürünler ve insanlar üzerinde olumsuz etkilere sebep olmayan, doğal kaynakların korunduğu üretim sistemi olan organik tarım tercih edilmeye başlamıştır. Ülkemizde de bu konuda önemli adımlar atılmaktadır.

Özellikle gelişmiş ülkelerde görülen bilinçli üreticiler ve tüketiciler ürünlerin kalitesine dikkat eder hale gelmiştir. Tüketiciler, tüketmiş oldukları tarım ürününün üretim sürecindeki aşamalara önem vermiş, gerektiğinde daha fazla ücret ödemeyi de kabul ederek doğal – organik ürün talep etmektedir (Boran ve Pınar, 2013).

Organik tarım, insan sağlığına ve çevreye zarar vermeden, üretim sürecinde herhangi bir kimyasal girdi kullanılmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim yapma biçimidir.

Organik tarım, üretimin kontrollü olarak yapıldığı ve sonucunda elde edilen ürünün sertifikalı olduğu bir üretim biçimidir. Bu nedenle bazı şartları vardır. Bunlardan kısaca bahsetmek gerekirse,

- ✓ Öncelikle organik tarım yapılacak arazi; normal üretim yapılan arazilerden farklı bir yerde olmalıdır.
- ✓ Arazi anayollardan ve sanayi bölgesinden uzakta olmalıdır.
- ✓ Arazi çeşitli atıklar içeren akarsu ve yeraltı sularından uzakta olmalıdır.
- ✓ Üretime başlamadan önce, piyasalarda organik ürün olarak işlem görebilmesi için öncelikle ilgili organik tarım mevzuatları gereğince kontrollü bir şekilde üretim yapılacağı ve elde edilen ürünler için mutlaka sertifikasyon kuruluşlarına başvurularak gerekli izinler alınmalıdır.
- ✓ Organik tarım yöntemi ile üretilmiş olan ürünler, organik tarım mağazalarında veya belirli yer ve zamanda açılan denetime açık Organik pazarlarda satılabilir.
- ✓ Organik tarım ürünleri Organik Tarım Logosu ve gerekli bilgileri içeren Organik Tarım Ürünü etiketi olacak şekilde paketlenmelidir.

Organik tarım, hatalı uygulamalar sebebiyle bozulan ekolojik sürecin ve doğal dengenin yeniden sağlanması, toprağın verimlilik sürecinin devamlılığını sağlamak, kimyasal madde kullanımını minimuma indirerek hatta gerekmedikçe kullanmayarak çevreye verilen zararın azaltmasına destek olmak, sentetik gübre kullanımını engellemek, biyolojik çeşitliliğin devamını sağlamak ve tüm bunların sonucunda kaliteli, sertifikalı tamamen organik ürünler elde etmeyi amaçlamaktadır.

Aşağıda yer alan Çizelge 5.1 'de, 2002 yılından 2018 yılına kadar organik tarımda Türkiye'deki süreç yer almaktadır. Buna göre bazı yıllarda dalgalanmalar olmasına rağmen, artan düzende bir eğilim söz konusudur. 2002 yılında 150 olan ürün sayısı 2018 yılında 213 olarak, 2002 yılında üretim miktarı 310.125 ton iken, 2018 yılında 2.371,612 ton olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 5.1. Genel Organik Tarım Bitkisel Üretim Verileri (Geçiş Süreci Dahil)

Yıllar	Ürün Sayısı	Çiftçi sayısı	Yetiştiricilik Yapılan Alan(ha)	Doğal Toplama Alanı(ha)	Toplam Üretim Alanı(ha)	Üretim Miktarı(ton)
2002	150	12.428	57.365	32.462	89.827	310.125
2003	179	14.798	73.368	40.253	113.621	323.981
2004	174	12.751	108.598	100.975	209.573	377.616
2005	205	14.401	93.134	110.677	203.811	421.934
2006	203	14.256	100.275	92.514	192.789	458.095
2007	201	16.276	124.263	50.020	174.283	568.128
2008	247	14.926	109.387	57.496	166.883	530.224
2009	212	35.565	325.831	175.810	501.641	983.715
2010	216	42.097	383.782	126.251	510.033	1.343.737
2011	225	42.460	442.581	172.037	614.618	1.659.543
2012	204	54.635	523.627	179.282	702.909	1.750.126
2013	213	60.797	461.395	307.619	769.014	1.620.466
2014	208	71.472	491.977	350.239	842.216	1.642.235
2015	197	69.967	486.069	29.199	515.268	1.829.291
2016	225	67.878	489.671	34.106	523.778	2.473.600
2017	214	75.067	513.981	22.148	543.033	2.406.606
2018	213	79.563	540.000	86.885	626.885	2.371.612

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Organik bitkisel üretimin yaygınlaştırılması ile organik ürünler elde edilerek daha sağlıklı ürünler tüketilmesi sağlanacaktır. Organik olmayan tohumlar ve kimyasal madde kullanarak ilaçlamalar yapılan üretimlerin insan sağlığını olumsuz etkilediği ve çeşitli hastalıklara sebep olduğu ileri sürüldüğü için son yıllarda organik tarıma talep artmıştır. Ancak tamamıyla organik tarım sürecine geçiş için organik tarımın teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

6. TÜRK TARIM SEKTÖRÜNE GENEL BAKIŞ

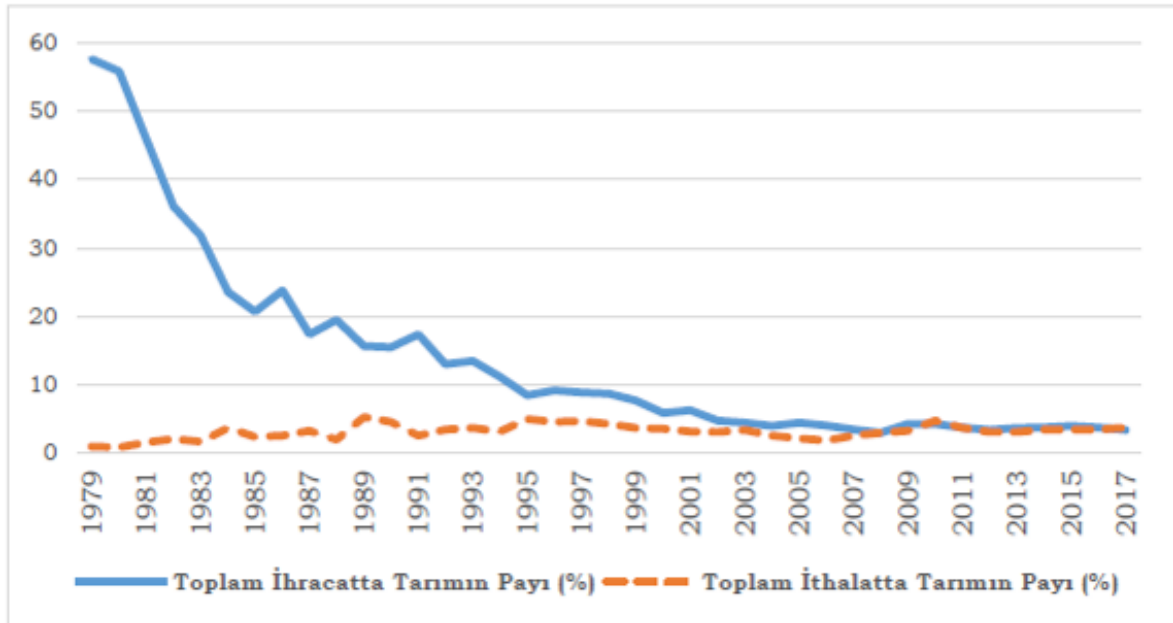
Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile, tarım sektörünün milli hasıla içerisindeki payı arasında güçlü bir ilişki vardır. Geçmişten günümüze bakıldığında Türkiye’de 1981 yılına kadar toplam ihracat içerisindeki en büyük pay tarım sektörüne ait olduğu bilinmektedir. Ancak 24 Ocak kararlarını takiben, tarımın ihracat içerisindeki payı azalmaya başlamış, tarım dışı sektörlerin payı artmaya başlamıştır. 2000’li yıllarda yayınlanan OECD raporuna göre ise Türkiye ekonomisi, dünyanın en büyük 10 gıda ihracatçı ekonomisi olarak görülmektedir.

Çizelge 6.1. Toplam Dış Ticaret ve Tarım (ISIC Rev.3, Milyon ABD Doları)

Yıllar	Toplam Dış ticaret			Tarım Dış ticaret			Toplam İhracatta Tarımın Payı	Toplam İthalatta Tarımın Payı
	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi		
1979	2.261,20	5.069,40	-2808,2	1.301,70	49,4	1252,2	57,60%	1,00%
1980	2.910,10	7.909,40	-4999,2	1.622,60	71,2	1551,4	55,80%	0,90%
1985	7.958,00	11.343,40	-3385,4	1.644,40	269,8	1374,6	20,70%	2,40%
1990	12.959,30	22.302,10	-9342,8	2.013,90	1.020,30	993,6	15,50%	4,60%
1995	21.637,00	35.709,00	-14072	1.835,00	1.797,20	37,8	8,50%	5,00%
2000	27.774,90	54.502,80	-26727,9	1.651,90	1.973,80	-321,9	5,90%	3,60%
2001	31.334,20	41.399,10	-10064,9	1.967,60	1.321,30	646,3	6,30%	3,20%
2002	36.059,10	51.553,80	-15494,7	1.743,90	1.590,80	153,1	4,80%	3,10%
2003	47.252,80	69.339,70	-22086,9	2.104,70	2.383,70	-279,1	4,50%	3,40%
2004	63.167,20	97.539,80	-34372,6	2.525,80	2.527,70	-1,9	4,00%	2,60%
2005	73.476,40	116.774,20	-43297,7	3.314,00	2.541,80	772,2	4,50%	2,20%
2006	85.534,70	139.576,20	-54041,5	3.466,60	2.634,30	832,3	4,10%	1,90%
2007	107.271,70	170.062,70	-62791	3.709,40	4.352,80	-643,3	3,50%	2,60%
2008	132.027,20	201.963,60	-69936,4	3.923,40	6.151,30	-2228	3,00%	3,00%
2009	102.142,60	140.928,40	-38785,8	4.347,40	4.593,80	-246,4	4,30%	3,30%
2010	113.883,20	185.544,30	-71661,1	4.934,70	8.895,10	-3960,4	4,30%	4,80%
2011	134.906,90	240.841,70	-105934,8	5.166,60	8.869,30	-3702,7	3,80%	3,70%
2012	152.461,70	236.545,10	-84083,4	5.188,60	7.446,60	-2258	3,40%	3,10%
2013	151.802,60	251.661,30	-99858,6	5.653,30	7.718,00	-2064,7	3,70%	3,10%
2014	157.610,20	242.177,10	-84567	6.029,70	8.588,50	-2558,8	3,80%	3,50%
2015	143.838,90	207.234,40	-63395,5	5.756,60	7.176,30	-1419,7	4,00%	3,50%
2016	142.529,60	198.618,20	-56088,7	5.397,20	7.041,30	-1644,1	3,80%	3,50%
2017	157.019,80	233.799,60	-76779,9	5.287,60	8.990,70	-3703,1	3,40%	3,80%
2018	167.920,15	233.047,30	-65.127,15	5.556,00	9.284,32	-3.728,32	3,31%	3,98%

Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018

Yukarıdaki Çizelge 6.1 incelendiğinde, 40 yıllık süre içerisinde Türkiye dış ticareti sürekli olarak artan bir seyir izlemiştir. 2018 yılında toplam dış ticaret hacmi yaklaşık 401 milyar \$ olurken; ithalat yaklaşık 233 milyon \$, ihracat ise yaklaşık 168 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2018 yılında da görüldüğü gibi Türkiye tarihinde çoğunlukla ithalat ihracattan daha büyük gerçekleşerek dış ticaret açığı meydana gelmektedir. Söz konusu süreçte tarımsal dış ticaretin düzeyi, toplam dış ticaret içerisindeki payı %60'lardan %3'lere gerilediği görülmektedir. İhracattaki azalma nedeniyle tarımın dış ticaret içerisindeki payı ve bunu takiben tarımın GSYH içerisindeki payı ciddi şekilde gerilemiştir.

Şekil 6.1. Dış Ticarete Tarımın Payı

Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018

Çizelge 6.1'e göre çizilmiş olan Şekil 6.1'e bakıldığında, tarımın ihracat içerisindeki payı 1979 yılında %57,6 iken, 1985'lere kadar sert bir düşüş ile %20,7 lere gerilemiş, sonrasında dalgalanarak azalmaya devam ederek 2018'lere gelene kadar %3,3'lere düşmüştür. Söz konusu dönemlerde ithalat ise daha stabil bir konum sergileyerek zaman içerisinde %1'lerden %3,9'lara yükselmiştir. Şimdilerde ortalama olarak birbirlerine çok yakın değerlere sahiptir. Yıllar içerisinde tarımın GSYH ve dış ticaret içerisindeki payı düşerek, tarımsal ürünlerin dağılımında önemli bir değişim yaşanmıştır. Gelişmekte olan bir tarım ülkesinin, ihracat gelirinin büyük bir kısmı tarım ürünlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, işlenmemiş tarım ürünü ihracatının, toplam tarım ürünü ihracatındaki payı giderek azalmaktadır.

Tarım sektörü Türkiye ihracatında önemli bir yer kaplamaktadır. Türkiye, üretmiş olduğu tarımsal ürünlerden, fındık, kuru incir, kuru kayısı, kuru üzüm, antep fıstığı, baklagil, pamuk, tütün, yaş meyve sebze, zeytinyağı ihracatı ile dünyanın önde gelen ülkelerindedir. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ilk 5 ülke, Almanya, Birleşik Krallık, İtalya, Irak ve ABD gelmektedir. Ülkemiz buğday, pamuk, yağlı tohumlar, mısır, pirinç gibi ürünleri de diğer ülkelerden ithal etmektedir. İthalat yapılan başlıca ülkeler ise, Rusya, Çin, Almanya, ABD ve İtalya'dır.

Çizelge 6.2. Yıllara göre tarım ürünleri alanları (Bin Hektar)

Yıllar	Toplam tarım alanı Total utilized agricultural land	Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı Area of cereals and other crop products		Sebze bahçeleri alanı Area of vegetable gardens	Süs bitkileri alanı Area of ornamental plants	Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı Area of fruits, beverage and spice crops	Çayır ve mera arazisi Land under permanent meadows and pastures
		Ekilen alan Sown area	Nadas Fallow land				
2001	40 967	17 917	4 914	909	-	2 610	14 617
2002	41 196	17 935	5 040	930	-	2 674	14 617
2003	40 644	17 408	4 991	911	-	2 717	14 617
2004	41 210	17 962	4 956	895	-	2 780	14 617
2005	41 223	18 005	4 876	894	-	2 831	14 617
2006	40 493	17 440	4 691	850	-	2 895	14 617
2007	39 504	16 945	4 219	815	-	2 909	14 617
2008	39 122	16 460	4 259	836	-	2 950	14 617
2009	38 912	16 217	4 323	811	-	2 943	14 617
2010	39 011	16 333	4 249	802	-	3 011	14 617
2011	38 231	15 692	4 017	810	4	3 091	14 617
2012	38 399	15 463	4 286	827	5	3 201	14 617
2013	38 423	15 613	4 148	808	5	3 232	14 617
2014	38 558	15 782	4 108	804	5	3 243	14 617
2015	38 551	15 723	4 114	808	5	3 284	14 617
2016	38 328	15 575	3 998	804	5	3 329	14 617
2017	37 964	15 498	3 697	798	5	3 348	14 617
2018	37 817	15 436	3 513	784	5	3 462	14 617

Kaynak: Tük

Çizelge 6.2'ye bakıldığında tarım alanları da son 15 senede yüzde 12 düştüğü görülecektir. Sebze bahçeleri alanı ise aynı dönemde yüzde 15 küçülmüştür. Son dönemde özellikle sebze fiyatları arttığından sebze bahçeleri alanına bakıldığında da düşüş açık şekilde görülmektedir. 2002'de 930 bin hektar olan sebze bahçeleri alanı 2017'de 798 bine hektara kadar düşmüştür. Bu dönemde düşüş oranı yüzde 15 olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 6.3'te 2001-2018 yılları arasında seçilmiş tarım ürünlerindeki ekilen alanları, Çizelge 6.4 ise yine aynı ürünler için 2001-2018 yılları arasındaki üretim miktarlarını göstermektedir. Çizelge 6.3 ve 6.4 birlikte incelendiğinde görüleceği üzere, söz konusu 17 yılda buğday, arpa ve pamuk üretim alanlarında toplamda azalmalar meydana gelirken, mısır, Ayçiçek ve şekerpancarı üretim alanlarında artış meydana gelmiştir. Üretim miktarları açısından ise söz konusu ürünlerden buğday, mısır, ayçiçek, pamuk ve şekerpancarında artış meydana gelmiştir. Ekilen alanı azalmasına rağmen üretim miktarı artan ürünler (örneğin buğday) için üretiminde yıllar itibariyle verimlilik artışı yaşandığı söylenebilmektedir.

Çizelge: 6.3 Yıllar İtibariyle Seçilmiş Ürünler için Ekilen Alan (Bin Hektar)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Ayçiçek	Pamuk	Şeker Pancarı
2001	935	364	55	51	68	35
2002	930	360	50	55	72	37
2003	910	340	56	54	63	31
2004	930	360	54	55	64	31
2005	925	365	60	56	54	33
2006	849	364	53	58	59	32
2007	809	342	51	55	53	30
2008	809	295	59	58	49	32
2009	810	301	59	58	42	32
2010	810	304	59	64	48	32
2011	809	286	58	65	54	29
2012	752	274	62	60	48	28
2013	777	272	65	60	45	29
2014	791	278	65	65	46	28
2015	786	278	68	68	43	27
2016	767	274	68	72	41	32
2017	766	242	63	77	50	33
2018	729	261	59	73	51	30

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve TÜİK Verileri

Çizelge: 6.4 Yıllar İtibariyle Seçilmiş Ürünlerde Üretim Miktarı (Bin Ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Ayçiçek	Pamuk	Şeker Pancarı
2001	19.000	7.500	2.200	650	2.357	12.632
2002	19.500	8.300	2.100	850	2.541	16.523
2003	19.000	8.100	2.800	800	2.345	12.622
2004	21.000	9.000	3.000	900	2.455	13.517
2005	21.500	9.500	4.200	975	2.240	15.181
2006	20.010	9.551	3.811	1.118	2.550	14.452
2007	17.234	7.306	3.535	854	2.275	12.414
2008	17.782	5.923	4.274	992	1.820	15.788
2009	20.600	7.300	4.250	1.057	1.725	17.274
2010	19.674	7.250	4.310	1.320	2.150	17.942
2011	21.800	7.600	4.200	1.335	2.580	16.126
2012	20.100	7.100	4.600	1.370	2.320	14.919
2013	22.050	7.900	5.900	1.523	2.250	16.488
2014	19.000	6.300	5.950	1.637	2.350	16.743
2015	22.600	8.000	6.400	1.680	2.050	16.022
2016	20.600	6.700	6.400	1.670	2.100	19.592
2017	21.500	7.100	5.900	1.964	2.450	21.149
2018	20.000	7.000	5.700	1.949	2.570	18.900

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve TÜİK Verileri

Çizelge 6.4'ten görüleceği üzere, arpa üretiminde %6.67 oranında azalma meydana gelirken; buğday üretimi %5,6 , mısır üretimi %159,09 , ayçiçek üretimi %199,85 , pamuk üretimi %9,04 ve şeker pancarı üretimi %49,62 artış göstermiştir. Bu ürünlerden şeker pancarı yiyecek ve içecek sektörlerinde ham madde olarak kullanıldığı için ayrıca öneme sahiptir. Ülkemizde şeker pancarından şeker üretimi oldukça iyi oranlarda olup, 2018-2019 yılları arasında Türkiye, dünyada üretilen 178,7 milyon ton şeker içerisinde 2,3 milyon tonluk payı ile Avrupa Birliğinde 3. sırada, dünya genelinde ise 4. sırada yer almaktadır. (Akın ve Başbuğ, 2019)

Geçmişte yaşanan hızlı nüfus artışları beraberinde getirdikleri kırdan kente göç ile tarımın göz ardı edilmesine neden olmuştur. Bunun yanında tarım arazilerinin yakınından geçen karayolları, bu yollar çevresinde kurulan sanayi ve madencilik faaliyetleri ile yapılan yatırımlar tarım alanlarının gerilemesine yol açmaktadır. Verimli tarımsal araziler amaç tarım dışı amaçlar için kullanılması zaten olumsuz etki yaratırken, söz konusu verimli toprak arazilerinin imara açılması tarım sektörünün gerilemesine neden olan bir diğer etmendir. Türkiye'de yapı itibariyle çok hisseli ve çok parçalı araziler yer almakta olup, bu arazilerin birleştirilmesi ve tarımsal sektörde büyük çapta üretim yapabilecek tesisler kurulması tarım sektörünün yararına olacaktır.

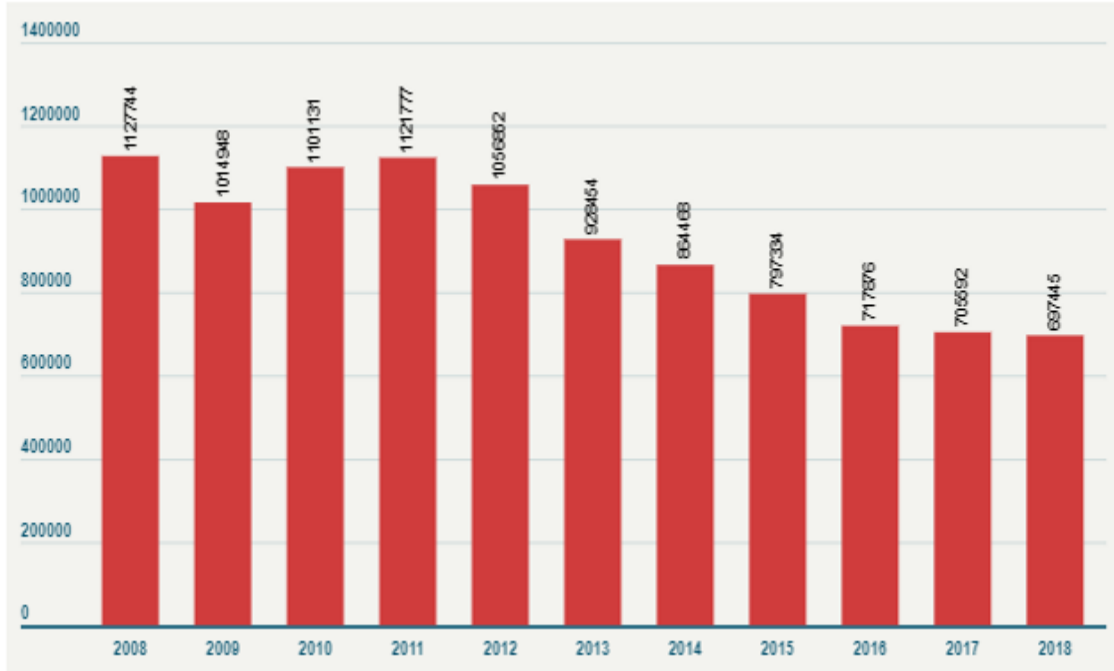
Çizelge 6.5'te yer alan 1927-2015 yılları arasında Türkiye'de genel nüfus, kent ve köy nüfusu verileri incelendiğinde, 1950li yılların Türkiye üzerinde bir dönüm noktası olduğu söylenilebilir ve bu dönemde kırdan kente göçler başlamıştır. İlk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında toplam nüfusun %76'sı kırsal alanda yaşarken, bu oran sanayileşme ile giderek azalmaya başlayarak 1950'lerde %75'e, sonrasında 1960 yılında %68'e, 1985 yılında %47'ye, 2000 yılında %35'e düşmüştür. 2007 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine geçilmiş olup, kırsal alanda yaşayanların oranı %30'a, 2015 yılında %7,9'a, 2018 yılında ise iyice düşerek %7,7'ye gerilemiştir. Aynı tarihlerde kentsel nüfusa bakıldığında, 1927'lerde nüfusun sadece %24,2'ü kentlerde yaşarken, 1950'lerde %25, 1960'larda %31,9, 1980 yıllarında %43,9 olup, 1990'larda %59'a çıkmıştır. Kentleşme ile bağlı olarak 2000'lerde kentsel nüfus da artarak %64,9, 2010 yılında %76,3 ve hızla artarak son olarak 2018 yılında %92,3 olmuştur. 1985 yılına kadar köy nüfusu kent nüfusundan fazla iken, bu yıldan sonra köy nüfusu kent nüfusunun sürekli olarak altında seyretmiştir.

Çizelge 6.5. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Toplam Nüfus, Kent ve Köy Nüfusu

YILLAR	TOPLAM NÜFUS	KENT NÜFUSU	KENT NÜFUSU ORANI (%)	KÖY NÜFUSU	KÖY NÜFUSU ORANI (%)
1927	13.648.270	3.305.879	24,2	10.342.391	75,8
1935	16.158.018	3.802.642	23,5	12.355.376	76,5
1940	17.820.950	4.346.249	24,4	13.474.701	75,6
1945	18.790.174	4.687.102	24,9	14.103.072	75,1
1950	20.947.188	5.244.337	25	15.702.851	75
1955	24.064.763	6.927.343	28,8	17.137.420	71,2
1960	27.754.820	8.859.731	31,9	18.895.089	68,1
1965	31.391.421	10.805.817	34,4	20.585.604	65,6
1970	35.605.176	13.691.101	38,5	21.914.075	61,5
1975	40.347.719	16.869.068	41,8	23.478.651	58,2
1980	44.736.957	19.645.007	43,9	25.091.950	56,1
1985	50.664.458	26.865.757	53	23.798.701	47
1990	56.473.035	33.326.351	59	23.146.684	41
2000	67.803.927	44.006.274	64,9	23.797.653	35,1
2007	70.586.256	49.747.859	70,5	20.838.397	29,5
2008	71.517.100	53.611.723	75	17.905.377	25
2009	72.561.312	54.807.219	75,5	17.754.093	24,5
2010	73.722.988	56.222.356	76,3	17.500.632	23,7
2011	74.724.269	57.385.706	76,8	17.338.563	23,2
2012	75.627.384	58.448.431	77,3	17.178.953	22,7
2013	76.667.864	70.034.413	91,3	6.633.451	8,7
2014	77.695.904	71.286.182	91,8	6.409.722	8,2
2015	78.741.053	72.523.134	92,1	6.217.919	7,9
2016	79.814.871	73.671.748	92,3	6.143.123	7,7
2017	80.810.525	74.761.132	92,5	6.049.393	7,5
2018	82.003.882	75.666.497	92,3	6.337.385	7,7

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Türkiye’de çiftçi sayısını gösteren aşağıdaki şekil 6.2’ye bakıldığında, 2008 yılından itibaren dalgalanmalar yaşasa da azalma eğiliminde olduğu ve son 10 yılda yüzde 38 azaldığı görülecektir. Özellikle son 2011 den bu zamana ciddi bir düşüş söz konusu olmakla birlikte, 2008’de 1 milyon 127 bin olan çiftçi sayısı 2018’de 697 bine kadar düşmüştür. TÜK verilerine göre ise, tarım sektöründe istihdam edilen kişi sayısı ise 2002’de 7 milyon 458 bin kişiyken, 2018 Şubat ayı itibariyle 4 milyon 983 bin kişiye gerilemiştir. Son 16 yılda 2 milyon 475 bin daha az tarım çalışanı istihdam edilerek, istihdam edilen kişi sayısının yüzde 33 azaldığı ortaya çıkmıştır.

Şekil 6.2. Türkiye’de Çiftçi Sayısı

Kaynak: Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)

Çizelge 6.6. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Gelişimi (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	18,4	19,7	6,9	54,9
2019*	18,9	19,7	5,7	55,7

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri (*2019 yılı ilk 6 aylık verilerin ortalamasıdır.)

Çizelge 6.6'da son 14 yıllık istihdamın sektörel gelişimine bakıldığında, tarımın toplam istihdamdaki payının geçmiş yıllardaki gibi hızla olmasa da giderek düşmesine rağmen hala tarımın istihdam içerisindeki payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Son 14 yıl içerisinde toplam istihdam içerisindeki tarım sektörü ve diğer sektörlerin payı aşağıdaki Çizelge 6.7'de görülmektedir. Tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı 2005 yılına bakıldığında %25,64 iken, 2019 yılında %18,15'e düşmüştür. Diğer sektörlerin istihdamdaki payı 2005 yılına bakıldığında %74,36 iken, 2019 yılında %81,85 olmuştur (2019 yılı için 5 aylık veriler kullanılarak hesaplama yapılmıştır). Buna göre yıllar içerisinde, tarım dışındaki sektörlerin istihdam oranı, tarım sektörü ile kıyaslandığında daha fazla arttığı görülecektir.

Çizelge 6.7. Türkiye'de Yıllar İtibariyle İstihdam ve Tarımın Payı

YILLAR	Toplam İstihdam	Tarım İstihdamı	Tarımın İstihdam İçindeki Oranı (%)	Tarım Dışı İstihdam	Tarım Dışı Sektörün İstihdam İçindeki Oranı (%)
2005	19.608	5.028	25,64	14.580	74,36
2006	19.947	4.663	23,37	15.284	76,62
2007	20.239	4.570	22,58	15.669	77,42
2008	20.591	4.605	22,36	15.986	77,64
2009	20.647	4.758	23,04	15.889	76,95
2010	21.883	5.110	23,35	16.773	76,65
2011	23.227	5.391	23,21	17.836	76,79
2012	23.955	5.294	22,10	18.662	77,90
2013	24.650	5.203	21,11	19.447	78,89
2014	25.917	5.455	21,05	20.462	78,95
2015	26.636	5.465	20,52	21.171	79,48
2016	27.216	5.305	19,49	21.911	80,51
2017	28.190	5.457	19,36	22.734	80,64
2018	28.725	5.303	18,46	23.422	81,54
2019*	27.995	5.081	18,15	22.914	81,85

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Çizelge 6.8. Ülkelerin Sektörel Çalışma Oranları (2018)

ÜLKE ADI	Tarım sektöründe çalışan oranı (%)	Sanayi sektöründe çalışan oranı (%)	Hizmet sektöründe çalışan oranı (%)
İngiltere	1,1	18,1	80,7
Belçika	1,2	20,6	78,2
Almanya	1,3	27,1	71,6
Lüksemburg	1,4	10,6	88,1
ABD	1,4	19,4	79,1
Kanada	1,5	19,5	79,0
İsveç	1,8	18,0	80,2
Danimarka	2,2	18,6	79,2
Hollanda	2,2	16,3	81,4
Fransa	2,6	20,3	77,1
Japonya	3,4	24,5	72,1
Finlandiya	3,7	22,0	74,3
İtalya	3,8	25,8	70,4
Avusturya	3,9	24,7	71,4
İspanya	4,3	19,9	75,8
Rusya	5,8	26,9	67,2
Bulgaristan	6,9	29,8	63,3
Hırvatistan	6,9	26,3	66,8
Polonya	10,1	31,5	58,4
Yunanistan	12,0	15,3	72,7
Türkiye	18,4	26,7	54,9
Romanya	22,6	30,1	47,3

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki Çizelge 6.8’de yer alan bazı gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında tarımın toplam nüfus içindeki payı oldukça düşük seyrederken, Türkiye’de %18,4 oranındadır. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, Türkiye’de tarım sektörü geçmişe kıyasla azalsa da hala önemini ciddi ölçüde korumaktadır.

2018 yılı verileri incelendiğinde , Türkiye’de istihdamın içerisinde tarımın payı %18,4 iken, Çizelge 6.9’dan da görüleceği gibi, GSYH içerisinde tarımın payı % 5,8’dir. Bu durum ise, diğer sektörler nazaran tarım sektörü aleyhinde bir gelir dağılımı bozukluğu olduğuna işaret etmektedir. GSYH içerisinde tarımın payının bu kadar düşük olması, tarım sektöründe yer alan nüfusun büyük bir kısmı yoksulluk sınırında hatta daha da altında yaşıyor olduğunu göstermektedir. Tarımsal GSYİH’nin yıllar itibariyle az da olsa azalış göstermesine bakıldığında ekonomik gelişmelerle birlikte, Tarımsal GSYİH’nin, genel GSYİH içerisindeki payının azalması, tarım sektörünün önemsiz bir sektör olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü sanayi ve hizmet sektöründeki büyüme, tarım

sektöründen daha fazla olduğu için toplam GSYİH içerisindeki tarım sektörünün payı azalış göstermektedir.

Çizelge 6.9. Tarımın GSYH İçindeki Payı (%)

Yıllar	Tarımın Payı (%)
1998	12,5
1999	10,5
2000	10,1
2001	8,9
2002	10,3
2003	9,9
2004	9,4
2005	9,3
2006	8,2
2007	7,5
2008	7,5
2009	8,1
2010	9,0
2011	8,2
2012	7,8
2013	6,7
2014	6,6
2015	6,9
2016	6,2
2017	6,1
2018	5,8

Kaynak:TÜİK

Türkiye’de tarımın desteklenmesinin yanında asıl önemli olan tarımsal sektörün gelişimi ve verimliliğin artırılması olduğu unutulmamalıdır. TÜİK verileri incelendiğinde, Türkiye’de son 15 yılın en yüksek gıda enflasyonu ile karşı karşıya kaldığımız görülmektedir. Söz konusu bu durum ise uygulanmakta olan üretim modellerinden, devlet politikalarından, ürün tedarik sistemine kadar birçok nedenden kaynaklanmaktadır. Hali hazırda TL’nin değer kaybederek enflasyonun yükseldiği bir ekonomide, artan girdi maliyetleri sebebiyle tüketicilere yüksek arz fiyatları olarak yansıyor.

Geçmişe bakılacak olursa, 2010 yılının son enflasyon raporunda da benzer durumlardan söz dildiği görülebilir. Öyle ki, 2010 yılında yaşanan kuraklığın da neden olduğu buğday üretimi kritik ölçüde azalmıştı ve bu nedenle işlenmemiş gıdalarda oluşan sert fiyat artışları etkisiyle enflasyon 9,24'lere yükselmişti. 2010 yılında yaşanan gelişmeler de yine hava şartlarındaki ani değişimlerinin üretimi etkilemesinin kanıtı niteliğindedir. Aynı duruma 2011 yılında yayınlanan enflasyon raporunda da değinilmiş

olup, gıda fiyatlarının sürekli değişmesine neden olan temel unsur olarak hava şartlarındaki değişkenliklerin yanında üretim modelindeki yapısal sorunlara da değinilmiştir.

2018 yılı Üçüncü Enflasyon Raporu'nda da belirtildiği üzere, Türk tarım sektörünün yapısal sorunlarının başlıcaları; tarımda karşılaşılan arz açıkları, tarımsal ürün stoklama zorlukları, üretim aşındaki araçların çokluğu ve ürün teslim aşamasındaki teknolojik gerilik yer almaktadır. Söz konusu yapısal sorunların yanında ülkece karşılaştığımız kötü hava koşulları, aşırı ve düzensiz yağışlar, sel ve dolu felaketleri gibi meteorolojik sebepler nedeniyle azalan üretim, gıda enflasyonunun yükselmesine neden olmuştur. Türkiye'de üretim verileri kıyaslandığında, 2017 yılına göre 2018 yılında ciddi bir üretim düşüşü görülmektedir. Üretimdeki bu düşüş, gıda enflasyonunun hızla yükselmesine sebep olmaktadır. Nitekim 2018 yılının son yarısında karşılaşılan patates ve soğan fiyatlarının ani yükselişi Türk tarım sektöründe bir şeylerin yolunda gitmediğinin göstergesi olmuştur. 2017 yılında %9,6'larda olan tarımsal üretici fiyat endeksi artışı; 2018 yılından 2019 yılı başına kadar %25,5'lara ulaşmıştır. Tarımsal üretim düşüşleri 2018 yılı ortasından 2019 yılı ilk yarısına kadar ciddi ölçüde etkisini sürdürmektedir. Hükümet, enflasyon ve döviz kurundaki ciddi artışlar yüzünden üretimdeki bu düşüşün etkilerini telafi etmek için ürün ithalatı da yapamamıştır.

Türk tarımında yapısal sorunların başında gelen tarım ürünü arzının dalgalı bir seyir izlemesi; çiftçilerin bilgi düzeyinin düşük olması, küçük ölçekli üretim yapılması, tarımsal üretimde modern tekniklerin yeterince kullanılamaması gibi sorunlar, dengesiz iklim koşulları ile birleşince tarımsal ürün fiyatları da dengesiz bir seyir izliyor. Genellikle küçük üreticiler olduğu için iklim koşulları üretimin temel etkeni haline gelmektedir. İklim koşulları sebebiyle tarımsal üretimin kayda değer ölçüde azaldığı 2018 yılında düzensiz yağışlar, kötü giden iklim koşulları sebebiyle tarımsal üretim ciddi oranda zorlanmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı yüksek maliyet ve karşılığında düşük kar ile devam eden tarım sektöründe zaman geçtikçe istihdam oranı azalmaktadır.

Türkiye tarım sektöründe ortaya çıkan bu yapısal sorunlarla başa çıkabilmek için ciddi reformlara ihtiyaç duymaktadır. Öncelikle tarım sektöründe zaman içerisinde kaybedilen önem yeniden kazandırılmalı, tarımsal açıdan bu kadar verimli bir ülke tarım ürünü ithal etmekten kurtarılmalıdır. 2015 yılından bugüne konuşulan tarım ürünleri arzı için erken uyarı sistemi ve ürün gözetimi mekanizması bir an önce hayata geçirilmelidir.

Yine uzun yıllardır konu edilen gıda güvenliğinde de ilerleme kaydedilmelidir. Kayıt dışı istihdamın oldukça yüksek olduğu tarım sektöründe denetimler artırılarak kayıt dışılığın azaltılması gerekmektedir. Çiftçiler belirli aralıklarla eğitim görmeli, toprak, tohum ve üretim aşamaları konusunda sık sık bilgilendirilmelidirler. Atıl durumda olan verimli arazilerin tarımsal üretime kazandırılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Tarım sektörü için gerekli olan teknolojik alt yapı kurularak akıllı tarım sistemleri hayata geçirilmeli, kayıtlı ve güvenli tarım üretiminin kurulması devlet tarafından da desteklenmelidir.

6.1. On birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kapsamında Tarım Sektörü

Kalkınma planı; bir ülkedeki mevcut ekonomik durumu belirleyerek, plan dönemi içinde söz konusu kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan planlardır. Ülkemizde ilk kez 1961 Anayasası ile 1963 yılında Beş Yıllık Kalkınma Planları hayata geçirilmiştir. Tarihsel açıdan bakıldığında Türkiye’de hazırlanan ve uygulanan kalkınma planları aşağıdaki Çizelge 6.10’da belirtildiği gibidir. Ülkemizde uygulanan ilk 9 kalkınma planı Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmış olup, 10. Kalkınma Planı Kalkınma Bakanlığı tarafından, 11. Kalkınma Planı ise Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanmıştır. 8 Temmuz 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasının ardından TBMM’ye sunularak kabul edilen 11. Kalkınma Planı 2019 – 2023 yılları arası dönemi kapsamaktadır.

Çizelge 6.10. Türkiye’de Uygulanan Kalkınma Planları

	Plan Adı	Plan Dönemi	Planı Hazırlayan Kurum
1	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1963-1967	DPT
2	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1968-1972	DPT
3	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1973-1977	DPT
4	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1979-1983	DPT
5	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1985-1989	DPT
6	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	1990-1994	DPT
7	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1996-2000	DPT
8	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	2001-2005	DPT
9	Dokuzuncu Kalkınma Planı	2007-2013	DPT
10	Onuncu Kalkınma Planı	2014-2018	Kalkınma Bakanlığı
11	On Birinci Kalkınma Planı	2019-2023	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Kaynak: DPT

11. Kalkınma planının hedefleri genel itibariyle, istikrarlı ve güçlü bir ekonomi, rekabetçi bir üretim modeli ve verimlilik artışı, nitelikli iş gücü, yaşanılabilir gelişmiş şehirler ve sürdürülebilir çevre ile hukuk devleti ve demokratikleşme başlıkları üzerine hazırlanmıştır. 11. Kalkınma planında tarım, turizm ve savunma sanayii öncelikli gelişme alanları olarak belirlenmiştir.

11. Kalkınma Planı doğrultusunda, üretimde refah artışı sağlayacak yapısal reformlar ve politikalar eşliğinde üretimde rekabet artırılacak ve hedeflenen verimlilik artışı sağlanabilecektir. Bunun yanında beşeri sermayenin güçlendirilmesiyle birlikte sağlanacak refahın, toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre başlığı ile; kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin artırılması ile kır – kent arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması, bununla birlikte çevrenin korunması hedeflenmektedir.

Planda da belirtildiği gibi, iklim değişikliğinin küresel düzeyde etkilerinin arttığı, artan gıda talebi, kentleşme, azalan ve etkin kullanılması gereken su kaynakları sebebiyle; çevre ve biyo-çeşitliliğin korunması, daha az kaynak ile daha çok üretim yapar hale gelmesi ve bu süreçte iklim değişikliklerinden en az düzeyde etkilenilmeye çalışılması, tüm bunların yanında nitelikli iş gücü ve teknolojiye dayalı bir tarım sektörüne ihtiyaç duyulmaktadır. İçinde bulunduğumuz süreçte sağlıklı ve organik tarım ürünlerine talep artmaktadır. Bu sayede katkısız ve sağlıklı tarımsal ürünlerin tüketiciye ulaştırılması adına çeşitli yöntemlere eğilimin güçleneceği konusunda planda da değinilmektedir. Zaman geçtikçe daha da önemli hale gelen toprak ve su kaynaklarının etkin kullanımı, gıda güvenliği, çiftçilerin göç etmesinin önüne geçilmesi, tarımda teknolojinin kullanımının giderek yaygınlaştırılması, kırsal kalkınmanın daha da desteklenmesi, pazarlama kanallarının artırılarak artan talebe cevap verebilir hale getirilmesi gibi hedefler de planda yer almaktadır. tarım- sanayi iş birliğinin geliştirilmesine yönelik üretim modelleri de planda uygulanacaklar arasında yer almaktadır.

10. Kalkınma Planı döneminde, tarımsal desteklerin artırılması, gıda güvenliği, toprak ve su kaynaklarının etkin kullanımı, tarım sektöründe araştırma geliştirme çalışmalarının artırılması, tarımsal işletmelerin modernize edilmesi, bitki ve hayvan sağlığı ile çevrenin korunması gibi çeşitli oluşumlarla tarım sektöründe reform çalışmaları yapılmıştır. 10. Kalkınma Planı çerçevesinde, tarımsal arazilerin toplulaştırma

çalışmalarına önem verilmiş olup, bu süreçte 8 bin hektar tarım alanı toplulaştırılmıştır. Plan döneminde kaynakların verimli kullanımı çerçevesinde sulama altyapısının iyileştirilmesi hedefine ilişkin çalışmalara öncelik verilmiş, 487 bin hektar sulama alanı işletmeye açılmıştır.

11. Kalkınma Planı doğrultusunda, uygulanacak verimlilik artışı ve rekabet gücünü artıran politikalar sonucunda, plan dönemi sonunda; reel GSYH'nin yıllık ortalama %4,3 artacağı, cari GSYH'nin 1.080 milyar dolara ulaşacağı, nüfusun yaklaşık 5 milyon artacağı ve 86,5 milyona ulaşacağı, kişi başına gelirin 12.484 dolara ulaşacağı, 4,3 milyon ilave istihdam ile %50,8 istihdam oranına ulaşılacağı bu sayede işsizlik oranının %9,8'lere gerileyeceği, imalat sanayiinde yaşanacak verimlilik artışı beklentisiyle, sanayinin GSYH içindeki payının %24,2'ye çıkacağı ancak tarım sektörünün yıllık ortalama büyüme oranı %3,1 olması ve GSYH içindeki payı %5,4'lere gerileyeceği ve hizmetler sektörünün payının ise %60,1'lerde olacağı beklenmektedir.

Çizelge 6.11. 11. Kalkınma Planı Büyüme ve İstihdam Gerçekleşme ve Hedefleri

Yıllar	2018	2023
Temel Göstergeler		
GSYH (2009=100 Zin. Hac., Milyar TL)	1.737	2.142
GSYH (Cari, Milyar TL)	3.701	7.453
GSYH (Cari, Milyar Dolar)	784	1.080
Nüfus (Yıl Ortası, Milyon Kişi)	81,4	86,5
Kişi Başına GSYH (Cari, Dolar)	9.632	12.484
Kişi Başına GSYH (SAGP, Dolar)	28.205	37.423
Katma Değerin Sektörel Dağılımı (Cari GSYH'ya Oran, Yüzde)		
Tarım	5,8	5,4
Sanayi	22,2	24,2
Hizmetler	61,5	60,5
İşgücü Piyasası		
İşgücüne Katılma Oranı (%)	53,2	56,4
İşgücü (Milyon Kişi)	32,3	36,7
İstihdam (Milyon Kişi)	28,7	33
İstihdam Oranı (%)	47,4	50,8
İşsizlik Oranı (%)	11	9,8

Kaynak: 11. Kalkınma Planı

Ülkemizde son dönemlerde karşı karşıya kaldığımız gıda enflasyonunu azaltmaya yönelik, plan çerçevesinde, tarım ürünlerinin üretimden satışa kadarki süreçte sevkiyat, araçlar ve depolama konusunda gereken önlemler alınacak, gerekli düzenlemeler yapılacak, tarımsal ürün sektöründe ürün bazlı ve bölge bazlı planlamalar yapılacaktır. Gıda ürünleri lojistiği ve depolaması konusunda uluslararası standartlara uygun düzenlemeler yapılacak, bu sayede rekabetçi yapı güçlendirilecektir. Yeni tarımsal yöntemlerden olan ve ürün fiyatlarındaki dalgalanmaları en aza indirmeye fayda sağlayacak lisanslı depoculuğun uygulama alanı genişletilecek, destekleme süreçleri devam edecektir. Bu süreç içinde, rekabete açık ürün piyasası oluşturulmasına yönelik, bitkisel ve hayvansal ürün ihtisas borsaları daha aktif hale getirilecektir. Aynı zamanda lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması amacıyla, ürün muhafaza etme ve analiz etme destekleri artırılacaktır. Gıda ürünlerinde fiyat dalgalanmalarının yakından takip edilebileceği, 'Ürün Gözetim Mekanizması' uygulamaya geçirilecektir.

11. Kalkınma Planı'nda öncelikli gelişme alanlarından sayılan tarım sektörü için, çevresel ve ekonomik anlamda sürdürülebilir, ülke içi beslenmeyi karşılayanın yanında uluslararası piyasalarda rekabetçi bir güce sahip, teknolojiyi tüm üretim aşamalarında kullanabilen, altyapıda mevcut sorunların üstesinden gelmiş, yüksek verimlilik sahibi hedefleri belirlenmiştir. Planda, tarım arazilerinin etkin kullanımı ve yönetiminin sağlanması ile tarım dışı kullanım alanlarının azaltılacağı, bununla birlikte atıl arazilerin de tarımsal üretime kazandırılacağı, tarım arazilerinin miras yoluyla bölünüp parçalanmasının önleneyeceği gibi bir çok tarımsal desteklerin artacağı belirtilmiştir. Ayrıca, dış ticarete yapılacak destekler sayesinde, tarım ürünlerinin ihracat pazarındaki yeri korunacak, ticari kalite denetimleri ile uluslararası piyasalara uygun kalite ve standartlara sahip olması sağlanacaktır.

Tarım sektöründe en önemli etkenlerden olan sulama ile ilgili olarak, suyun etkin ve verimli kullanılmasına yönelik yağmurlama ve damla sulama gibi teknolojik sulama sistemlerinin kullanılmasının yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Bunun yanında tarım sektörü kaynaklı su kirliliğinin de önlenmesi hedeflenmiştir. Bitkisel üretimin artırılmasına yönelik olarak girdi destekleri, üretim sürecindeki maliyet kalemlerine bakılarak ,örneğin mazot ve gübre, belirlenecektir. Bununla birlikte üreticinin gelirini korumaya ilişkin faaliyetler destekleme alanına alınacaktır.

Tarımsal eğitim artırılmaya yönelik, öncelikli olarak kadın ve genç çiftçilere, toprak, gübre, sulama, tarımda teknoloji kullanımı, maliyetlerin minimizasyonu, kaliteli üretim konularında eğitimler ve kurslar düzenlenmesi hedeflenmiştir. Üretici birlikleri tarım konusunda eğitim düzenlemeleri ve yayım etkinlikleri konusunda desteklenecektir. Bu sayede kırsal kesimin beşeri sermayesi gelişecek, tarım danışmanlığı faaliyetleri artacak, eğitimler sayesinde kaliteli ürünler elde edilecektir.

Plan çerçevesinde; tarım sektörüne yönelik iyi tarım uygulamaları, organik tarım, sözleşmeli üretim, kümelenme, araştırma, pazarlama ve markalaşma faaliyetleri ile uluslararası rekabet edilebilirlik desteklenecektir. Akıllı tarım sistemleri başta olmak üzere, tarımda teknolojinin kullanımını sağlayan yeni üretim teknikleri geliştirilerek, geliştirilen bu teknikler desteklenecektir. Tarım sektöründe üretici örgütlüğü artırılmalıdır, üretimden dağıtımına kadar araçlar azaltılmalı, tüketicinin gıda ürünlerine uygun fiyatlar ile erişebilmesi sağlanmalı, üretici ile tüketici arasındaki bağlantıyı sağlayacak ürün birlikleri kurulmalıdır.

6.2. 2018-2022 Stratejik Plan Kapsamında Tarım Sektörü

Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve çevresel durumunu dikkate alarak 2019-2023 dönemlerini kapsayan Stratejik Plan çalışmalarını ortaya koymuştur. 2019-2023 Stratejik Plan hazırlanırken; 11. Kalkınma Planı, BM 2030 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2019-2021 dönemini kapsayan Yeni Ekonomik Program, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2014-2020), Çölleşme ile Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı (2015- 2023), Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (2014-2023), Ulusal Kuraklık Yönetimi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2017-2023), Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2018-2022), Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023) dikkate alınmış olup, stratejik hedefler bu esaslar çerçevesinde belirlenmiştir. (2019-2023 Stratejik Plan s.23)

2019-2023 dönemini kapsayan Stratejik Plan'da ; tarımsal üretimde verimlilik artışı sağlanması, istikrarlı ve kaliteli üretim yapılması ve kırsal refahın artırılması ana hedeflerdendir. Tarımsal ürünlerde gıda arzını sağlamak, yeni teknolojiye uyumlu üretim sistemi geliştirmek, ürün çeşitliliğinin artırılması planın amaçlarındandır. Rekabet edilebilirliği yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörü için; kırsal alanda istihdam

olanaklarının artırılması, hali hazırda üretim yapan çiftçilere gerekli destekler verilmesi ve eğitim planlamaları, tarım sektörünün verimliliğini artıracak politika araçları geliştirilmelidir.

Stratejik planda, tarımsal üretimde gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığının korunması, üretimden tüketime geçen sürenin güvence altına alınması da amaçlanmıştır. Gıda kontrolleri ve denetimleri artırılmalı, kaliteli ürün desteklenmelidir.

Tarım sektöründe en önemli faktörlerden sayılan su kaynaklarının etkin kullanımı ve israfının önlenmesine yönelik çalışmalar da yine plan çerçevesinde ele alınmıştır. Suyun miktar ve kalite bakımından korunabilmesi için AB mevzuatlarına uygun planlamalar yapmak gerekmektedir.

Sadece ülkemizde değil, tüm dünya için tehlike haline gelen iklim değişikliği ile mücadele, plan çerçevesine dahil edilmiştir. İklim değişikliğinin tarım ürünleri üzerine etkileri araştırılmalı, bu etkilerin en aza indirilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır. Aynı zamanda iklim değişikliği ile toprağın etkilenmesi, kuraklık ve çölleşme ile mücadele kapasitesi artırılmalıdır.

6.3. Brexit Sürecinde Türkiye Dış Ticareti

AB'ne aday ülke konumunda olan Türkiye, birliğe girebilmek için üretim modelleri ve tarım sektörü politikaları bakımından OTP'ye uyum sağlaması gerekmektedir bu nedenle tarımsal politikalarını OTP çerçevesinde düzenlemesi ve ikili ticarete uygulamadaki kotaların kaldırılması gerekmektedir. bu sayede tarım ürünleri dış ticaretinde liberalleşme yoluna girilecektir.

Birleşik Krallık'ın 2016 yılında yaptığı referandumda %51,9 oranıyla AB'den ve OTP'den ayrılma kararının 29 Mart 2017 tarihinde kesinleşmesiyle Brexit süreci başlamıştır. 2005 yılından bu güne AB katılım müzakereleri yürüten Türkiye; Birleşik Krallık'ın ayrılma kararıyla Brexit sürecine girmiş olan AB ile ilişkilerini doğru yönetebilmek için, hem OTP'deki düzenlemeleri hem de Brexit sürecini yakından takip etmelidir. Gıda ithalatçısı konumunda olan Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma sürecinden tarım sektörü de etkilenecektir. Olası bir anlaşmasız Brexit döneminde en fazla zarar

görecek ülkelerin başında Türkiye gelmektedir çünkü İngiltere Türkiye için Almanya'dan sonra ikinci ihracat pazarı konumundadır. Brexit süreci tarımın yanı sıra otomotiv ve tekstil alanında da oldukça ciddi ekonomik kayıp demektir.

Çizelge 6.12. Türkiye ile İngiltere Arasındaki Dış Ticaret

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	5,91	4,69	10,6	1,22
2006	6,81	5,13	11,94	1,68
2007	8,62	5,47	14,09	3,15
2008	8,15	5,32	13,47	2,83
2009	5,54	3,46	9	2,08
2010	7,22	4,67	11,89	2,55
2011	8,16	5,84	13,2	2,32
2012	8,7	5,62	14,33	3,07
2013	8,78	6,28	15,07	2,5
2014	9,9	6,01	15,92	3,89
2015	10,56	5,7	16,22	4,9
2016	11,69	5,32	17,01	6,37
2017	9,6	6,55	16,15	3,05
2018	11,11	7,45	18,56	3,66
2018 (Ocak-Ekim dönemi)	9,24	6,6	15,84	2,64
2019 (Ocak-Ekim dönemi)	9,1	4,28	13,38	4,82

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

TUIK verilerine göre; yılda ortalama Türkiye’de üretilen 170 bin otomobil ve 2 milyar dolar değerinde tekstil ürünü İngiltere’ye ihraç ediliyor. Çizelge 6.12’de görülebileceği gibi, Türkiye-İngiltere ticaret hacmi 2018 yılı itibarıyla 18,6 milyar dolar seviyesine ulaşmış olup, Türkiye İngiltere’ye 11,1 dolar ihracat yaparken, 7,4 milyar dolar ithalat ile dış ticaret fazlası vermiştir. 2017 yılına göre İngiltere’ye yapılan ihracat %15,7, ithalat %13,7 artmıştır. 2019 yılı verilerine bakıldığında ise Ocak-Ekim dönemi için %9,1 ihracat ve %6,6 ithalat ile dış ticaret dengesi %13,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin İngiltere ihracatında en kuvvetli olduğu alanlar ise otomotiv, tekstil, elektronik ve beyaz eşyadır. Çizilen senaryolara bakıldığında anlaşmasız Brexit dönemi meydana gelirse ülkemiz bu durumdan fazlasıyla olumsuz etkilenecektir. İngiltere’nin AB’den ve dolayısıyla gümrük birliğinden çıkması Türkiye’nin ihracatının azalmasına ve Türk ürünlerine ayrıca gümrük vergisi uygulanacağına işaret eder. Bu nedenle Birleşik Krallık ile Türkiye arasında çalışma grubu kurulmuştur. İki ülke de Brexit sürecinin ekonomik ilişkileri minimum düzeyde etkilemesi için çalışmaya devam etmektedir. Her iki ülke de

serbest ticaret anlaşması imzalamak istemesine rağmen, AB'ne vermiş oldukları taahhütler nedeniyle imzalamamaktadır.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin, tarımsal üretim açısından kendi ihtiyacını karşılayabilecek bir ülke olduğu düşünülmektedir. Ayrıca dış ticaret ve ihracat içerisinde tarımın ve tarıma dayalı sanayi mallarının oranı yüksek olduğundan, tarımsal dış ticaret Türkiye için büyük önem arz etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde ülkelerin izlemiş olduğu aşırı korumacı ekonomi politikaları, devletleri savaşa sürüklüyor ve dış ticaretten uzaklaşmalarına neden oluyordu. Ülkeler dünya ekonomisinin içinde bulunduğu kötü durumun farkına vararak uluslararası ticarete iş birliğinin önemini ortaya koymuşlardır. Bu sebeple 1947 yılında GATT Anlaşması imzalanmış ve bu alanda önemli bir adım atılmıştır. GATT'ın temel hedefi, ülkeler arasında yer alan tercihli ticaret anlaşmalarının önlenmesi ile gümrük tarifelerinin indirilmesi ve üyeler arası ticaret anlaşmalarında arabuluculuk işlevi görmesidir. 1947 yılından itibaren birçok dünya ülkesi uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve dış ticaretin serbestleştirilmesi için çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1994 yılında Uruguay Turu esnasında kurulan DTÖ ise bu çalışmalar içerisinde bir dönüm noktası olmuştur. Ülkeler yüksek gümrük vergilerinden vazgeçmiş, ticaret iş birlikleri yapılmaya başlanmıştır. IMF, WB ve GATT önerdikleri çözümler genelde serbest ticaret üzerine kuruludur. Ancak serbest ticaret gelişmekte olan ülkelere yarardan çok zarar vermektedir. Öyle ki, serbest ticaret ortamında GOÜ'lerin ekonomisi sürekli olarak dış ticaret açığı vermektedir, bu açığı bir şekilde kapatmak isteyen GOÜ'ler, diğer ülkelere borç almakta ve bu nedenle dış ülkelere bağımlı hale gelmektedir. Bu nedenle dış ticarete serbestleşmenin faydadan çok zarar vermesini engellemek gerekmektedir.

BM tarafından yapılan gelecek tahminlerine göre, 2030 yılında dünya nüfusunun 8,6 milyar, 2050 yılında ise 9,8 milyara ulaşacağı beklenmektedir. Genel itibariyle her yıl dünya nüfusuna, neredeyse Türkiye'nin nüfusu kadar insan eklenmektedir. Türkiye'nin 82 milyona ulaşan nüfusu ise, her yıl neredeyse 1 milyon artmaktadır. Türkiye ve dünyada hızla artan nüfus ile birlikte, besin gereksinimi de paralel oranda artmakta ve tarımsal üretimin sürdürülebilir olmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Dünya ticaretinde büyük öneme sahip olan tarım sektöründe ihracatın artırılması ve hedeflenen seviyeye gelinebilmesi amacıyla, ülkelerin izlemesi gereken yollar şöyle sıralanabilir; üreticilere verilen desteklerin artırılmasının yanında eğitim ve sosyal hakların da sağlanması, üretimdeki kalifiye eleman eksikliğinin giderilmesi, tarımsal üretim ve tarımsal ihracatçı birliklerin daha etkin çalışmasının sağlanması, günümüzün önemli problemlerinden olan iklim değişiklikleri konusunda ve çevre ile ilgili toprak, su gibi her türlü konuda duyarlı davranılması, bu konuda gerekli önlemlerin alınması ve verimi düşürecek etkilerin minimum olması için çalışılması, pazarlama faaliyetleri üzerinde yoğunlaşılması, tarımsal üretim ve ihracat konularında bilgi altyapısının oluşturulması, kırsal, sektörel ve bölgesel kalkınma projeleri oluşturulup uygulamaya konulmasıdır. Türkiye'nin son yıllardaki durumu göz önüne alındığında tarımsal üretimde giderek hammadde bağımlısı bir durum sergilediği görülebilir. Bu nedenle Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatını artırmak için giderek artan oranda hammadde ithal etmek zorunda kalacaktır. Bu durum ise dış ticarete olan katkısının ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

Türk tarım sektörüne bakılacak olursa, tarımda karşılaşılan arz açıkları, tarımsal ürün stoklama- depolama zorlukları, üretim aşındaki araçların çokluğu ve bunun ürün fiyatlarını direk etkilemesi, ürün üretim ve teslim aşamalarındaki teknolojik gerilik, kötü hava koşulları, aşırı ve düzensiz yağışlar, sel ve dolu felaketleri gibi meteorolojik sebepler nedeniyle azalan üretim, dolaylı olarak bunların sebep olduğu gıda enflasyonu gibi çok sayıda yapısal sorunla karşı karşıya olduğu söylenebilir.

Türkiye tarım sektöründe ortaya çıkan bu yapısal sorunlarla başa çıkabilmek için ciddi reformlara ihtiyaç duymaktadır. tarımın desteklenmesinin yanında asıl önemli olan tarımsal sektörün gelişimi ve verimliliğin artırılması olduğu unutulmamalıdır. Türk tarım sektöründe temel başlıklar itibariyle yapılması gerekli olduğu görülen reformlar; tarım sektöründe zaman içerisinde kaybedilen önem yeniden kazandırılmalı, tarım ürünleri arzı için erken uyarı sistemi ve ürün gözetimi mekanizması hayata geçirilmeli, gıda güvenliğinde de ilerleme kaydedilmeli, tarım sektöründe denetimler artırılarak kayıt dışılığın azaltılması gerekmekte, çiftçiler belirli aralıklarla eğitim görmeli, toprak, tohum ve üretim aşamaları konusunda sık sık bilgilendirilmeli, atıl durumda olan verimli arazilerin tarımsal üretime kazandırılmalı, akıllı tarım sistemleri ve lisanslı depoculuk gibi modern tarım sistemleri hayata geçirilmeli, kayıtlı ve güvenli tarım üretiminin kurulması

devlet tarafından da desteklenmeli, tarımsal açıdan bu kadar verimli bir ülke tarım ürünü ithal etmekten kurtarılmalıdır.

Türk tarım sektöründe dış ticarete serbestleşme sürecinde yaşanacak olumsuz durumlardan ancak yapısal değişiklikler ve sektörde yaşanabilecek gelir kayıplarının karşılanması gibi önlemlerle başa çıkılabileceği, içinde bulunduğumuz tarım sektörü yapısı ile, AB ticaret sistemine adapte olunmakta güçlük çekileceği düşünülmektedir.

2018 yılında Türkiye ekonomisinin karşı karşıya kaldığı gıda enflasyonu ve yükselen gıda fiyatları yapısal sorunlara karşı uygulanacak reformlara hız vermesi gerektiğini bir kez daha ortaya koyduğu düşünülmektedir. Nitekim 2018 yılının son yarısında karşılaşılan patates ve soğan fiyatlarının ani yükselişi Türk tarım sektöründe bir şeylerin yolunda gitmediğinin göstergesi olmuştur. Tarımsal üretim düşüşleri 2018 yılı ortasından 2019 yılı ilk yarısına kadar ciddi ölçüde etkisini sürdürmektedir. Hükümet, enflasyon ve döviz kurundaki ciddi artışlar yüzünden üretimdeki bu düşüşün etkilerini telafi etmek için ürün ithalatı da yapamamıştır.

Kendini hem Türk lirasının değer kaybettiği hem de enflasyonun yükseldiği bir ekonomi içerisinde bulan Türkiye, enflasyonu etkileyen tüm alt başlıklarda reformlar yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. TCMB tarafından 31 Temmuz 2018 tarihinde açıklanan 2018 Üçüncü Enflasyon Raporu'nda, yükselen enflasyonun sebepleri arasında gıda fiyatları da gösterilmiştir. TÜİK verilerine göre, son 15 yılın en yüksek gıda enflasyonun görüldüğü ülkemizde gıda fiyatı dalgalanmalarına bakıldığında; tarım sektörü üretim modellerinden uygulanmakta olan devlet politikaları, ürün tedarik sistemi gibi birçok farklı alandaki sorunlardan kaynaklanmaktadır. TCMB ülkede enflasyonu etkileyen temel sektörlerin başında gelen tarımda, karşı karşıya kalınan yapısal sorunların çözülmesi için, "İşlenmemiş Gıda Enflasyonunda Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri" başlığında önerilerini paylaşmıştır.

2018 üçüncü çeyreğinde, Türk lirasının değer kaybının yanında, yüksek girdi maliyetleri ile karşı karşıya kalınması sebebiyle işlenmiş gıda ürünleri fiyatları da hızlı bir şekilde artmıştır. Bir önceki çeyreğe kıyasla işlenmemiş gıda fiyatları %10,81 puan; işlenmiş gıda fiyatları %7,58 oranında artış gösterdi. (2018 Enflasyon Raporu-4 s.30) Özellikle tüketim sepetinin içinde oldukça yüksek paya sahip olan taze meyve ve sebze

ürünlerinde karşı karşıya kalınan fiyat dalgalanmaları tüketici fiyat endeksinde de ciddi bir rol oynamaktadır.

Uluslararası ticaretteki gelişmeler tarım sektörüne yön vermekte olduğundan, AB'ye aday bir ülke konumunda olan Türkiye'nin de tarım politikalarını belirlerken DTÖ ve OTP ilkelerini gözetmesi gerekmektedir. Türk tarım sektörünün; yapısal sorunlarından arındırılıp, teknolojik gelişmelere bağlı modeller ile zenginleştirilerek geliştirileceği, kırsal kalkınma ve üretimde verimliliğin artırılacağı bir reform sürecine girmesi, AB tarım politikalarına uyumu için gerekli olduğu düşünülmektedir. Söz konusu uyum sürecinin hızlandırılması ülkemiz için sosyal ve ekonomik kalkınmayla birlikte çevreye de katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

2019-2023 dönemlerini kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda öncelikli gelişme alanlarından sayılan tarım sektörü için, çevresel ve ekonomik anlamda sürdürülebilir, ülke içi beslenmeyi karşılamanın yanında uluslararası piyasalarda rekabetçi bir güce sahip, teknolojiyi tüm üretim aşamalarında kullanabilen, altyapıda mevcut sorunların üstesinden gelmiş, yüksek verimlilik sahibi hedefleri belirlenmiştir. Plan doğrultusunda, üretimde refah artışı sağlayacak yapısal reformlar ve politikalar eşliğinde üretimde rekabet artırılacak ve hedeflenen verimlilik artışı sağlanabilecektir. Bunun yanında beşeri sermayenin güçlendirilmesiyle birlikte sağlanacak refahın, toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. İklim değişikliğinin küresel düzeyde etkilerinin arttığı bir ortamda, daha az kaynak ile daha çok üretim yapar hale gelmesi ve bu süreçte iklim değişikliklerinden minimum düzeyde etkilenilmesi, tüm bunların yanında nitelikli iş gücü ve teknolojiye dayalı bir tarım sektörüne ihtiyaç duyulmaktadır. Plan çerçevesinde; tarım sektörüne yönelik iyi tarım uygulamaları, organik tarım ve bitkisel üretimin artırılması amacıyla; sağlanacak girdi destekleri, üretim sürecindeki maliyet kalemlerine bakılarak belirlenecektir. Üreticinin gelirini korumaya ilişkin faaliyetler destekleme alanına alınacaktır. Planda, tarım arazilerinin etkin kullanımı ve yönetiminin sağlanması ile tarım dışı kullanım alanlarının azaltılacağı, bununla birlikte atıl arazilerin de tarımsal üretime kazandırılacağı belirtilmiştir. Gıda ürünlerinde fiyat dalgalanmalarının yakından takip edilebileceği, 'Ürün Gözetim Mekanizması' uygulamaya geçirilecektir. Gıda enflasyonunu azaltmaya yönelik, plan çerçevesinde, tarım ürünlerinin üretimden satışa kadarki süreçte sevkiyat, araçlar ve depolama konusunda gereken önlemler alınacak, gerekli düzenlemeler

yapılacak, tarımsal ürün sektöründe ürün bazlı ve bölge bazlı planlamalar yapılacaktır. Üretici ile tüketici arasındaki bağlantıyı sağlayacak ürün birlikleri kurulacaktır.

2019-2023 dönemini kapsayan Stratejik Plan'da; tarımsal üretimde verimlilik artışı sağlanması, istikrarlı ve kaliteli üretim yapılması ve kırsal refahın artırılması, gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığının korunması, su kaynaklarının etkin kullanımı ve israfının önlenmesi ve iklim değişikliği ile mücadele konuları üzerine hedefler yer almaktadır.

Bugüne kadar belirlenen çoğu kalkınma planında stratejik planda olduğu gibi, 11.Kalkınma Planı'nda ve Stratejik Plan'da da tarım ve kırsal kalkınmaya ilişkin önemli hedefler vardır. Ancak önemli olan bu yazılan hedeflerin uygulanabilir olması ve uygulamaya geçirilmesidir. Türkiye ekonomisine baktığımızda ithalata dayalı bir politika izlemeye devam ettiğini görmekteyiz. En temel gıda maddelerinden olan ve nispeten kolay yetişen soğan, patates, buğday hatta hayvanlara yem olarak verilen saman bile ithal edilen bir ekonomide, Türkiye'nin her geçen gün daha da dışa bağımlı bir hal aldığı ve tarımsal üretimden uzaklaştığı bir ortamda Kalkınma Planı ve Stratejik Plan'da yazılan hedeflere ulaşmamızın mümkün olmadığı düşünülmektedir. Ancak, Planlarda bahsedildiği gibi, tarımsal desteklerin arttığı, tarımsal üretimde kalite ve verimliliğin artmasına yönelik politikalar izlenir, çiftçi geliri ve maliyeti düşünülerek gerekli önlemler alınır, tarımsal üretimde arz ve talep dengesi gözetilerek reform yapılırsa, özetle planlar uygulamaya konulabilecek olursa; tarım sektörü, toplam ekonomi içerisindeki büyüklüğü gerilemesine rağmen geçmişte ve bugün olduğu gibi gelecekte de stratejik bir sektör olarak kabul edilmeye devam edileceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin 2023 yılı hedefleri arasında, dünyanın en büyük 3 tarım üreticisi içerisinde yer almak ve tarımsal değerini 150 milyar \$'a çıkarmak vardır. Bunun yanında tarımsal ihracat değerini ise 2 katına çıkarmayı hedefleyerek 40 Milyar \$ olmasını hedefleyen Türkiye, aslen bu hedefleri gerçekleştirebilecek üretim kapasitesine sahiptir. Türkiye sahip olduğu coğrafi koşullar sayesinde üretime elverişli iklimsel koşullara sahiptir. Bu nedenle 2023 yılında koyduğu hedefe ulaşabilmesi için, uygun tarımsal politikalar belirlenmeli ve uygulamaya koyulmalıdır.

Türkiye, dünyanın en çok tarımsal ürün üreten ilk 10 ülkesi içerisinde yer almakta olmasına rağmen, tarımsal üretim verimliliğinde dünyada 20. Sıradadır. Türkiye tarım sektöründe ortaya çıkan bu yapısal sorunlarla başa çıkabilmek için ciddi reformlara ihtiyaç duymaktadır.

2015 yılından bugüne konuşulan tarım ürünleri arzı için erken uyarı sistemi ve ürün gözetimi mekanizması bir an önce hayata geçirilmelidir. Yine uzun yıllardır konu edilen gıda güvenliğinde de ilerleme kaydedilmelidir. Kayıt dışı istihdamın oldukça yüksek olduğu tarım sektöründe denetimler artırılarak kayıt dışılığın azaltılması gerekmektedir. Çiftçiler belirli aralıklarla eğitim görmeli, toprak, tohum ve üretim aşamaları konusunda sık sık bilgilendirilmelidirler. Atıl durumda olan verimli arazilerin tarımsal üretime kazandırılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Tarım sektörü için gerekli olan teknolojik alt yapı kurularak akıllı tarım sistemleri hayata geçirilmeli, kayıtlı ve güvenli tarım üretiminin kurulması devlet tarafından da desteklenmelidir.

Tarımsal üretimin yanında tarımsal ürün verimliliğinin de artması için tarımda daha yoğun teknoloji kullanmalı, Ar-Ge harcamaları artırmalıdır. Tarım sektöründe atılacak ilk adım, sağlıklı ve hızlı veri üreten bir yapı kurulmasıdır. Bu sağlıklı veriler ile tarımın geleceği, yatırım alanları, kaynak çeşitliliği, tarım ürünlerine karşı olan ve olacak iç ve dış talebi takip edebilir, tüm bu durumlara uygun tarım politikaları gerçekleştirilebilir. Türkiye AB uyum sürecinde, su kaynaklarının boşa kullanılmasının önlenmesi, toprak kaybının önlenmesi, sera gazının salınımının minimuma indirilmesi, kırsal kalkınma için önemli olan fırsatların artırılarak kentsel gelişmişlik düzeyine yaklaştırılmaya çalışılması, iklim değişikliklerinden etkilenmenin minimuma indirilmesini sağlayacak üretim ve depolama modelleri belirlenmesi gibi politikalara yönelmesi üreticinin refahını artıracaktır.

KAYNAKLAR

- Akın, F., Başbuğ A. ve Başbuğ Ş. (2019). Türkiye’de Tarımsal Yapı, Kooperatifler ve Yeniden Yapılanma Çalışmaları, Ankara.
- Akman, M. Sait, Yaman, Şahin. (2008). Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye, Ankara: Tepav.
- Ay A. ve Karacor Z. (2006). “GATT ve DTÖ: Dünya Ticaretinin Düzen Arayışı”, Şaban H. Çalış, vd., (ed.), Uluslararası Örgütler ve Türkiye, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aysu, A. (2008). Küreselleşme ve Tarım Politikaları, İstanbul, Su Yayınları
- Baklacı, P. (2009). En Çok Gözetilen Ulus Kaydı ve Uyuşmazlık Çözümü Yollarına İlişkin Kurallar, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 5, Sayı 20, s.62.
- Bulut, C. (2007). “Azerbaycan’ın Dünya Ticaret Örgütü Üyeliğinin Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 9, Sayı 2, s.59-73.
- Boratav, K. (1998), Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Yayınevi, Yeni Dizi:1, İstanbul
- Çakmak, E. (2004). Tarımda Liberalizasyon Politikaları. Türktarım Dergisi, 155, 16-19.
- Çakmak, E., Kasnakoğlu, H. & Akder, H. (1999). Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye. İstanbul: TÜSİAD Yayını.
- Çakmak, E. Akder, H. (1999). Dünya Ticaret Örgütü - Tarım Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar, Stratejiler. Ankara: Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayını s.5
- Çıplak, U. & Yücel, E. M. (2004). İthalatta Koruma Önlemleri ile Tarım ve Gıda Fiyatları.
- Demir, K. ve Çabuk, S. (2010), “Türkiye’de Metropolen Kentlerin Nüfus Gelişimi” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 28, Cilt: 1, s. 205.
- Demirörs, Ö Küçük, E (2013), Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Uygulaması ve Ürün Arz Esneklikleri Üzerine Etkileri, Hacettepe İktisat Topluluğu
- Dikkaya, M., Üzümcü, A., Özyakışır, D.(2018), Türkiye Ekonomisi Sektörel Yaklaşım, Savaş Kitabevi, Ankara.
- Dinler, Z.(2000), Tarım Ekonomisi, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Direk, M. (2010), Tarım Tarihi ve Deontoloji, Konya, Eğitim Akademi Yayınları.
- Doğanay, H. (1994). Türkiye Beşeri Coğrafyası. Gazi Büro Kitabevi, 510s. Ankara.
- Ertuğrul, C. (2003). Tarım Ürünleri Dış Ticaretinde Korumacılık ve Dünya Ticaret Örgütü. Tarım ve Mühendislik Dergisi, 66-67, 80-94.

Eichengreen B. (2000). “Hegemonic Stability Theories of the International Monetary System”, Jeffrey A. Frieden, David A. Lake (ed.), International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth, London: Routledge.

Frieden J. A., Lisa L. Martin (2003). “International Political Economy: Global and Domestic Interactions”, Ira Katznelson, Helen V. Milner (ed.), Political Science: The State of the Discipline, New York: W.W. Norton.

GATT Bilgilendirme Rehberi, T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı. (2009). Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, Yayın No: 95

Günaydın, G. (2006), “Türkiye Tarım Sektörü”, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Sayı 76-77, s.21.

Irwin Douglas A. (1995). “The GATT in Historical Perspective”, The American Economic Review, 85:(2).

İnternet: Avrupa Komisyonu; https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_en Son Erişim Tarihi: 19.08.2019

İnternet: General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947), http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_02_e.htm, s.2. Son Erişim Tarihi: 19.02.2019

İnternet: Dünya Bankası; <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.AGR.EMPL.ZS&country=#> Son Erişim Tarihi: 29.12.2019

İnternet: İKV Değerlendirme Notu, “Türkiye-AB Gümrük Birliği’nin Modernizasyonu ve Türk Tarımına Olası Etkileri”, 2018, [https://www.ikv.org.tr/images/files/ikvdegerlendirme_gumruk_birligi_tarim\(1\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/ikvdegerlendirme_gumruk_birligi_tarim(1).pdf) Son Erişim Tarihi 05.12.2019

İnternet: Karaca, A. (2002). Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sektörlerine İlişkin Düzenlemeleri İçeren Uluslararası Anlaşmalar: Dünya Ticaret Örgütü Tekstil ve Giyim Anlaşması, Tarım Anlaşması. <http://www.aeri.org.tr/Pamuksempozyumu2002/Word/ayhan%20karaca.doc>. Son Erişim Tarihi: 15.04.2019

İnternet: Köksal, Gonca. “Dünya Ticaret Örgütü”, <http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/ET%C4%B0/DT%C3%96%20Genel.pdf>, Son Erişim Tarihi: 18.01.2019

İnternet: Meriç, Levent 2019 <https://www.slideshare.net/leventmeric/akll-tarm> Son Erişim Tarihi: 15.01.2019

İnternet: Sakarya, O. (2003). DTÖ Tarım Anlaşması ve Anlaşma Sonrasında Türkiye’nin İzlediği Müzakere Pozisyonu <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/dto.htm>. Son Erişim Tarihi: 22.01.2019

İnternet: Silsüpür, S. (2011) “Tarım Sektörünün Türkiye Ekonomisine Katkısı”, <http://www.ilgazetesi.com.tr/2011/06/25/tarim-sektorunun-turkiye-ekonomisine-katkisi>.
Son Erişim Tarihi: 05.04.2019.

İnternet: ŞAHİNÖZ, Ahmet. “Dünya Ticaret Örgütünün Dönüşümü”, http://kisi.deu.edu.tr/dilek.seymen/Ahmet_Sahinoz.pdf , Son Erişim Tarihi: 18.01.2019

İnternet: TÜİK Dış Ticaret Verileri, http://www.tuik.gov.tr/PreÇizelge.do?alt_id=1046
Son Erişim Tarihi: 05.01.2019

İnternet: TÜREL, Oktar. “Türkiye’de Sanayi Politikalarının Dünyü ve Bugünü”, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/TurelJan08.pdf , Son Erişim Tarihi: 15.02.2019

İnternet: <http://akillitarim.org/tr/genel-duyurular/1359-bilgi-teknolojilerinin-tarimda-kullanimi-handbookof-agricultural-engineering-volume-vi-information-technology-e-kitabi-hakkinda.html> Son Erişim Tarihi: 17.03.2019

İnternet: Ticaret Bakanlığı, <https://anl.ticaret.gov.tr/cok-terafli-iliskiler/dto> Son Erişim Tarihi 05.12.2019

İnternet: WTO (2000) Gren Box Measures. http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/ngs2_e.doc Son Erişim Tarihi: 14.07.2019

İnternet: WTO (2003). Agriculture: Fairer Markets for Farmers. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm. Son Erişim Tarihi: 14.06.2019

İnternet: Tarım Orman Bakanlığı, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler>. Son Erişim Tarihi: 07.05.2019

Karaca N. (2003). “GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, Maliye Dergisi, Sayı: 144.

Kazgan, Gülten. (2013). Tarım ve Gelişme, 2. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,

Keyder Ç. (1993), Ulusal Kalkınmacılığın İflası, Metis yayınları.

Kıral, T. ve Akder H. (2000), “Makro Ekonomik Göstergelerle Tarım Sektörü”, Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, 17-21 Ocak, Milli Kütüphane, Ankara, s.1.

Kıymaz, T. (2000). Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Temel Ürünlerde (Hububat, Şeker ve Süt) Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikaları ve Bunların Hammadde Temini Açısından Gıda Sanayiine Etkileri, Ankara.

Kıymaz, T. (2008). Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması, DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, s.2.

- Narin, M.,(2008). “Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarında Değişim”
Ekonomik Yaklaşım Dergisi Sayı:19 (özel), 183-225.
- Owen, R. Ve Pamuk, S. (2002), 20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Özgüven, A., (1977) Tarım Ekonomisi, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Potter, C. & Burney, J. (2002). Agricultural Multifunctionality in the WTO – Legitimate Non- trade Concern or Disguised Protectionism?. Journal of Rural Studies, 18, 35-47.
- Sassoon E. (2000). “Objectives and Results of the Uruguay Round”, Multilateralism and Regionalism after the Uruguay Round, Riccardo Faini, Enzo Grilli, (ed.), London: Macmillan Press, 1997.
- Tolan, Ö. (2006), “Bizans Devletinde Ziraat”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Togan, S. ve V.N. Balasubramanyam. (1996). The Economy of Turkey since Liberalization, İngiltere. MacMillan Press Ltd.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018 Enflasyon Raporu III
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018 Enflasyon Raporu IV
- Uçkan Dağdemir, Elif. (2009). Dünya Tarım Ürünleri Ticareti ve Gelişmekte Olan Ülkeler, İstanbul: Beta Yayınevi
- Ülgüray, D. (2002). Türk Tarım Politikaları İle İlgili Reform Önerileri.
- Yavuz, F. (2005), Türkiye’de Tarım, Ankara, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : DEMİR, Özge Nur
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 21.02.1991 / Şahinbey
Medeni hali : Evli
Telefon : 0543 619 31 27
e-mail : ozgenurdemirors@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi / Ekonomik Kalkınma ve Büyüme	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi / İktisat	2013
Lise	Ankara Çağrıbey Anadolu Lisesi	2009

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2018 - Uzmanı	Bilkent Holding / Tepe Servis	AVM ve Tesis Yönetimi

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Yüzme, Fotoğrafçılık

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

